

Galerie významných antropologů (a vědců důležitých pro rozvoj antropologie) (C až Ch)

Cabanis, Pierre-Jean-Georges (5. 6. 1757, Cosnac, Francie – 5. 5. 1808, Rueil-Malmaison, Francie), francouzský lékař, fyziolog; veřejný činitel v období *Velké francouzské revoluce, dědic osvícenských naturalistů a *encyklopedistů a vitalistických tezí montpelliérské lékařské školy, jehož teze předznamenaly *esencialismus *rasové ideologie 19. století. Již během studií medicíny se díky svým zájmům o literaturu a politiku seznámil v salonu, který vedla v Auteuil vdova po *Helvétiovi, s předními představiteli francouzského *osvícenství Condillacem, *Condorcetem, d'Alibertem, D'Holbachem, Diderotem, Turgotem, Marmontelem, Mirabeauem, de Nemoursem nebo Sieyèsem. Salon v Auteuil navštěvovali rovněž filozof Pierre Claude François Daunou, student exotických populací Constantin François Volney a armádní důstojník a budoucí ideolog Destutt de Tracy. Benjamin *Franklin umožnil Cabanisovi stát se 21. července 1786 zahraničním členem Americké filozofické společnosti. Po pádu Bastily Cabanis úzce spolupracoval s Honorém Gabrielem Riquetim de Mirabeauem a podílel se na činnosti politického klubu Společnost 1789, který usiloval o sblížení Lafayettova a Mirabeauova křídla; později se však připojil k jakobínům. Cabanis byl ošetřujícím lékařem Mirabeaua v poslední fázi jeho choroby a musel se v dubnu 1791 ve spise *Journal de la maladie et de la mort d'Honore-Gabriel-Victor Riquetti Mirabeau* (Deník o Mirabeauově nemoci a smrti) hájit z obvinění ze zanedbání lékařské péče. Byl jmenován do pětičlenné komise pověřené dohlížením na správu pařížských nemocnic a své *názory na reformu francouzského nemocničního systému shrnul ve spisech *Observations sur les hôpitaux* (Poznámky o špitálech, 1790) a *Quelques principes et quelques vues sur les secours publics* (Několik pravidel a náhledů týkajících se fungování veřejné zdravotní pomoci, 1803). Dne 6. dubna 1795 byl Cabanis jmenován profesorem hygieny a 22. srpna téhož roku se stal členem výboru veřejného vzdělávání. Po založení Francouzského institutu (Institut de France) v říjnu 1795 vystoupil Cabanis v rámci Třídy morálních a politických věd v letech 1796 až 1797 s šesti přednáškami zaměřenými na souvislost mezi lidským fyzickým a morálním bytím a společně s Destuttem de Tracym patřil mezi přední reprezentanty ideologického hnutí.

Ve studii *Rapports du physique et du moral de l'homme* (Vztahy mezi fyzickou a morální stránkou člověka, knižně poprvé 1802) Cabanis předložil materialistickou teorii lidského myšlení, v níž rozvinul Condillacovu tezi, že myšlení je transformovaný *vjem, a *La Mettrieho karteziánské argumenty z kontroverzní knihy *L'Homme-machine* (1748, česky: *Člověk stroj*. Praha: ČSAV, 1958). Cabanisovo pojetí myšlení jako organických „výronů [sekrecí] mozku“ (*la sécrétion de la pensée*) vyvolalo rozpaky a pohoršení a bezpochyby přispělo ke Cabanisově marginalizaci v dějinách západní vědy. S lékařskými obory Cabanis spojoval utopické aspirace; vzdělávací politika založená na jejich poznatcích může podle jeho názoru vytvořit nové lidské schopnosti a smysly a zásadně tak přeměnit lidský druh. Cabanis věřil, obdobně jako *Buffon, *Condorcet, *Lamarck nebo Erasmus Darwin, v dědičnost získaných vlastností a zušlechťování lidstva chápal nejen morálně, ale i biologicky. Cabanis byl jedním z prvních francouzských autorů, kteří použili ve svých textech pojem *antropologie. Není však zřejmé, zda se Cabanis inspiroval přednáškami Immanuela *Kanta z roku 1798 nebo knihou *Neue Anthropologie für Ärzte und Weltweise* (Nová antropologie pro lékaře a učence, 1790) od lipského lékaře Ernsta Platnera. V dubnu 1798 byl zvolen do shromáždění pěti set a společně se Sieyèsem a dalšími ideology podporoval nástup *Napoleona k moci. V posledních letech života se však novému režimu odcizil a stáhl se do ústraní.

Cabanisův intelektuální vývoj dokládá proměnu původního osvícenského *univerzalismu ve vědách o člověku v partikularismus *romantismu, přičemž *rasová teorie 19. století představovala jeden z produktů zmíněné transformace.

Calancha, Antonio de (1584–1654), španělský augustinián a kronikář. Od svých čtrnácti let se vzdělával v klášteře v Limě (Peru). Stal se *převorem v Trujillu a kronikářem augustiniánské provincie v Peru. Projevoval velký zájem o dějiny a kulturu *Inků a v touze po poznání indiánských památek procestoval celé Peru. Jeho hlavní dílo *Crónica moralizada del orden de San Agustín en el Perú* (Mravokárná kronika řádu svatého Augustína v Peru), 1. sv., 1638) a *Crónica moralizada de la provincia del Perú del orden de San Agustín Nuestro Padre* (Mravokárná kronika řádu našeho otce sv. Augustína v provincii Peru, 2. sv., 1653, zčásti jej napsal Bernardo de Torres) obsahuje zajímavá data k studiu dějin a *etnologie Peru.

Callahan, Errett (17. 12. 1937, Lynchburg, Virginie, USA), americký archeolog; představitel moderní *experimentální archeologie. Specializuje se na *technologie výroby kamenných nástrojů a dalších archaických technologií. V 60. letech 20. století začínal se štípáním kamene jako samouk. Po dokončení studií nastoupil na počátku 70. let jako profesor antropologie na Commonwealth University v Richmondu (Virginie, USA). Zde záhy založil kurzy Living Archaeology, v nichž kombinoval akademické studium s praktickou výukou technologií a experimentálními terénními kurzy. V 70. letech uskutečnil řadu experimentálních projektů: 1972 – The Old Rag Project (přechodné sídliště ze staršího woodlandského období v Blue Ridge Mountains ve Virginii), 1973 – The Wagner Basalt Quarry Project (přechodné sídliště z období *pouštní kultury Severní Ameriky v severní Arizoně) a mezi lety 1974 a 1979 – několikafázový Pamunkey Project (zaměřený na subsistenční systém mladšího woodlandského období v Tidewater ve Virginii – živě fungující indiánská *vesnice na řece Pamunkey ve Virginii, napodobující život, jaký v té oblasti vedli *indiáni před příchodem evropských kolonistů) aj.

Díky těmto komplexně pojatým projektům, zahrnujícím vše od *replikace technologií po stavbu domů, se podařilo shromáždit velké množství dat, která významně obohatila experimentální archeologii a přispěla k porozumění hlavně technologiím sledovaných období. V této etapě výzkumu navázal Callahan spolupráci s dánskými, nizozemskými a švédskými archeology zkoumajícími archaické technologie, jež kromě jiného vedla k založení zpravodaje *The Flintknappers' Exchange*, určeného pro výzkumníky v oboru technologie štípání kamene.

V 80. letech Callahan překročil hranice experimentální archeologie a svých zkušeností s technologií štípání využil v oblasti umění (ve známost vešly především jeho fantazijní kamenné nože inspirované dlouholetým studiem dánských pazourkových dýk z přelomu pozdní doby kamenné a doby bronzové). Tímto počinem otevřel nové pole pro štípání kamene. V 80. letech také započal (nyní již „osvobozen“ od akademického prostředí) nabízet praktické *semináře doma v „Cliffside“ v Lynchburgu ve Virginii, kde se dodnes sjíždějí zájemci o technologii štípání. V prosinci 1989 se díky Callahanově iniciativě sešla skupina pedagogů a praktiků v oblasti archaických technologií v Gastonii v Severní Karolině a založila The Society of Primitive Technology. Z díla: *The Pamunkey Project Phases I and II* (Projekt Pamunkey, fáze I a II). *Experimental Archeology Papers*, 4 (1976).

Camper, Petrus (11. 5. 1722, Leyden, Nizozemsko – 7. 4. 1789, Den Haag, Nizozemsko), nizozemský lékař, anatom a antropolog; jeden z průkopníků *kranioetrie. Studoval v Anglii a ve Francii, od roku 1749 působil v Amsterdamu a po roce 1763 na univerzitě v Groningenu.

Camper navázal na dlouhou antropologickou tradici, která v pozadí přírodní rozmanitosti hledala ideální esteticky dokonalé typy a jejímiž představiteli byli kromě *Platóna a *Aristotela renesanční a raně novověcí autoři Pierre *Belon de Mans, Marco Aurelio Severino, Claude Perrault, Jan *Swammerdam a Gottfried Wilhelm *Leibniz. Camperova morfologická teorie, založená na metamorfóze anatomické stavby obratlovců, kterou poprvé prezentoval v přednášce proslouvené roku 1778, zaujala Denise *Diderota a především Johanna Wolfganga *Goetha, jehož podle Petera Hannse Reilla inspirovala k vlastní teorii ideálních typů.

Petrus Camper se ve svém studiu *kraniální morfologie pokusil na základě měření tzv. faciálního úhlu prokázat, že estetická kvalita a krása je odrazem biologické a mentální nadřazenosti. Camper nicméně zůstal monogenistou (vedl například polemiky s polygenistou Johannem Meckelem) a potíral *předsudky vůči mimoevropským populacím. Z díla: *Demonstrationes anatomico-pathologicae* (Anatomicko-patologické demonstrace, 1760–1762, 2 díly).

Carter, Howard (9. 5. 1874, Kensington, Anglie – 2. 3. 1939, Londýn, Anglie), anglický archeolog a egyptolog. Od roku 1891 prováděl archeologické výzkumy a rekonstrukční práce na různých egyptských lokalitách. V roce 1922 objevil v Údolí králů ve staroegyptském Vesetu téměř neporušenou *hrobku *faraona *Tutanchamona; tento objev, který publikoval v letech 1923 až 1933 v třísvazkové knize, je všeobecně považován za jeden z nejvýznamnějších archeologických objevů 20. století. Tutanchamonův *hrob je dosud jediným příkladem toho, jak bohatá byla výbava královských pohřbů, a široce dokumentuje skvělou úroveň výtvarného umění a uměleckého řemesla v dobách Nové říše po Achnatonově filozofickém převratu. Z díla: *The Tomb of Tut-ankh-Amen* (Hrobka Tutanchamona, 3 svazky, 1923, 1927, 1933; česky publikován 1. svazek: Carter, H. – Mace, A. C., *Hrobka Tut-anchamonova*, 1926).

Casas, Bartolomé de las, *Las Casas, Bartolomé de.

Cassirer, Ernst (28. 7. 1874, Wrocław, Polsko – 13. 4. 1945, New York, USA), německý filozof a historik filozofie; představitel novokantovství, žák Hermanna Dojena. Cassirer svým dílem ovlivnil řadu významných evropských i amerických badatelů včetně antropologů: například Clifforda *Geertze (1926–2006), Arnolda *Gehlena (1904–1976), Talcotta *Parsonse (1902–1979) nebo Leo Strausse (1899–1973). V letech 1919–1933 působil jako profesor filozofie v Hamburku, pak emigroval do Anglie, kde pracoval na *univerzitě v Oxfordu, v letech 1935–1941 v Göteborgu, od roku 1941 *emigrace v USA, nejprve na univerzitě v Yale, od roku 1944 v New Yorku. Jeho základním tématem byly dějiny filozofie počínaje novověkem, které znázorňoval na příkladě vývoje teorií poznání a rozvoje kulturních forem. Zdrojem jeho úvah byla zejména transcendentální filozofie Immanuela *Kanta, modifikován teorií argumentace Gottfrieda Wilhelma *Leibnize.

Systematicky nahlíženo překonává Cassirer Kanta ve dvou ohledech: 1. Zařazuje transcendentální formy poznání do historického kontextu; 2. Dokládá, že každý druh poznání, to znamená nejen pojmové, jako je tomu u Kanta, lze konstituovat pomocí transcendentálních forem. Kantovo pojetí absolutního *a priori převádí do podoby relativního a priori, což mu umožňuje vyhnout se požadavku na formulaci absolutního systému vědění: teoretické systémy vědění a poznání jsou vždy historické, mohou však obsahovat některé apriorní pojmy. Formy teoretického poznání a vědění jsou tzv. symbolickými reprezentacemi skutečnosti, které mají rozhodující roli při utváření lidského *vědomí. To Cassirerovi umožňuje antropologickou definici člověka jako „živočicha užívajícího symboly“. Rozlišuje mezi třemi funkcemi symbolických reprezentací: 1. Výrazová funkce (například hrom je výrazem božího hněvu); 2. nazírací funkce (ukazuje svět v jeho každodennosti); 3. Významová funkce (pojmové symbolické systémy zprostředkovávají člověku smysl věcí). Prostřednictvím těchto funkcí se konstituují struktury duchovního světa člověka, a ty pak vytvářejí lidské kultury. Tato problematika tvoří obsah hlavního Cassirerova díla, *Philosophie der symbolischen Formen*, I–III, 1923, 1925, 1929 (česky: *Filosofie symbolických forem*, I–II, 1996). Cassirer se zabýval rovněž filozofickým výkladem pojmu funkce (*Substanzbegriff und Funktionsbegriff* [Pojem substance a pojem funkce], 1910) a problémem poznání (*Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*, I–IV [Problém poznání ve filozofii a ve vědě nové doby, I–IV], 1906, 1907, 1920, 1957). Antropologicky je významný též slovensky vydaný *Esej o člověku* (Bratislava 1977).

Celsus, Aulus Cornelius (kolem 25 př. n. l.–kolem 50 n. l.), římský lékař a encyklopedista. Autor *encyklopedie pojednávající o filozofii, právu, medicíně, rétorice, zemědělství, válečném umění a dalších oborech lidské činnosti, z níž se však dochovaly pouze zlomky o medicíně (*De medicina libri VIII* [VIII knih o medicíně]). Nevynikal vlastními objevy, ale v tehdejší době známé poznatky o medicíně přehledně shrnul a tak je uchoval pro budoucí generace. Většina názvů, i dnes v medicíně používaná, pochází od Celsa, jeho jméno se však již v této souvislosti neuzívá.

Cicero, Marcus Tullius C. (3. 1. 106, Arpinum, Itálie – 7. 12. 43 př. n. l., Formiae/Formia, Itálie), římský politik, právník, řečník a spisovatel. Jako *konzul v roce 63 př. n. l. potlačil Catilinovo spiknutí. Proslul jako odpovědný a svědomitý *úředník hájící neochvějně veřejné zájmy, stejně jako zájmy jednotlivců na soudě. V době prvního triumvirátu se musel stáhnout z veřejného života a věnoval se filozofii a obhajobám svých *klientů.

Morální problémy rozebral ve spisech *De finibus bonorum et malorum* (česky: *O nejvyšším dobru a zlu*. Praha: J. Otto [1896]), *Tusculanae disputationes ad Marcum Brutum* (česky: *Hovory tuskulské věnované M. Brutovi*. Praha: J. Otto, 1921; *Tuskulské hovory*. Praha: Samcovo knihkupectví, 1948; *Tuskulské hovory*; *Cato starší o stáří*; *Laelius o přátelství*. Praha: Svoboda, 1972) a *De officiis* (česky: *O povinnostech*. Praha: Svoboda, 1970). Politickým otázkám věnoval spisy *De re publica* (O státě) a *De legibus* (O zákonech). Jeho jazykově vytríbené dílo je nejen svědectvím své doby, mělo velký vliv nejen na římskou literaturu, ale na vývoj evropských literatur vůbec, zejména ve *středověku a v období *humanismu. Ve spise *De natura deorum* (česky: *O přirozenosti bohů*. Praha: Laichter, 1948) jako první v dějinách Evropy zdůvodnil etymologii a užívání slova *náboženství (*religio*).

V tradici stoického myšlení hovořil o *univerzálním *zákonu *přírody, na němž se účastní všichni lidé, a tudíž jsou si morálně rovni. Předznamenal tak pozdější vývoj přirozeně-právní teorie. Byl jedním ze zakladatelů republikánské tradice v politickém myšlení: *republika (*res publica*, tedy „věc veřejná“) je podle něj definována (a) společnou dohodou *občanů o *zákoně a právu, v čemž se projevuje nutný etický účel státu, a (b) směřováním ke vzájemné výhodnosti, přičemž tento aspekt doplňuje etickou náplň obce instrumentálním hlediskem „užitečnosti“.

Cieza de León, Pedro (1518[20], Llerena, Španělsko – 1584, Sevilla, Španělsko), španělský kronikář. Původně sloužil v Novém světě jako voják (od roku 1545 v Peru), později byl jmenován oficiálním kronikářem Indií. V roce 1550 se vrátil do Španělska a 1553 vydal v Seville dílo *Parte primera de la crónica del Perú: que trata la demarcación de sus provincias: la descripción de ellas que trata las fundaciones de las nuevas ciudades, los ritos y costumbres de los indios y otras cosas extrañas dignas de ser sabidas* (První část kroniky Peru, která pojednává o hranicích jeho provincií; jejich popis, který líčí založení nových *měst, *obyčeje a *zvyky indiánů a další věci hodné toho, aby byly známy). Dílo bylo ve své době často vydáváno a přeloženo do dalších jazyků. *Segunda parte de la crónica del Perú que trata del señorío de los Incas yupanquis y de sus grandes hechos y gobernación* (Druhá část kroniky Peru, která pojednává o panství Inků Yupanquiů a o jejich velkých činech a *vládě) byla vydána až v roce 1871 v Edinburghu a 1880 v Madridu. Další spisy se zabývají dějinami Nového Španělska, občanských válek v Peru apod.

Ciezovo dílo jako celek je možno považovat za jeden z nejobsáhlejších a nejobjektivnějších souhrnů informací o peruánské andské oblasti v předkolumbovském období a na počátku *conquisty, i když jeho autor na indiány pohlíží „svrchu“, jen jako na *divochy schopné krutosti a různých hanebností.

Clark, sir John Grahame Douglas (28. 7. 1907, Bromley, Kent, Anglie – 12. 9. 1995, Cambridge, Anglie), anglický archeolog a historik; stoupenec *neoevolucionismu. Inspiroval se antropologickými výzkumy kultury a východiska neoevolucionismu aplikoval na funkcionalistický model kultury; na tomto základě vytvořil *syntézu prehistorie světa. Z díla:

Archaeology and Society (Archeologie a společnost, 1939), *World Prehistory: A New Outline* (Prehistorie světa: Nový obrys, 1969, 2.vydání, česky: *Prehistorie světa*, 1973), *World Prehistory: In New Perspective* (Prehistorie světa z nové perspektivy, 1977).

Clark Howell, Francis (27. 11. 1925, Kansas, USA – 10. 3. 2007, Berkeley, USA), americký paleoantropolog; profesor antropologie Kalifornské univerzity v Berkeley; jeden ze zakladatelů výzkumu lidských počátků v Africe. Vedl dlouhodobé interdisciplinární výzkumy plioleistocenních *lokalit v údolí *Omo ve východní Africe a středopleistocenních lokalit Torralba a Ambrona ve středním Španělsku. Z díla: *Early Man* (Raný člověk, 1965).

Clarke, David Leonard (3. 11. 1937, Kent, Anglie – 28. 6. 1976, Cambridge, Anglie), anglický archeolog. Teoretik a kritik základních archeologických metod a konceptů; zakladatel tzv. *analytické archeologie. Z díla: *Analytical Archaeology* (Analytická archeologie, 1968).

Clifford, James T. (26. 6. 1945, Bethlehem, USA), americký kulturní antropolog a historik. Zásadním způsobem ovlivnil současnou *antropologii, ačkoli nezískal žádné formální vzdělání v oboru. Studoval postupně na *univerzitě ve Stanfordu (MA, 1968) a na Harvardově univerzitě (Ph.D., 1977). V současnosti působí na kalifornské univerzitě v Santa Cruz.

K antropologii se Clifford propracoval prostřednictvím studia *archivů ve Francii a v Nové Kaledonii, kde se zabýval studiem dokumentů o misionáři Mauriceovi Leenhardtovi (1878–1954), který v letech 1905–1926 podnikl výzkum v melanéské (viz *Melanésie) Nové Kaledonii u Kanaků. Výsledkem jeho výzkumů v archivech byla jeho úspěšně obhájená dizertační práce, kterou později publikoval pod titulem *Person and Myth: Maurice Leenhardt in the Melanesian World* (Osoba a mýtus: Maurice Leenhardt v melanésském světě, 1982). Dizertace a její publikovaná *verze se staly základem Cliffordovy problematizace role etnografa a antropologa při reprezentaci „toho druhého“. Analyzuje okolnosti a podmínky, za nichž etnografové a antropologové konstruují předmět svého zájmu a usiluje o identifikaci strategií a nástrojů, které k této konstrukci používají. Na straně jedné jsou pozorovaná fakta a na straně druhé způsoby jejich záznamu a následné využití při psaní etnografií. Clifford svým přístupem změnil způsob, jakým čteme texty a jejich prostřednictvím jejich autory; především však změnil náš pohled na antropologii a její budoucí směřování.

Clifford pracuje s pojmem *kultury v pojmech artikulace, *hegemonie a protisměrné hegemonie, přičemž podobně jako Stuart Hall (narozen 1932) nakládá s pojmem hegemonie ve smyslu, jaký mu dal italský marxisticky orientovaný badatel Antonio *Gramsci (1891–1937); tedy takový systém vládnutí, ve kterém vládnoucí síly udržují svou *moc pomocí konsenzu s těmi, které ovládají. Clifford se domnívá, že se antropologie stala obětí svého vlastního úspěchu, neboť antropologický koncept kultury přesáhl relativně úzký rámec antropologie, a to navzdory úsilí zúžit význam pojmu kultura, které je výrazem snahy zachránit pojem kultury pro antropologii. Kultura se dnes klene nade vším, neboť s pojmem kultury pracují různé vědní disciplíny a zájmové skupiny: „kultura politiky“, „kultura teenagerů“, „firemní kultura“, zkratka „kultura zejména čehokoli“. A tak nadále pokračuje eroze a inflace pojmu kultura. Kultura proto nemůže nadále plnit centrální kategorii antropologie. Definice kultury jako kategorie zahrnující různé směsice tříd věcí, jevů a idejí jsou napadány, opouštěny, obhajovány, zužovány; koncept kultury jako takový však již podle Clifforda nejen nemůže stát v centru oboru, ale již takovou pozici ani nedeří.

Výrazem Cliffordova antropologického přístupu i *názorů je sborník *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Psaní kultury: Poetika a politika etnografie, 1986), který redigoval společně s Georgem *Marcusem (narozen 1946). Kniha je sborníkem příspěvků z konference v Santa Fe, která se uskutečnila v roce 1984. Tento spis, považovaný za přední dílo *postmoderní antropologie, vyvolal rozsáhlou diskusi v antropologii a dalších oborech. Z dalších děl zasluhuje pozornost *The Predicament of Culture: Twentieth-Century*

Ethnography, Literature and Art (Kultura v překerní situaci: Etnografie, literatura a umění ve 20. století, 1988). Clifford se zde zabývá kritikou modernistických distinkcí mezi *vědou a *literaturou, pravidly antropologického *diskurzu a problémem etnografie jako literárního žánru, věnuje se též srovnávacímu čtení děl klasiků antropologie a koloniální literatury, reflektuje kritiku *orientalismu Edwarda W. *Saida a vyvozuje z ní implikace pro antropologický diskurz. V publikaci *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth-Century* (Cesty: Cestování a překlad v pozdním dvacátém století, 1997) se zabývá lokálními reakcemi na *globalizaci a rozpracováváním konceptů pro zachycení kultur v pohybu a jejich míšení, turistikou, *migracemi, *diasporami, folklorismy a muzejními reprezentacemi.

Informace o Cliffordových názorech na antropologii a koncept kultury lze načerpat také z knihy rozhovorů *On the Edges of Anthropology* (Na okrajích antropologie, 2003).

Coles, John (25. 3. 1930, Brampton, Ontario, Kanada), britský archeolog; profesor na University of Cambridge. Zabýval se zejména problematikou archeologie doby bronzové v Evropě, *experimentální archeologií (první syntetizující studie na tomto poli) a spolu s manželkou Bryony výzkumem mokřiných lokalit na Britských ostrovech; jejich práce v této oblasti byla soustředěna hlavně na lokalitu Somerset Levels, kde se v příznivých podmínkách dochovaly dřevěné cesty, základy domů a řada předmětů z organických materiálů, které významně pozměnily pohled na britskou prehistorii. V 90. letech 20. století obrátil pozornost k problematice prehistorických skalních rytin ve Švédsku. Z díla: *Field Archaeology in Britain* (Terénní archeologie v Británii, 1972), *Archaeology by Experiment* (Archeologie experimentem, 1973), *Experimental Archaeology* (Experimentální archeologie, 1979).

Colombo, Matteo Realdo (ca 1516, Cremona, Itálie – 1559, Řím, Itálie), italský anatom a lékař. Byl žákem *Vesalia, posléze jeho kritikem a nástupcem na stoličce *anatomie padovské *univerzity. Při určení polohy oční čočky, v popisu mediastina (mezihrudí), pleury (blány vystylající hrudní dutinu) a peritonea (pobřišnice) byl přesnější než jeho učitel.

Nejvýznamnější však byly Colombovy výzkumy srdce a cév. Poté, co se seznámil s poznatky španělského lékaře a přírodovědce Michaela *Serveta (1511–1553), sám dokázal a jako první pozoroval (během *vivisekcí na zvířatech) malý oběh krevní a srdeční systolu a diastolu. V rámci medicínské literatury se poprvé zabývá popisem *klitorisu, který nazývá „sladkost, slast či rozkoš Venušina“. Z díla: *De re anatomica* (O anatomii, 1559). (Petr Bureš)

Comte, Auguste (19. 1. 1798, Montpellier, Francie – 5. 9. 1857, Paříž, Francie), francouzský filozof, matematik a sociolog; zakladatel *pozitivismu, průkopník *sociologie. Podle Comta vývoj lidstva prošel třemi stadii: teologické, metafyzické, pozitivní.

Jeho program „zvědečtění“ studia *společnosti, tedy připodobnění metod společenských a humanitních věd vědám přírodním, měl velký vliv na směr jejich rozvoje od filozofické spekulace ke sbírání fakt, tvorbě hypotéz, jejich empirickému ověřování apod.; prosadil se v rámci *behaviorismu a do radikálních důsledků byl doveden *logickým pozitivismem. Z díla: *Cours de philosophie positive* (Kurs pozitivní filozofie, 6 svazků, 1830–1842). (Pavel Dufek, Jaroslav Malina)

Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas Caritat, markýz de (17. 9. 1743, Ribermont, Francie – 28. 3. 1794, Bourg-la-Reine, Francie), francouzský filozof, matematik a politik; jeho rozsáhlé dílo ztělesňuje ideály *osvícenství. Od mládí se věnoval zejména matematickým problémům a jeho práce v oblasti diferenciálního a integrálního počtu byly ve své době považovány za přelomové. Zajímal se však také o filozofii a literaturu a v roce 1769 (ve svých 26 letech) se stal členem francouzské Akademie věd. Ve svém projevu předneseném při příležitosti přijetí do akademie vyjádřil naději, že evropští panovníci podpoří výzkum rozmanitých lidských populací za účelem poznání vztahu mezi fyzickou *konstitucí lidí, jejich mentálními vlastnostmi, společenským uspořádáním a typem *klimatu. Od roku 1782 působil jako tajemník Francouzské akademie. Mezi jeho přátele či rádce patřily nejvýznamnější postavy francouzského osvícenství, mimo jiné *encyklopedisté Jean le Rond

d'Alembert a Denis *Diderot, ekonom Anne Robert Jacques Turgot či *Voltaire. O posledních dvou jmenovaných napsal hojně čtené životopisy (*Vie de monsieur Turgot* [Život pana Turgota], 1786, *Vie de Voltaire* [Život Voltairův], 1787), ve kterých se projevil i jeho literární talent. Vystupoval na obranu všeobecných *lidských práv, se sympatiemi sledoval vznik Spojených států amerických a silně jej inspiroval *Voltaire.

Po vypuknutí *Velké francouzské revoluce byl Condorcet zvolen jako zástupce Paříže do Zákonomárného shromáždění (1791). Jakožto představitel girondistů hlasoval proti popravě *krále Ludvíka XVI. Roku 1793 navrhl v *Journal d'instruction sociale*, aby vědci podrobili podrobnému a systematickému zkoumání vlivy podnebí, půdy, výživy, *zvyků, zaměstnání a sociálních institucí na plodnost, počet uzavíraných *sňatků, průměrnou délku života, výšku, fyzickou sílu, duševní vlastnosti, charakter a módy chování. Matematikové by poté měli z příslušných údajů odvodit příslušné korelace.

Na podporu republikánských myšlenek sepisoval a vydával celou řadu esejů, pamfletů a návrhů reform, v nichž kromě jiného požadoval zrušení *otroctví a obchodu s otroky. Z jeho reformních návrhů se postupně ujal například jeho plán změn v systému centralizovaného státního vzdělání, jehož základní kontury jsou ve Francii platné dodnes. Ve změně politického režimu obecně viděl příležitost k racionalistickému projektu přestavby *společnosti, což odpovídalo osvícenským ideálům jeho doby. Jako člen Národního konventu po uvěznění krále Ludvíka XVI. se soustředil zejména na zpracování návrhu nové *Ústavy; po ostrých debatách však byl nakonec přijat konkurenční návrh Héraulta de Séchelles, na kterém Condorcet kritizoval mimo jiné přiřknutí soudních pravomocí Konventu a také zachování *trestu smrti. Se svými liberálními a nezávislymi postoji – odporoval například hrdelnímu trestu pro Ludvíka XVI., přestože souhlasil se všemi vznesenými obviněními – se však postupně dostal do nemilosti radikálně uvažujících členů Konventu vedených Maximilienem Robespierrem, a v říjnu roku 1793 byl prohlášen za zrádce a byl na něj vydán zatykač. Po několikaměsíčním skrývání ve sklepě domu jednoho ze svých pařížských přátel (Madame Vernet) se pokusil o útěk z Paříže, po několika dnech však byl v dubnu 1794 zatčen a druhý den ráno byl ve své cele nalezen mrtev. Dodnes není jasné, zda příčinou jeho smrti bylo vyčerpání, jed nebo zda byl „pro jistotu“ zavražděn svými oponenty. Dne 12. prosince 1989 byl Condorcet symbolicky pochován v pařížském Panteonu.

V době svého skrývání Condorcet sepsal své nejznámější filozofické dílo *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (česky: *Náčrt historického obrazu pokroků lidského ducha*. Praha: Academia, 1968), nastiňující velkorysý sociálně evolucionistický obraz vývoje lidské společnosti a mysli. Spis byl publikován až následujícího roku po Condorcetově smrti a pádu jakobínské *diktatury. V tomto díle vyvrcholila ústřední myšlenka francouzského osvícenství o neustálém progresu lidstva od barbarských dob k civilizované budoucnosti, v níž bude lidská společnost zbavena všech přítomných zel. Vycházel přitom z fascinace matematikou a přírodními vědami, jejichž úspěchy v hledání nutných *zákonů fyzikálního *světa se snažil replikovat i ve filozofii, konkrétně tedy ve filozofii dějin. Podle Condorceta prošlo lidstvo devíti epochami neustálého zdokonalování, počínaje loveckým a rybářským obdobím přes antickou kulturu a *středověk po epochy filozofické (René *Descartes) a vědecké, či obecně intelektuální revoluce (Isaac *Newton, John *Locke, Jean-Jacques *Rousseau, Anne Robert Jacques Turgot). Desátá epocha, v níž Condorcet vyjádřil své naděje do budoucnosti, pak měla přinést lidstvu zásadní *pokrok ve trojím ohledu: Za prvé, mělo dojít ke snižování nerovnosti mezi jednotlivými národy (či společnostmi), což znamenalo především větší *rovnost individuálních i kolektivních *svobod a práv (v prvním plánu například zrušení otroctví). „Snižování nerovnosti“ si nicméně Condorcet představoval spíše jako civilizační misi evropských národů, od nichž se „divoké národy“ nechají pozvednout na jejich úroveň, nebo budou odsouzeny k zániku, případně „splynou v jejich lůně“. Za druhé, vrcholná epocha lidstva měla přinést i snižování nerovností v rámci každé

jednotlivé společnosti, konkrétně a) nerovnosti v bohatství, b) nerovného vztahu mezi kapitalistou a dělníkem (sám Condorcet ovšem těchto výrazů nepoužíval) a c) nerovnosti ve vzdělání. Jeho návrhy přitom měly distinktivně liberální charakter (*liberalismus) a silně rezonovaly s dílem Adama *Smitha, jehož dílo přeložil do francouzštiny. Za třetí, lidstvo jako celek mělo spět ke stále větší dokonalosti, což se týkalo kromě jiného vzdělávacího systému, přírodních i společenských věd, zrušení nerovnosti mezi pohlavími, omezení či zrušení výbojných válek a podobně. Condorcetův spis *Esquisse d'un Tableau Historique des Progrès de l'Esprit Humain* lze považovat za předchůdce podobně laděného díla Augusta *Comta.

V dalším posmrtně vydaném pojednání *Fragment sur l'Atlantide* (Zlomek o Atlantidě) Condorcet doporučil *vládám, aby zřídily *úřady pověřené sběrem statistických dat za účelem „zdokonalení lidského druhu“.

Ve společenských vědách, zejména v *politologii, si našlo pevné místo také několik jeho matematických objevů, z nichž nejvýznamnější je tzv. Condorcetův paradox. Ten prokazuje, že kolektivní preference uvnitř určité početnější skupiny osob mohou být za určitých okolností cyklické (kruhové), ačkoliv individuální preference těchto osob cyklické nejsou. Je tak porušena podmínka tranzitivity preferencí, která v dané skupině zaručuje jejich jednoznačné (hierarchické) řazení. Condorcetův paradox a příbuzná témata ve 20. století rozpracovala a generalizovala *škola veřejné volby.

Z dalšího díla: *Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix* (Pojednání o použití analýzy k pravděpodobnosti většinového rozhodování, 1785), *De l'influence de la révolution d'Amérique sur l'Europe* (O vlivu americké revoluce na Evropu, 1789), *Sur l'admission des femmes au droit de cité* (O přiznání občanského práva ženám, 1790). (Viz též *antropologie a makrohistorie.)

Conklin, Harold C. (27. 4. 1926, Easton, USA), americký antropolog; představitel *kognitivní antropologie. Zabýval se zejména výzkumem *folktaxonomií v různých *kulturách světa, jimiž přispěl k rozvoji *etnovědy. Z díla: *The Study of Shifting Cultivation* (Výzkum střídavého hospodaření, 1963).

Conroy, Glenn C. (29. 8. 1947, Boston, Massachusetts, USA), americký anatom a paleoantropolog; profesor na Washington University v Saint Louis (USA). Zabývá se jak fosilními nehumánními *primáty, tak evolucí *raných homininů a rodu *Homo. Zvláštní pozornost věnuje období od 15 do 5 milionů let, tedy období formování a diferenciací *hominidů a vzniku *homininů. Mezi další významné studie patří *analýzy oligocenních antropoidních primátů z egyptského *Fajjúmu, středně miocenního hominoida rodu *Otavipithecus*, archaického *Homo sapiens z Bodo a také analýzy lebek *australopitéků.

Conroy patří mezi průkopníky moderních metod v paleoantropologii, jako jeden z prvních začal efektivně využívat *CT tomografie a dalších analogických metod. Jeho tým, který zahrnuje především odborníky z Rakouska a Švýcarska, provádí kvalifikovanou revizi velikosti mozku fosilních primátů, zejména homininů. Publikoval desítky prací s tematikou evoluce primátů a paleoantropologie, napsal dvě zásadní učebnice *Primate Evolution* (Evoluce primátů, 1990) a *Reconstructing Human Origins* (Rekonstrukce původu člověka, 1997).

Coon, Carleton Stevens (23. 6. 1904, Wakefield, Massachusetts, USA – 3. 6. 1981, Gloucester, Massachusetts, USA), americký fyzický antropolog. Původně studoval *egyptologii, později se zaměřil na *antropologii, působil jako kurátor etnologických sbírek univerzitního muzea ve Filadelfii. Prováděl terénní výzkum v severní Africe (zejména v Maroku), Etiopii a na Balkáně. Procestoval rozsáhlé oblasti Asie. Od *druhé světové války spolupracoval s americkou zpravodajskou službou a ozbrojenými silami.

Ve svých knihách *The Races of Europe* (Evropské rasy, 1939) a *The Origin of Races* (Původ ras, 1962) rozvíjel *multiregionální teorii antropogeneze, podle níž se příslušníci pěti základních lidských *ras (rasa *australoidní, *europoidní, *kapoidní, *kongoidní,

*mongoloidní) vyvinuli přímo z populací **Homo erectus* a úrovně **Homo sapiens* dosáhli vzájemně nezávisle v různou dobu (představitelé europoidní rasy asi 200 000 let před reprezentanty rasy *kapoidní a *kongoidní). Tento tradicionalistický typologický pohled obsahoval implicitně ideu *rasové hierarchie (i když Carleton S. Coon kritizoval Madisona *Granta) a byl v rozporu jak se sociálně relativistickým pojetím rasy v rámci *Boasovy školy, tak genetickým přístupem ke studiu ras, který se šířil po *druhé světové válce. Carleton S. Coon se proto ocitl v relativní odborné izolaci.

Coppens, Yves (9. 8. 1934, Vannes, Francie), francouzský paleontolog a paleoantropolog; profesor Collège de France. Je jedním z průkopníků výzkumu *raných homininů; pracoval zejména v Čadu a Etiopii, v posledních letech se věnoval hlavně organizační práci. Inicivoval výzkumy etiopské *lokality *Omo, která byla počátečním katalyzátorem současných rozsáhlých a velmi plodných paleoantropologických výzkumů, spoluorganizoval také první expedici na světoznámou lokalitu Afar, kde pak výzkum převzali američtí a etiopští paleoantropologové. Vychoval řadu francouzských paleontologů a paleoantropologů, mezi nejznámější patří jeho spolupracovník Martin Pickford a Brigitte Senutová.

Mezi Coppensovy nejznámější teorie patří tzv. *East Side Story*, tedy paleontologická *hypotéza, podle níž se *lidoopové vyvíjeli na západ od Velkého riftového údolí a homininé v oblasti tohoto údolí a na východ od něj.

Courtet, Victor Alexandre (21. 7. 1813, L'Isle-sur-la-Sorgue, Francie – 4. 9. 1867, Lamotte-Faucon, Francie), francouzský etnolog, rasový teoretik a veřejný činitel. V roce 1830 až 1831 se v Paříži sblížil s žáky a stoupenci Clauda *Saint-Simona. Spolupracoval s redakcí časopisu *Le Globe*, který se stal pod vedením Pierra Leroux a později Michela Chevaliera hlavním ideovým periodikem saint-simonismu. Koncem čtyřicátých let 19. století se Victor Courtet aktivně zapojil do činnosti Pařížské etnologické společnosti (Société ethnologique de Paris).

Saint-Simonova scientistická vize organické společnosti ovlivnila Courtetovy *názory na vztahy mezi lidskými *rasami a populacemi a jeho úsilí o vytvoření pozitivní politické vědy vycházející z *antropologie a *etnologie a zohledňující odlišnou biologickou kvalitu jednotlivých ras (*De l'influence des races humaines sur la forme et le développement des sociétés* [O vlivu lidských ras na formu a vývoj různých společenství], 1835; *La science politique, fondée sur la science de l'homme ou étude des races humaines sous le rapport philosophique, historique et social* [Politická věda založená na vědě o člověku či studie lidských ras na filozofickém, historickém a sociálním základě], 1838). Courtet se rozešel s environmentalismem západního politického myšlení, který byl charakteristický pro dílo *Aristotela, *Bodina nebo *Montesquieua, a formuloval autentický rasový *esencialismus, podle něhož kvalita politických *institucí vychází z biologické povahy rasy.

Courtetovy teze o „přirozené hierarchii ras“, nadřazenosti germánské rasy a nutnosti „rasové *revoluce“, jež by znemožnila neblahé rasové míšení, předznamenaly dílo Arthura de *Gobineaua a dalších rasových teoretiků druhé poloviny 19. století.

Crick, Francis Harry Compton (8. 6. 1916, Weston Favell, Northamptonshire, Anglie – 28. 7. 2004, San Diego, Kalifornie, USA), britský molekulární biolog, fyzik a neurobiolog. Spolu s Američanem Jamesem D. *Watsonem a Angličanem Mauricem H. F. *Wilkinsem odhalil strukturu *DNA a mechanismus dědičnosti (1953); byl také klíčovou postavou ve výzkumu *genetického kódu. Z díla: *Of Molecules and Men* (O molekulách a lidech, 1966).

Crollová, Elizabeth Joan (21. 9. 1944, Reefton, Nový Zéland – 3. 10. 2007, Londýn, Velká Británie), britská antropoložka a sinoložka; profesorka čínské antropologie na School of Oriental and African Studies (SOAS) v Londýně. Soustředila se na problematiku žen a společenský vývoj v současné Číně. Crollová patřila mezi první, kdo po *kulturní revoluci sbírali materiál přímo na čínském venkově.

Její početné dílo vychází z práce v terénu: *Feminism and Socialism in China* (Feminismus a socialismus v Číně, 1978), *The Politics of Marriage in the Contemporary China* (Sňatková politika v současné Číně, 1981); *The Family Rice Bowl: Food in the Domestic Economy in China* (Miska rýže na rodinu: Strava v čínském domácím rozpočtu, 1982); *China's One-Child Family Policy* (Politika jednoho dítěte v čínské rodině, 1985); *From Heaven to Earth: Images and Experiences of Development in China* (Od nebes k zemi: Průvodní jevy a zkušenosti z rozvoje v Číně, 1993); *Endangered Daughters: Discrimination and Development in Asia* (Ohrožené dcery: Diskriminace a rozvoj Asie, 2000); *China's New Consumers: Social Development and Domestic Demand* (Noví spotřebitelé v Číně: Sociální rozvoj a domácí poptávka, 2006). Vzhledem k časovosti svého výzkumu byla kromě akademické práce vytižena i jako poradce ve světových organizacích, například OSN (2002–2004 předsedala Radě OSN v Tokiu), UNESCO, UNICEF, Světová banka, FAO, ILO aj.

Cunningham, sir Alexander (23. 1. 1814, Londýn, Anglie – 28. 11. 1893, Londýn, Anglie), anglický historik, archeolog a politik. Prováděl archeologickou prospekci a exkavaci i záchranu památek zejména v severní Indii a v Pákistánu. V letech 1853 až 1856 vedl první archeologické výzkumy v *Harappě v Paňdžábu, na eponymním nalezišti protoindické (harappské) civilizace, jedné z nejrozsáhlejších a nejranějších civilizací starověkého světa, která se rozvíjela zhruba tisíc let, od poloviny 3. tisíciletí př. n. l.; získal také první nálezy z *Móhandžódara, druhého nejvýznamnějšího sídliště *harappské kultury.

Cushing, Frank Hamilton (22. 7. 1857, severovýchodní Pennsylvania, USA – 10. 4. 1900, Maine, USA), americký antropolog a etnolog; stoupenec *evolucionismu. Spolu s Adolphem *Bandelierem a Lewisem *Morganem přispěl k ustavení evolucionistické antropologie, archeologie, etnologie a etnografie ve Spojených státech amerických.

Zkoumal pueblanský *indiánský *kmen Zuňiů (*Zunijové), do jejichž *kultury asimiloval a stal se tak jedním z prvních antropologů využívajících při terénním výzkumu metodu *zúčastněného pozorování. Z díla: *My Adventures in Zuñi* (Moje dobrodružství u Zunijů, publikováno 1882–1883 v *The Century Magazine*, knižně 1941).

Cuvier, Georges Léopold Chrétien Frédéric Dagobert (23. 8. 1769, Mömpelgard, dnes Montbéliard, Francie – 13. 5. 1832, Paříž, Francie), francouzský anatom, paleontolog, geolog a veřejný činitel. Vystudoval ve Stuttgartu, od roku 1795 působil v Musée National d'Histoire Naturelle, byl tajemníkem Akademie věd a kancléřem Pařížské univerzity. Cuvier byl průkopníkem *srovnávací anatomie a významně rozšířil linnéovskou zoologickou klasifikaci sloučením tříd do čtyř *kmenů (fyla). Společně s Alexandrem Brongniartem (1770–1847) provedl geologický průzkum Pařížské pánve a položil základy biostratigrafie. Studoval *fosilie a uveřejnil první vědecký popis pterodaktyla. Převzal *Buffonovu myšlenku o jednotném stavebním plánu zvířat a spojil ji se svým objevem korelace orgánů. Každé *zvíře tvoří určitý celek, jednotlivé části těla si navzájem odpovídají a jsou ve vzájemných vztazích. To se týká nejen vztahů mezi jednotlivými tvrdými částmi těla (*kostí), ale i částí měkkých. Znamená to, že podle jedné kosti můžeme usuzovat i na tvar všech ostatních, tedy na celou kostru – korelační *zákon. Korelační zákon umožnil *rekonstrukci fosilních organismů na vědeckém základě. („Dejte mi několik kostí a já zrekonstruuji celé zvíře,“ říkával prý Georges Cuvier.)

Cuvier byl odpůrcem *Lamarckovy evoluční teorie, kterou se snažil nahradit teorií kataklyzmat, gigantických přírodních *katastrof periodicky postihujících zemský povrch. Navzdory svému protestantskému původu hrál významnou úlohu v politickém životě Francie za *direktoria, *císařství i během *restaurace. Zemřel v důsledku epidemie cholery těsně před svým jmenováním do funkce *ministra vnitra. Cuvier ovlivnil amerického přírodovědce švýcarského původu Louise *Agassize a britského paleontologa Richarda *Owena (1804–1892).

Čapek, Josef (23. 3. 1887, Hronov – duben 1945, koncentrační tábor Bergen-Belsen, Německo), český malíř, grafik, ilustrátor, karikaturista, spisovatel, výtvarný kritik, vedoucí osobnost a teoretik skupiny Tvrdošijných; bratr a v raném období spoluautor Karla *Čapka. Ve výtvarné tvorbě reagoval na podněty moderního světového umění – nejvýraznější byla kubistická lekce, proti zastáncům ortodoxnosti kubistů však hájil právo na domácí a osobní modifikaci, aby tvorba vyrůstala „z našeho bytí, z našich citových a rozumových vztahů“. Od roku 1928 se výrazně inspiroval světem dětí. S blížícím se nebezpečím *fašismu a *nacismu nabýval v jeho díle na dramatickosti silný protifašistický a protinacistický akcent. Již 1. 9. 1939 byl zatčen a bez soudu nastoupil „cestu“ po *koncentračních táborech, která skončila v Bergen-Belsenu.

Od mládí se též zajímal o umění zámořských etnik. V letech 1910 až 1911 studoval africké a oceánské sbírky v pařížském muzeu Trocadéro (dnešní Musée de l'Homme) a po letech svoje záznamy použil při psaní knihy *Umění přírodních národů* (1938); škoda, že tato kniha nevyšla ještě před *první světovou válkou, znamenala by asi světový primát: v roce 1938 již byla dávno překonána lepšími pracemi německého historika umění Eckarta von Sydowa (*Kunst und Religion der Naturvölker* [Umění a náboženství přírodních národů], 1926) a dánského historika umění Carla Kjersmeiera (*Centres de style de la sculpture nègre africaine, I–IV* [Centra stylu afrického černošského sochařství, I–IV], 1935–1938). (Jaroslav Malina)

Černý, Viktor (17. 10. 1964, Hořovice), český antropolog; vedoucí Přírodovědeckého oddělení Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Praze, kde působí od roku 1993. Vystudoval biologickou antropologii na Přírodovědecké fakultě *Univerzity Karlovy v Praze a na Univerzitě v Bordeaux I, kde získal doktorát obhajobou disertační práce na téma pohlavního dimorfismu a kraniofaciální variability eneolitických populací střední Evropy. Kromě výše uvedené tematiky se věnuje rekonstrukci demograficky významných událostí v pravěku na základě výzkumu genetické diverzity současných populací; zejména pak problematice fylogenetických vazeb mitochondriálních DNA sekvencí.

Ve zmíněných oblastech základního výzkumu vede diplomanty a doktorandy. Spolupracuje rovněž na projektech *Českého egyptologického ústavu Univerzity Karlovy v Abúsíru a Západní egyptské poušti a od roku 1999 se věnuje výzkumu genetické struktury populací sahelo-súdánského pásma Afriky. Kromě vědeckých publikací v českých i zahraničních recenzovaných časopisech je autorem knihy *Lidé od Čadského jezera* (Praha: Academia, 2006). Kontakt: Mgr. Viktor Černý, Dr., Oddělení archeologie krajiny a archeobiologie Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 118 01 Praha 1, e-mail: cerny@arup.cas.cz.

Červinka, Inocenc Ladislav (1. 2. 1869, Břest, okres Kroměříž – 3. 10. 1952, Brno), český archeolog; původním povoláním geometr, vrchní rada Státního archeologického ústavu, organizátor a popularizátor moravské *prehistorie. V roce 1903 začal vydávat první moravský archeologický časopis *Pravěk*. Stál v čele zakladatelů Moravského archeologického klubu v Brně (1906). Od r. 1920 pracoval ve Státním archeologickém ústavu jako státní konzervátor pro Moravu a Slezsko. Z díla: *Morava za pravěku* (1902); *Pravěk zemí českých* (1927), *Slované na Moravě a říše Velkomoravská* (1928).

Däniken, Erich Anton Paul von (14. 4. 1935, Zofingen, Švýcarsko), švýcarský cestovatel a spisovatel; nejznámější tvůrce a zastánce *archoastronautické hypotézy.

Základní východiska a teze svého pojetí o *mimozemšťanech jako tvůrcích *člověka a *civilizace na planetě Zemi zformuloval ve své první knize *Erinnerungen an die Zukunft* (1968, česky: *Vzpomínky na budoucnost*. Praha: Orbis, 1969); ty pak rozpracoval v řadě dalších knih: *Zurück zu den Sternen* (1969, česky: *Zpět ke hvězdám*. Litvínov: Dialog, 1992), *Aussaat und Kosmos* (1972, česky: *Setba z vesmíru*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993), *Strategie der Götter* (1982, česky: *Strategie bohů*. Praha: Naše vojsko, 1993), *Der Tag an dem die Götter kamen: 11. August 3114 v. Chr.* (1984, česky: *Den, kdy přišli bohové: 11.*

srpen 3114 před Kristem. Praha: Baronet, 1994) aj., které byly přeloženy do více než třiceti jazyků a publikovány v nákladu přes šedesát milionů výtisků. (Jaroslav Malina)

Danilevskij, Nikolaj Javkovlevič (28. 11. 1822, Oberets, Rusko – 7. 12. 1885, Tbilisi, Gruzie), ruský přírodovědec a historik. V letech 1837–1842 navštěvoval elitní lyceum v Carském Selu (nyní Puškin, Rusko). Studia na přírodovědecké fakultě v Petrohradě absolvoval v letech 1843–1849. V letech 1853–1857 se zúčastnil expedice, kterou vedl estonský přírodovědec a embryolog německého původu Karl Ernst von *Baer (1792–1876), na řece Volze a v Kaspickém moři. V následujícím dvacetiletí Danilevskij vedl výzkumy rybnářství v Černém a Kaspickém moři.

V knize *Rossija i Jevropa: Vzgljad na kulturnyje i političeskije otnošenija Slavjanskogo mira k Germano-Romanskomu* (Rusko a Evropa: Pohled na kulturní a politické vztahy slovanského a německo-románského světa, časopisecky 1869, knižně 1871) předložil koncepci kulturně-historických typů (*civilizací) a kategorie kulturně-historických aktivit (*víra, *politika, ekonomická produkce a *kultura). Danilevskij stanovil deset kulturně-historických typů: 1. egyptský, 2. čínský, 3. asyrsko-babylonsko-fénický, chaldejský (starosemitský), 4. indický, 5. íránský, 6. hebrejský, 7. řecký, 8. římský, 9. arabský (novosemitský), 10. německo-románský (evropský). Lze k nim přiřadit také dva kulturně-historické typy, které se vztahují k americkému kulturnímu okruhu – mexický a peruánský. Kulturně-historické typy procházejí analogickým cyklem jako živé systémy – fázemi mládí, zralosti a stáří. Danilevskij aplikoval metody přírodovědného výzkumu na společenské vědy. Využitím přírodovědného pohybu navíc dospěl k určení stálého vzniku, vývoje a zániku kulturně-historických typů. Podle Danilevského dosavadní německo-románský (evropský) kulturně-historický typ své historické poslání již splnil a jeho roli převezme slovanský kulturně-historický typ.

Danilevského koncepce směřovala k prosazení *panslavismu, který považoval za boj s expanzí *Západu. Posláním Ruska je dosáhnout svobody a sjednocení slovanských národů v jeden kulturně-civilizační celek. Přednosti Ruska spatřoval v důsledném využití pravého *křesťanství, zavržení *kolonizace a mocenské uzurpace nových území a v boji za emancipaci a *svobodu.

Danilevskij zaujímal kritický postoj k *evoluční teorii Charlese *Darwina. Ve dvousvazkové a nedokončené práci *Darvinizm: Kritičeskoe issledovanie* (Darwinismus: Kritický výzkum, I. 1885, II. 1889) se pokusil shrnout dobové argumenty polemizující s relevancí Darwinovy teorie. Danilevskij představuje originálního myslitele, který geniálním způsobem anticipoval pluralistickou koncepci kultury a cyklickou teorii vývoje *sociokulturních systémů.

Dart, Raymond Arthur (4. 2. 1893, Toowong, Brisbane, Queensland, Austrálie – 22. 11. 1988, Johannesburg, Jihoafrická republika), britský antropolog a lékař; profesor anatomie na Witwatersrandské univerzitě v Johannesburgu. V letech 1924 až 1925 popsal nález lebky z Taungu jakožto spojovací či „chybějící článek“ (*missing link*) ve vývoji *člověka a označil jej názvem **Australopithecus africanus*.

Australopitéky považoval za uživatele i výrobce prvních *nástrojů a kromě kamenných artefaktů jim přisoudil také takzvanou *osteodontokeratickou industrii (domnělé nástroje z *kostí, *zubů a *parohů). Při formulování dnes již překonané teorie osteodontokeratické kultury byl významně ovlivněn teoriemi etologa Konrada *Lorenze o agresivní podstatě člověka.

Darwin, Erasmus (12. 12. 1731, Elston Hall, Nottinghamshire, Anglie – 18. 4. 1802, Breadsall, Derby, Anglie), anglický lékař, fyziolog, přírodovědec a básník; dědeček Charlese *Darwina. Provinční lékař, kterého na myšlenku *evoluce přivedlo studium *fosilií, vykopaných při pracích na novém kanálu v oblasti Midlands. Spolu s Georgesem *Buffonem jako jeden z prvních vyjádřil myšlenku organické evoluce, a to ve svém veršovaném spisu

Zoönomia (2 sv., 1794–1796). Od většiny tehdejších přírodovědců se lišil *názorem, že všichni živočichové vznikli z jednoho, nebo několika málo společných předků („*E conchis omnia*“, všechno z měkkýšů). Snaha vysvětlit mechanismus dědičnosti ho později vedla k myšlence téměř shodné s teorií *pangeneze jeho vnuka Charlese Darwina.

Darwin, Charles Robert (12. 2. 1809, Shrewsbury, Shropshire, Anglie – 19. 4. 1882, Downe, Kent, Anglie), anglický přírodovědec, biolog a geolog. Autor teorie *evoluce organismů *přirozeným výběrem (*darwinismus), která představuje jednu z nejvýznamnějších teorií (darwinismus) moderní *biologie, neboť její vyostřené přijímání či odmítání výrazně stimulovalo nové směry biologických bádání; na jeho dílo navázala řada vědních směrů 20. století, například klasická evropská *etologie, *syntetická teorie evoluce (*neodarwinismus), *sociobiologie a behaviorální ekologie (*ekologie člověka, behaviorální).

Pocházel z poměrně zámožné středostavovské rodiny a jako pokračovatel rodinné tradice (jeho otec i dědeček byli lékaři; srov. *Darwin, Erasmus) původně studoval *medicínu na *univerzitě v Edinburghu, studia však nedokončil, a proto ho otec přiměl ke studiu *teologie na Christ's College při univerzitě v Cambridge. Jeho životní dráha se dramaticky změnila během pětileté plavby kolem světa na lodi Beagle (1831–1836), které se zúčastnil jako přírodovědec na přímluvu svých učitelů, botanika Johna Henslowa a geologa Adama Sedwicka. Svá pozorování podrobně popsal v cestopisu *Journal of Researches into the Natural History and Geology of the Countries Visited During the Voyage of H.M.S. Beagle Round the World* (definitivní vydání v roce 1860; česky vyšlo pod názvem *Cesta přírodovědců kolem světa*, I–II. Praha: Jan Laichter, 1912, a *Cesta kolem světa*. Praha: Mladá fronta, 1955). Velký vliv na Darwinovy vědecké *názory měla díla *Principles of Geology* (Principy geologie, 1830–1833) a *Elements of Geology* (Základy geologie, 1838) skotského přírodovědce Charlese *Lyella (1797–1875), který v historické koncepci vývoje neživé *přírody usiloval o to, aby se geologické procesy proběhnuvší v minulosti vysvětlovaly na základě pozorování současných změn zemského povrchu (v tomto pojetí vycházel z tzv. uniformitarianismu skotského geologa 18. století Jamese Huttona). Pozorování, která Darwin za své cesty kolem světa učinil, mu poskytla dostatek důkazů o správnosti Lyellovy koncepce a přiměla ho zaujmout kritické stanovisko k tehdy obecně přijímaným názorům na existenci života na Zemi, které v západním světě vycházely z křesťanské teorie *Stvoření člověka.

Po svém návratu z cesty kolem světa se Darwin věnoval shromažďování důkazů evoluce, současně však hledal i její příčiny. Řešení mu podle vlastních pamětí vnukla kniha *kněze a politického ekonomy Thomase *Malthuse *An Essay on the Principle of Population* (Pojednání o zákonitostech populace, 1798), podle které lidská populace roste geometricky, kdežto potravní zdroje pouze lineárně, což nevyhnutelně vede ke strádání. Darwin si uvědomil, že i v přírodě dochází k nadprodukcí potomstva, a tudíž k „boji o existenci“ (anglicky: *struggle for life*). Protože se jednotliví členové populace liší svými vlastnostmi, přežívají jedinci lépe adaptovaní ke svému prostředí a zdatnější při reprodukci. Tento proces připodobnil k vědomému výběru při šlechtění zvířat i rostlin a nazval „přirozeným výběrem“ (anglicky: *natural selection*). Jeho výsledkem je podle něho biologická evoluce, kterou označoval jako „původ postupnou úpravou“ (anglicky: *descent with modification*). Darwin však plných dvanáct let váhal s publikováním svých závěrů (jedním z důvodů byla pravděpodobně i obava ze skandalizující reakce na vydání knihy jednoho z jeho předchůdců, Roberta Chamberse *Vestiges of the Natural History of Creation* [Pozůstatky přírodní historie stvoření], 1844). V tomto roce proto napsal pouze krátké pojednání shrnující jeho myšlenky, které mělo být vydáno až po jeho smrti. Mezitím však dostal od svého mladšího kolegy, Alfreda Russela *Wallacea, rukopis spisu *On the Tendency of Varieties to Depart Indefinitely from the Original Type* (O sklonu variet nekonečně se odchylovat od původního typu), v němž Wallace nezávisle dospěl ke stejným závěrům. Přátelé Darwina přiměli, aby rychle sepsal stručný

výtah svých závěrů, a oba příspěvky přečetli během přednášky v londýnské Linnéovské společnosti v červenci 1858. Mezitím Darwin začal pracovat na téměř pětisetstránkovém souhrnu své původně zamýšlené knihy. Spis vyšel 24. ledna 1859 pod názvem *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (O původu druhů přirozeným výběrem aneb zachování zvýhodněných odrůd v boji o život, 1859; nejnovější české vydání: *O vzniku druhů přírodním výběrem*. Praha: Academia, 2007) a byl ještě tentýž den vyprodán. Po zbytek života Darwin „Původ druhů“ revidoval a doplňoval (do jeho smrti vyšel celkem v šesti vydáních). V češtině bylo základní Darwinovo dílo publikováno několikrát, poprvé v roce 1914 – *O vzniku druhů přirozeným výběrem čili Zachováním vhodných odrůd v boji o život* (Praha: Fr. Klapálek, 1914), poté následovalo dvojí vydání v pražském nakladatelství Academia: *O vzniku druhů přírodním výběrem neboli uchováním prospěšných plemen v boji o život* (1953 – 1. vydání) a *O vzniku druhů přírodním výběrem* (2007 – 2. revidované vydání).

Neobyčejný význam mělo i Darwinovo studium původu *člověka přirozeným výběrem, které vzbudilo odpor konzervativních představitelů církve i tehdejší viktoriánské *společnosti. Přesto však *analýza možného původu lidské linie v Africe a také fakt, že člověk má s *lidoopy společného předka, patří spolu s popisem mechanismů přirozeného výběru k Darwinovým nejvýznamnějším *objevům. Jeho úvahy a postřehy týkající se *lidské přirozenosti obsahuje v převážné většině kniha *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (Původ člověka a pohlavní výběr, 1871; česky vyšlo jako dvě samostatné knihy: *O původu člověka*. Praha: Academia, 1970 [1. vydání], 2006 [2. revidované vydání], *O pohlavním výběru*. Praha: Academia, 2005). Jedná se o jeden z příkladů sociomorfního modelování v biologii, totiž o projekce viktoriánské Anglie do živé přírody: víra v lineární *pokrok bez větších otřesů, uznávání naprosté převahy evropské, především anglické *kultury nad ostatní a blahodárnosti jejího šíření britskou koloniální expanzí, neochvějně přesvědčení o správnosti dobové morálky, zvyklostí a norem. V této souvislosti nepřekvapuje jednoznačné připisování světodějně konstitutivního vlivu konkurenci a kompetici o zdroje a z něj plynoucí selekce, ať už přírodní nebo společenské, vyjádřené už v předchozím díle O původu druhů. Po detailním výčtu anatomických a morfologických shod a podobností člověka a zvířat (včetně rudimentů a atavismů) se Darwin obírá aspekty psychickými. Stejně jako ve vztahu k tělesné stavbě, i zde důsledně aplikuje svou myšlenku o postupnosti všech změn v přírodě bez radikálních náhlých změn (tato koncepce se táhne ovšem daleko do minulosti a jeden ze svých výrazů nachází ve středověké sentenci „*Natura non facit saltum*“ [Příroda nedělá skoky], kořenící v aristotelovské tradici). Darwin důsledně předpokládá pozvolné kvantitativní narůstání určitého znaku či vlastnosti výběrem (přirozeným, pohlavním, umělým) a nakonec popírá kvalitativní rozdíly mezi lidmi a zvířaty tím, že se v případě lidí jedná o neobyčejné kvantitativní zmnožení některých vlastností, jež se vyskytují u zvířat alespoň ve stopách. *Integrální součástí Darwinova přístupu k živočichům i člověku je rovněž představa o dědičnosti získaných vlastností, v běžném povědomí spojovaná se jménem *Lamarckovým a nověji většinou chápaná jakožto koncepce protikladná darwinismu. Podle Darwinových představ se po několika generacích opakovaná *adaptace, ať už fyzická či etologická („zvyk“), dědičně fixuje a stává se součástí sumy vlastností vrozených. Pouze takto je pro Darwina pochopitelný mechanismus vzniku *instinktů či jiných vrozených forem chování. Zdůrazňuje i relativně velkou podobnost psychiky „*divochů“ a „kulturních“ lidí a správně (jako první autor vůbec) si všímá *analogie mezi psychickými změnami během domestikace zvířat (*vlk – *pes) a „domestikace“ lidí, obě změny vnímá jako zušlechtění a *civilizaci. Nikdy však nezapochyboval o téměř naprosté linearitě lidského pokroku a jeho prospěšnosti ani o naprosté superioritě nejen evropské, ale i britské kultury. *Humanismus britského gentlemana se u něj táhne plynulou řadou od lásky ke zvířatům k paternalistickému ochrannímu-převychovatelskému vztahu k „divochům“ a mimoevropským národům vůbec.

Britskou koloniální expanzi chápe víceméně jako službu mimoevropským národům, přinášející jim pouze duchovní i hmotný prospěch (na rozdíl třeba od expanze španělské, kterou chápe jako neblahou).

Darwin nikde explicitně neformuluje stanovisko o nerovnosti lidských ras, či dokonce požadavek hubení těch méněcenných, nikterak však nepochybuje ani o tom, že národy vývojově zaostalé (zejména lovecko-sběračské society) budou časem zatlačeny pokročilejšími a vyhynou, stejně tak ani o tom, že nejpokročilejší a vývojově nejschopnější je *rasa i kultura evropská. Nesdílí ani zdaleka například *Herderovo nadšení pro Indii, na druhé straně ani Herderovy a *Gobineauovy prudké odsudky kultur „žluté“ Asie (tyto se naopak těšily, zejména kultura čínská, velkému zájmu a obdivu osvícenské doby – mimo jiné i jako ideál byrokratického řízení společnosti). Preromantické nadšení z přírodních národů (například u Jeana-Jacquesa *Rousseaua, Johanna Gottfrieda Herdera a mnoha dalších) u Darwina již definitivně mizí a s nelíčeným zděšením a nechutí líčí jejich bědný život, lemovaný *hladem, brutalitou, nemravností, výstřednostmi a *pověrami. V žádném případě nepovažuje život přírodních národů za idylický a v jistém smyslu ne vždy ani za archaický, původní – mnohdy v něm vidí prvky úpadku a degenerace. V pasážích o nich neopomíná zdůraznit bídné materiální i morální podmínky, v nichž žijí, a neváhá dokonce vyjádřit myšlenku superiority některých obzvláště „morálních“ zvířecích jedinců nad nejhoršími z nich. Podrobně porovnává zejména nejrůznější nálady a hnutí mysli u zvířat a člověka a dochází k závěru, že velká většina z nich je zvířatům i člověku společná. Obdobným způsobem zohledňuje i kazuistiky napodobování, pozornosti a paměti, představitivosti, rozumu a uvažování. Žádnou z těchto duševních vlastností Darwin zvířatům neupírá a v jejich existenci u člověka vidí pouze logické vyústění starších vývojových tendencí. Zvláštní pozornost věnuje schopnosti zvířat k zušlechtění a sebezdokonalení (v obou případech míní dnešní pojem *adaptace) a uvádí celou řadu případů zvířat reagujících úspěšně na nová, dříve neznámá nebezpečí či užívajících jednoduchých *nástrojů; ve stavění stromových „hnízd“ *lidoopy vidí počátky architektury, rovněž domestikaci chápe jednoznačně jako „zušlechtění“. Zvláštní pozornost věnuje evoluci řeči, jejíž jedinečnost u člověka sice zdůrazňuje, ale zároveň ukazuje na její předstupně ve zvířecím světě. Uvádí rozmanité případy zvířecího dorozumívání na bázi zvuku a gestiky. Za typické pro člověka považuje propojení myšlenek a artikulace, ne artikulaci samu (i papoušci artikulují). Řeč není v Darwinově pojetí instinktem, neboť vyžaduje učení a není vrozená, instinktivní však je tendence k řeči, projevující se už vokalizací kojenců a batolat, zatímco instinktivní vlohy k jiným specializovaným činnostem (například psaní) chybějí. Za výchozí „materiál“ k evoluci lidské řeči pokládá Darwin vokalizaci gibbonů (rod *Hylobates*), lépe řečeno nějakou její hypotetickou analogii u předků člověka. Darwin rovněž diskutuje otázku existence individuálního *vědomí sebe sama a abstraktních myšlenek. Dochází k závěru, že i zvířata si uchovávají po celý život duševní individualitu a povědomí o ní, s dnes naivně působícím příkladem starého loveckého psa, který se rozpomíná na lovecká dobrodružství z doby svého mládí, v porovnání s upracovanou a zpustlou ženou australského domorodce, po jeho soudu sotva schopnou vědomí sebe sama či abstraktního pojmu. S rozhodností popírá tezi, že smysl pro krásu by měl být cosi vlastního pouze lidem.

Celá Darwinova teorie pohlavního výběru stojí na výkladu pestrých zbarvení či přirozeným výběrem obtížně vysvětlitelných struktur, zvláště pokud jsou vázány na jedno *pohlaví (většinou samčí), výběrem ze strany pohlaví druhého (většinou samic) na základě estetických kritérií. Dovozuje, že estetické nároky různých lidských kultur (s odporem se vyjadřuje o ornamentech a hudbě „divochů“) se mohou podstatně lišit. Smysl pro krásu a estetickou prezentaci sebe sama je však vlastní všem vyšším živočichům, člověka nevyjímaje. U zvířat pozoruje i náznaky náboženského citění, zvláště pak k víře v působení intenciálních, spirituálních sil ve světě mimo člověka. Větrm rozhýbaný slunečník, který budil pozornost jeho psa, je jedním ze jmenovaných příkladů. Stejně tak vidí v neobyčejně

silné emoční vazbě psů či ochočených opic na své pány zárodečné formy náboženské *úcty. Zatímco víru v jednoho všemohoucího *Boha vnímá jako zušlechťující, pokládá *náboženství přírodních národů v zásadě za inkonzistentní, ujařmující pověru. V každém případě se domnívá, že *monoteismus není člověku vrozen, nýbrž že je produktem dlouhého rozumového vývoje. Sklon k „pověrečným“ interpretacím nejrůznějších dějů ve světě má za typicky vrozený nejen člověku, ale i zvířatům. Skupinové vytí vlků interpretuje v zásadě jako primitivní náboženský *obřad inspirovaný fascinací nejrůznější hrou barev a tvarů na západním obzoru. Cit pro morálku pokládá rovněž za jeden z nejdůležitějších aspektů odlišnosti člověka a zvířat. Morálka by se objevila i u zvířat prakticky automaticky, pokud by dostatečně stoupla jejich inteligence. Byla by to ovšem morálka jiná, od lidské značně odlišná (podobně jako například estetický vkus zvířat je zpravidla jiný než lidský) – ve světě včel by zabítí nadpočetné královny její sokyni jistě nebylo zločinem, ale zásluhou. Předpokladem pro vznik morálky je sociabilita, sociální život zmíněného živočicha. Uvádí obsáhlý přehled nejrůznějších typů zvířecích societ i různé příklady altruistického chování ve zvířecím světě. Zabývá se také otázkou existence soucitu u zvířat (s příslušníky vlastní society) a uvádí příklady i četné opačné příklady. Sociální instinkt je instinkt jako každý jiný, jeho realizace je nakonec příjemná a osvobozující, nemá v zásadě charakter nepříjemné povinnosti. Jako příklady *konfliktu dvou instinktů u zvířat prezentuje opouštění mláďat a zanechání péče o ně v čas tahu u vlaštovek či „vědomí povinnosti“ třeba u loveckých psů v protikladu k jejich „soukromým“ zájmům – zde už je podle Darwina cosi podobného *svědomí. Vznik lidské society si představuje volným sdružením několika *rodin v *kmen, i předkové člověka již byli sociální. U „primitivů“ se cení především či výhradně „sociální“ *ctnosti, tj. loajalita vůči „vlastním“ (nikoli „cizím“) lidem, odvaha, bojovnost, teprve mnohem později se objevují „civilizační“ ctnosti – píle, umírněnost, *askeze, zdrženlivá *mrvnost atd. Pouze skupiny se „sociálními“ ctnostmi dobře přeživaly a postupně zatlačovaly druhé. Ctnosti, vyvolávající uznání ostatních a *reciprocitu, se udržovaly a byly časem i geneticky fixovány. Častým opakováním se nepochybně ustálily i „škodlivé pověry“ *muslimů, hinduistů a jiných. Jak to však, že se udržely a prosadily, nemají-li pro lidské blaho pozitivní selekční hodnotu? (Darwin vždy svědomitě udává nejen argumenty pro, ale i proti svým tezím.) Vzpřímenost lidské postavy chápe jako selekčně výhodný znak osvobozující ruku pro manipulativní činnosti, tím spíše, že lidská přirozená „bezbrannost“ je kompenzována inteligencí, která má svou manipulativní složku. Velmi zajímavá je Darwinova myšlenka o původu *redukce lidského osrstění – domnívá se, že k redukci vlasového pokryvu došlo pohlavním výběrem, a to podobným mechanismem jako u ostatních primátů na obličejích či zadních partiích, za účelem signálního zviditelnění barvy *kůže.

Velkou pozornost věnuje „přirozenému“ výběru v lidských societách, archaických i civilizovaných. Důležitým předmětem jeho zájmu je částečné odpražení přirozeného výběru v civilizovaných společnostech a v jejich rámci možnost zvýšeného přežívání a rozmnožování slabých na těle či duchu. Podrobně analyzuje nejrůznější údaje o sňatečnosti a *mortalitě a dochází k závěru, že proti zdánlivému očekávání zanechávají zdraví, ctnostní, uměření a inteligentní jedinci zřejmě více potomstva než jejich protipóly. Dovojuje dědičnost různých typů inteligence i dalších duševních potencií a obsáhle se zamýšlí nad otázkou (pro víceméně mechanisticky uvažující psychologii 19. století stěží řešitelnou) duchovního rozvoje a úpadku různých národů během historie, bez výrazných příslušných změn v namnožení či vyhynutí kvalitních jedinců. Kromě výběru „přirozeného“ věnuje zevrubnou pozornost i výběru pohlavnímu. Proto i u člověka interpretuje všechny morfologické struktury či chování, pro které není jednoznačné *vysvětlení výběrem „přirozeným“ (například tvar vlasů, vousů, obličejů, barva kůže aj.), jako výsledky výběru pohlavního. Mnoho místa též věnuje diskusi o *vkusu a estetickém cítění různých kultur, epoch a národů. Například rasová specifika ve

vzhledu jsou od svých nositelů posuzována jako krásná, což při výběru partnerů vede postupně k jejich akcentování a zesilování z generace na generaci.

Z díla: *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (O původu druhů přirozeným výběrem neboli zachování zvýhodněných ras v souboji o přežití, 1859; nejnovější české vydání: *O vzniku druhů přírodním výběrem*. Praha: Academia, 2007), *The Variation of Animals and Plants under Domestication* (Rozmanitost živočichů a rostlin vlivem domestikace, 1868), *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (Původ člověka a pohlavní výběr, 1871; česky vyšlo jako dvě samostatné knihy: *O původu člověka*. Praha: Academia, 1970 [1. vydání], 2006 [2. revidované vydání], *O pohlavním výběru*. Praha: Academia, 2005). Tato díla se stala základem moderní biologie. Darwin je rovněž autorem řady studií z oblasti *botaniky, *zoologie a také *geologie – například *The Structure and Distribution of Coral Reefs* (Stavba a rozšíření korálových útesů, 1842), *A Monograph of Subclass Cirripedia* (Monografie podtřídy svjonožců, 1851), *On the Various Contrivances by Which British and Foreign Orchids Are Fertilised by Insects, and on the Good Effects of Intercrossing* (O různých mechanismech, kterými britské a zahraniční orchideje zajišťují svoje opylení hmyzem a o příznivých účincích vzájemného křížení, 1862), *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (1872, česky: *Výraz emocí u člověka a u zvířat*. Praha: Československá akademie věd, 1964), *Insectivorous Plants* (Masožravé rostliny, 1875).

Davidová, Eva (28. 12. 1932, Praha), česká etnoložka, socioložka a historička umění. Vystudovala národopis a dějiny umění na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze. Je první etnoložkou v Čechách, která se soustavně již od svých studií věnovala problematice Romů, kterou zkoumala jak na Slovensku, tak i v českém prostředí. Tomuto tématu věnovala i svou diplomovou práci, monografii jedné z východoslovenských romských osad. Po ukončení vysoké školy na přelomu 50. a 60. let neměla však možnost na tématu odborně pracovat. Byla zaměstnána na středočeském Krajském národním výboru, později na svou žádost odešla na východní Slovensko a v obou případech se snažila poznávat život a *kulturu Romů vlastními výzkumy. Přitom též působila ve vědecké sféře, v oblasti popularizace vědy a v muzeologii, ve sbírkotvorné činnosti. Své poznatky z východoslovenského pobytu (v letech 1960–1962), trojrozměrné doklady a fotografie prezentovala na výstavě „Cigáni východného Slovenska“ (Košice, 1962); jednalo se o jednu z prvních výstav o tomto tématu. V letech 1965–1968 pracovala ve výzkumném oddělení Osvětového ústavu v Praze. Od 1. srpna 1968 byla přijata (spolu s Milenou Hübschmannovou) do Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, kde působila do roku 1976. Tehdejší vedení národnostního oddělení však poskytovalo jen úzký prostor pro objektivní publikování výsledků terénního studia. Činnost oddělení byla bohužel brzy zcela ukončena. V roce 1976 se Eva Davidová přestěhovala z Prahy do Českého Krumlova, kde působila jako samostatný etnograf v Okresním vlastivědném muzeu. Začala zpracovávat výzkum poválečných změn českokrumlovského pohraničí, zejména přeměn jeho národnostního složení. Kontakt s Prahou však neztratila, zejména v 80. letech, kdy se začaly realizovat výzkumy romské populace v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, byla stálým spolupracovníkem tohoto ústavu. V roce 1991 spoluzaložila Muzeum romské kultury v Brně a pracovala v něm odborně dvanáct let. Prostřednictvím terénních sběrů spoluvyvořila základ dnes rozsáhlého muzejního sbírkového fondu, první dvě velké výstavy a část *scénáře stálé muzejní expozice. Dodnes je externí spolupracovnicí muzea. Současně přednášela romistiku na Univerzitě Palackého v Olomouci. Od roku 2003 přednáší na Zdravotně-sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde je nyní i řešitelkou projektu Grantové agentury České republiky s názvem *Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České republice*.

K jejím prvním významným publikacím patří monografie *Bez kolíb a šiatrov* (Košice 1965), která je průkopnickým etnografickým popisem specifik způsobu života a kultury

Romů na Slovensku. Nalezneme zde cenné deskripce rodinného a společenského života a objevují se zde též úvahy o problematice integrace, adaptace či asimilace. Toto téma je rozvíjeno též v publikaci *Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR* (Praha 1975), která je kolektivním dílem Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Určitým pokračováním tematiky je její publikace *Romové a česká společnost: Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití* (Praha 2001), která vyšla za přispění Hlávkovy nadace. Pravděpodobně nejvýznamnějším dílem Evy Davidové je publikace *Romano drom – Cesty Romů 1945–1990: Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku* (Olomouc 1995, reedice 2004), která se pak stala i její zredigovanou disertační prací. Tématem knihy je tradiční způsob života a romská kultura na Slovensku a její proměny na Slovensku a v Čechách. Práce ukazuje, že autorka vnímá romskou kulturu jako dynamický celek, jako prožívaný život, který má celou řadu podob. Má svoji generační i sociální dimenzi, která se zapisuje do tváří lidí, jejich gest a chování. Stopy prožitého života jsou někdy těžko popsatelné slovy a Eva Davidová je v knize čtenáři přibližuje též fotografií. Fotografické dokumenty mnohdy řeknou čtenáři víc než slova a fotografická dokumentace, která je organickou součástí knihy, má zde velkou výpovědní hodnotu. Uměnovědná profilace Evy Davidové a snaha vyjádřit obrazem to, co se špatně vyjadřuje verbálně, je patrná i z publikace *Černobílý život*. Na publikaci se podílela textově a sestavila ji ve spolupráci s fotografem Jindřichem Štreitem a Milenou Černou (Praha 2000). Vedle etnografických prací Eva Davidová zaznamenávala paralelně i dynamiku života Romů spojenou s jejich folklorními projevy, zejména s hudební a písňovou tvorbou. Gesta, ustálená rčení, výrazy obličejů, které jsou pro Romy typické v každodenním životě, jsou s touto tvorbou spjatá a je proto důležité romské písně a jejich texty studovat. Mnoho myšlenek, které Romové přímo neřeknou, vyjádří písní a hudbou. Eva Davidová, která soukromě zaznamenala staré olašské a romské písně a hudbu, tak soustředila rozsáhlou sbírku (z větší části ještě nezpracovanou). Tuto unikátní písňovou tvorbu jako významný pramen poznání Romů zprostředkovala i širší veřejnosti. Z její bibliografie, zabývající se touto tematikou, lze například uvést práce *A letelepedett cigányság népzenéje Csehszlovákiában – Folk Music of the Sedentary Gypsies of Czechoslovakia – Lidové písně usedlých Cikánů-Romů v Československu* (Budapest 1991), sestavené spolu s Janem Žižkou, dále *Čhajori romaňi – Romská dívkenko* (Praha 1999), vydané Karlem Holubem, nebo *Vlachická djila: Nejstarší terénní nahrávky hudebního folkloru olašských Romů z České a Slovenské republiky* (Praha 2001). Z prací Evy Davidové je patrné, že romský folklor dokázala nejen zaznamenat a texty písní přeložit, ale i pochopit.

Eva Davidová studuje Romy též s přihlédnutím na širší evropský kontext. Spolu s Petrem Lhotkou a Petrou Vojtovou publikovala práci *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie* (Praha 2005). Je dlouholetou aktivní členkou nejstarší vědecké romistické společnosti *Gypsy Lore Society*, spolupracuje s řadou odborníků i Romů v zahraničí a s dalšími nadnárodními institucemi, které se životem a postavením Romů zabývají.

Dawkins, Clinton Richard (26. 3. 1941, Nairobi, Keňa), britský zoolog, etolog a evoluční biolog; jeden z představitelů *ultradarwinismu a zakladatel *memetiky. Proslul zejména jako spoluautor a popularizátor hypotézy sobeckého genu: základní evoluční jednotkou jsou geny, které, ač samy pasivní, vyvolávají složité reakce vedoucí až k vzniku složitých biologických systémů pro zachování a šíření genu, mezi které patří i člověk. Narodil se v Nairobi, kde zůstal až do roku 1949, kdy se jeho rodina vrátila do Velké Británie, kde měla své kořeny. Studia *zoologie na Oxford University zakončil v roce 1962. V Oxfordu zůstal a pod vedením Niko Tinbergena pokračoval postgraduálním studiem. Po krátkém působení ve Spojených státech amerických v letech 1967–1969 se vrátil do Oxfordu, kde působí dodnes.

Dawkins zastává *názor, že biologickou evoluci je třeba studovat jako evoluci *genů, protože těla představují nestálou genetickou jednotku. Geny považuje za jeden z typů *replikátoru. Geny vytvářejí těla, která Dawkins obecně nazývá vehikly (z angličtiny: *vehicle*,

„prostředek, vozidlo“) a ty slouží genům k přenosu jejich kopií do dalších generací. Geny, které tělům umožňují přežít a úspěšně se reprodukovat, tak zvyšují své šance přenést své kopie do další *generace. Geny podle Dawkinse usilují právě a jen o maximalizaci svých kopií v další generaci, a proto označuje geny jako sobecké. V kontextu jeho úvah nelze slovo sobecký chápat ve významu, který je mu přikládán v běžné *komunikaci, ale je nezbytné mu rozumět jako příměru, kterým se Dawkins pokusil přiblížit podstatu evoluce genů. Genům nelze připsat vědomé chování, stejně jako jim nelze přikládat vůli, protože „usilují“ o maximalizaci svých kopií. Mylná interpretace ideje sobeckého genu vedla k jeho kritice, zejména pak ze strany Stephena Jay *Goulda, Richarda Lewontina, Mary Midgleyové a Karla *Poppera.

Richard Dawkins je ateista, který se domnívá, že *ateismus je logickým důsledkem porozumění biologické evoluci, a že *náboženství je neslučitelné s vědou. Dawkins je autorem řady čtenářsky úspěšných knih. Mezi nejvýznamnější patří *The Selfish Gene* (1976, česky: *Sobecký gen*, 1998), *The Extended Phenotype* (Rozšířený fenotyp, 1982), *The Blind Watchmaker* (1986, česky: *Slepý hodinář*. Praha: Paseka, 2002), *River out of Eden* (1995, česky: *Řeka z ráje*. Bratislava: Archa, 1996), *Climbing Mount Improbable* (Zdolání hory Nepravděpodobnosti, 1996) a *The God Delusion* (2006, česky: *Boží blud*. Praha: Academia, 2009). Detaily o Dawkinsově díle a jeho současných aktivitách jsou k dispozici na *internetu na jeho webové prezentaci na adrese <http://www.richarddawkins.net>.

de Waal, Frans B. M. (1948, s'Hertogenbosch, Nizozemsko), americký primatolog holandského původu; představitel utrechtské primatologické školy. Svými pracemi výrazně ovlivnil *evoluční antropologii. Věnuje se především výzkumu *sociálního, *sexuálního a *agonistického chování *primátů. Je jedním z prvních badatelů, který se začal zabývat usmiřováním a zpětnovazebným významem různých forem agonistického chování, včetně příčin vzniku agrese ve skupině. V poslední době se zabývá i evolučně antropologickou problematikou, zejména sociálními aspekty evoluce *člověka.

Publikoval několik desítek teoreticky zásadních vědeckých prací a mnoho dalších studií, které se zabývají konkrétními problémy *etologie *lidoopů. Vedle vědeckých článků byla výsledkem také monografie *Chimpanzee Politics* (Politika šimpanzů, 1982), která předběhla svou dobu a dočkala se uznání až v průběhu 90. let, kdy byla s jistými úpravami vydána znovu. V 80. letech se zabýval problematikou usmiřování a agonistického chování u různých druhů *opic a *šimpanzů. V roce 1989 publikoval teoreticky významnou knihu *Peacemaking among Primates* (Udržování míru mezi primáty), která přinesla nový pohled na sociální a agonistické chování primátů a jejich význam pro formování sociálního chování. Analýzou původu morality a spravedlnosti v evoluci člověka se zabýval v monografii *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals* (Dobrá povaha: Původ konceptu dobra a zla u lidí a dalších živočichů, 1996, česky: *Dobráci od přírody*. Praha: Academia, 2006). Od 80. let začal zkoumat život *bonobů, zejména jejich sexuální chování. K problematice bonobů a jejich srovnání se šimpanzi publikoval monografie *Bonobo: The Forgotten Ape* (Bonobo: Opomenutý lidoop, 1997) a *The Ape and the Sushi Master* (Lidoop a mistr suši, 2001). Stále více se zajímal o problematiku evoluce *hominidů a z tohoto důvodu se stal také editorem sborníku *Tree of Origin: What Primate Behaviour Can Tell Us about Human Social Evolution* (O původu: Co vypovídá chování primátů o sociální evoluci člověka, 2001).

Derrida, Jacques (15. 7. 1930, El-Biar, Alžírsko – 8. 10. 2004, Paříž, Francie), francouzský filozof a literární kritik židovského původu; představitel *postmodernismu. Derridovu filozofii lze charakterizovat jako pokus o kritiku „západního racionalismu“: od roku 1962, kdy vyšlo jeho dílo *Edmund Husserl, L'origine de la géométrie* (Edmund Husserl, původ geometrie, česky: *Tradice vědy a skrývání smyslu: Komentář k Husserlovi Původu geometrie*. Praha: Oikoymenth, 2003), byla hlavním předmětem jeho uvažování hluboká

sképe vůči zdánlivě zaručené vědeckosti tradic evropského *humanismu a *osvícenství. Derridova kritika se koncentruje jednak proti dílu Georga W. F. *Hegela, které představuje jakési vyvrcholení západní racionalistické tradice, a jednak proti dílu Martina *Heideggera.

V Derridově *reflexi západního *racionalismu intervenuje pojem písma, jímž se snaží zpochybnit kategorii smyslu, *subjektu, zdroje, dějin a uvést do pohybu hranice mezi disciplínami a *diskurzem. Svými analýzami písemnictví a psaní v dílech *De la grammatologie* (O gramatologii, 1967) a *L'écriture et la différence* (Písmo a odlišnost, 1967) chce Derrida odhalit onen tvrdošijný *logocentrismus, který „písmo“ (*écriture*) definuje pouze jako jakýsi *sekundární fenomén „řeči“ (*parole*), jež podle modelu jednoznačné reprezentace sugeruje *identitu a prezenci. K nosnému pojmu své filozofie, k pojmu *différence* (odlišnost, rozdílnost), dospívá právě v kritickém odmítnutí této *sugesce a v kritické *konfrontaci s pojmem transcendentálního subjektu, na kterém staví filozofie *vědomí. V tomto směru podrobuje kritice zejména *Husserlovu teorii znaku. Spolu s Michelem *Foucaultem a Gillesem Deleuzem (1925–1995) je považován za hlavního představitele současné francouzské filozofie a za zakladatele *dekonstrukce.

Descartes, René (31. 3. 1596, La Haye, Francie – 11. 2. 1650, Stockholm, Švédsko), francouzský filozof, matematik, fyzik a fyziolog; představitel novověkého racionalismu, dualista. Hlásal, že pochybovat lze o všem, ne však o pochybujícím *subjektu. (*Cogito, ergo sum* – „Myslím, tedy jsem.“) Lidskou bytost chápal jako svéprávný, nezávislý a samostatný subjekt. Jeho gnozeologický princip vychází z *dualismu *subjekt (*vědomí sebe sama) a *objekt (věc, předmět, skutečnost stojící mimo objekt). V přírodovědném spisu *Regulae* (1628, česky: *Regulae ad directionem ingenii – Pravidla pro vedení rozumu*. Praha: Oikoymenth, 2000; předtím ještě: *Pravidla o tom, jak máme řídit svého ducha*, 1936) uvádí, že všechny zvířecí, jakož i podvědomé pohyby lidské (například reflexivní pohyby při bolestivém podnětu) jsou kontrolovány podvědomým mechanismem, automatismem živých tvorů.

Roku 1632 napsal spis *Traité de l'homme* (Pojednání o člověku), ale ze strachu před *inkvizicí, která roku 1633 odsoudila italského badatele Galilea *Galileiho, se bál spis za svého života zveřejnit. V tomto traktátu, který vyšel až roku 1662 pod názvem *De homine* (O člověku), navrhl Descartes model *člověka jako stroje (*machine de terre*, „zemský stroj“), který sestává z fyzického těla (*res extensa*, „věc rozprostraněná“) a racionální a nesmrtelné duše (*res cogitans*, „věc myslící“). Tento stroj byl původně stvořen *Bohem, ale od té doby pracuje samostatně na základě *zákonů mechaniky. Zvířata jsou pouze stroje, zatímco člověk má navíc myslící duši (její sídlo klade do *šišinky mozkové). Nervový systém přirovnává k hydraulickému systému trubek, naplněných jemnou látkou – *Spiritus*. Pomocí hydrauliky nervového „potrubí“ tak podle něho jsou směrem k mozku přiváděny vjemy a automaticky odváděny jim adekvátní pokyny k pohybu. Tak vznikla jedna z prvních intuitivních představ *reflexního oblouku. Filozoficky podložil vznikající matematickou přírodovědu a je zakladatelem analytické geometrie.

Svým úsilím o pevné sebe-založení subjektu v *rozumu a *vírou v možnost nezpochybnitelného *poznání prostřednictvím vědecké metody se zařadil po bok Francise *Bacona jako jeden z ideových tvůrců moderního projektu poznání a ovládnutí *přírody; tomu odpovídá častá kritika „karteziánského racionalismu“ například od postmoderních autorů (*postmodernismus). Političtí myslitelé Friedrich August von *Hayek a Angličan Michael Oakeshott (1901–1990) zase v Descartově díle viděli zárodky mylného a nebezpečného přesvědčení, které nazývali „konstruktivistickým racionalismem“, respektive „racionalismem v politice“ – tedy víry ve schopnost lidského rozumu racionálně a „správně“ uspořádat samotnou lidskou *společnost, s jejímiž neblahými důsledky v podobě *totalitních *ideologií a režimů (*totalitarismus) se lidstvo muselo ve 20. století potýkat.

Z díla: *Discours de la méthode* (1637, česky: *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, 3. vydání; 1. a 2. vydání 1933, 1947 [Praha: Laichter]; předtím ještě: *Rozprava o metodě, kterák správně mysliti a hledati pravdu ve vědách*, 1882), *Meditationes de prima philosophia* (1641, česky: *Meditace o první filosofii*. Praha, 2003; vyšlo již 2001 jako dvoujazyčný, latinsko-český text *Meditationes de prima philosophia – Meditace o první filosofii* [Praha: Oikoymenth]; předtím ještě další vydání, například v roce 1889: *Úvahy o první filosofii, ve kterých jsoucnost Boží a duše lidské od těla rozdílnost se dokazuje*).

Destutt de Tracy, Antoine Louis Claude (20. 7. 1754, Bourbonnais, Francie – 9. 3. 1836, Paříž, Francie), francouzský filozof, představitel francouzského pozdního osvícenství a tvůrce pojmu **ideologie*. Po vypuknutí **Velké francouzské revoluce* a ustavení **Národního shromáždění* se Destutt de Tracy, důstojník a liberálně smýšlející aristokrat, připojil jakožto La Fayetteův přítel k zástupcům Třetího stavu. Během Teroru byl uvězněn. Destutt de Tracy a lékař Jean Georges **Cabanis* reprezentovali ateistické křídlo francouzského osvícenství, jehož představitelé doufali, že empirická věda zcela nahradí náboženství. Destutt de Tracy rozlišil mezi „fyziologickou ideologií“, zabývající se somatickou problematikou, a „racionální ideologií“, zaměřenou na mentální a etické aspekty lidské existence. V roce 1796 uvedl termín „ideologie“ jako název „vědy o idejích“, která se měla zabývat vytvářením idejí (psychologie), jejich vyjadřováním (gramatika) a kombinací (**logika*) a jež se měla stát základem francouzského všeobecného vzdělávacího systému. Uveřejnil pět obsáhlých svazků *Éléments d'idéologie* (Základy ideologie) zahrnující díl věnovaný samotné ideologii (1801), gramatice (1803), logice (1805) a dvousvazek o problematice vůle, politické ekonomii a morální filosofii (1815). Později byla za ideology označována skupina myslitelů a veřejných činitelů, kteří se scházeli v letech 1794 až 1809 v salonu **Helvétiovy vdovy* v Auteil, podíleli se na vydávání periodika *La Décade philosophique*, podporovali republikánské zřízení a tvořili umírněnou **opozici* vůči **Napoleonovi*. Kromě Destutta de Tracyho k nim náleželi například Constantin François Chassebeuf de Boisgiray (Volney), Jean Georges Cabanis, Pierre Claude François Daunou, Joseph Marie Degérando, Dominique Joseph Garat, Pierre Louis Ginguené, Pierre Louis Laromiguière, Pierre Louis Roederer, Pierre Roussel a Jean Baptiste Say.

Destutt de Tracy se účastnil obdobně jako Georges **Cuvier* a Jean Baptiste **Lamarck* činnosti *Société des Observateurs de l'Homme*, kterou založil v roce 1799 spisovatel Louis François Jauffret a jež představovala pravděpodobně první antropologicky a etnologicky zaměřenou společnost na evropském kontinentě. Roku 1808 byl Destutt de Tracy zvolen členem l'Académie française a v roce 1832 l'Académie des sciences morales et politiques.

DeVore, Irven (7. 10. 1934), americký primatolog a etnoarcheolog; jeden ze zakladatelů moderní **primatologie* a **etnoarcheologie*, profesor Harvardské univerzity. V padesátých a šedesátých letech 20. století se zabýval chováním paviánů, editoval klíčový sborník *Primate Behaviour: Field Studies of Monkeys and Apes* (Chování primátů: Terénní výzkum opic a lidoopů, 1965) a spolu se Sarelem Eimerlem publikoval významnou monografii *The Primates* (Primáti, 1965).

V roce 1963 zahájil ve spolupráci s kanadským kulturním antropologem Richardem B. **Leem* (narozen 1937) dlouhodobý výzkum *Harvard Kalahari Project* v jihoafrické poušti Kalahari v oblasti Dobe za účelem odhalení způsobu života společnosti lovců a sběračů. Prvním výstupem se stala konference *Man the Hunter* v roce 1966 a navazující sborník *Man the Hunter* (Člověk lovec, 1968). Výsledky komplexního výzkumu lovecko-sběračské společnosti zveřejnili Richard Lee a Irven DeVore v publikaci *Kalahari Hunter-Gatherers: Studies of the !Kung San and Their Neighbors* (Kalaharští lovci-sběrači: Studie !Kungů Sanů a jejich sousedů, 1976).

Od roku 1980 se Irven DeVore podílí na výzkumu *Ituri Project* v severovýchodní oblasti Zairu v africkém pralese Ituri. V centru jeho zájmu stojí společnost lovců a sběračů pygmejského kmene Efe a skupina zemědělců Lese.

Diamond, Jared Mason (10. 9. 1937, Boston, USA), americký evoluční biolog a fyziolog; působí na Lékařské fakultě Kalifornské univerzity. Podnikl řadu expedic na *Novou Guineu a přilehlé ostrovy, aby tam studoval evoluci a ekologii ptáků. Další cesty směřovaly do Austrálie, Jižní Ameriky, Asie i Afriky. Diamond vydal celkem sedm odborných knih a téměř šest set odborných článků a studií v časopisech *Nature*, *Natural history*, *Geo*, *Discover* a dalších. Kromě toho je autorem popularizačních knih *The Third Chimpanzee: The Evolution and Future of the Human Animal* (Třetí šimpanz: Evoluce a budoucnost lidského druhu, 1992), *Why is sex Fun? The Evolution of Human Sexuality* (Proč máme rádi sex? Evoluce lidské sexuality, 1997), *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* (Zbraně, bakterie a ocel: Osudy lidských společností, 1997) a *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed* (Kolaps: Jak si společnosti volí zánik nebo úspěch, 2005). V knihách analyzuje *zákonitosti vývoje a proměny *civilizací, vzájemné vztahy *člověka, *kultur a *ekosystémů.

Diamond je přesvědčen, že současné uspořádání světa je ovlivněno geografickými a environmentálními faktory. Své *názory na tuto problematiku představil v dílech *The Third Chimpanzee* a *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. V první práci, ve které označil člověka za třetí druh *šimpanze, se orientuje více na problematiku vztahu člověka k ekosystémům. Podle Diamonda je několik charakteristických vlastností a dovedností, které dělají člověka člověkem – zejména *umění, *jazyk, *zemědělství, užívání *drog a ničení *přírodního prostředí. Hlavní krok k modernímu člověku se odehrál před 40 000 lety. Velký skok, jak Diamond tento okamžik nazývá, přinesl zásadní změny v chování lidí. Tyto změny byly podle něho způsobeny vznikem jazyka. Účinný nástroj *komunikace učinil z lidí dobré lovce a umožnil mimo jiné kumulovat zkušenost a díky ní i větší možnost inovovat. Tyto schopnosti a dovednosti mají fatální důsledky pro ekosystémy. V této souvislosti analyzoval problém nadužívání přírodních zdrojů, které ve svém důsledku vede k narušování rovnováhy ekosystémů a tím i k faktické likvidaci přírodního prostředí (překladatel užívá pojmu „přirozené prostředí“). Destruuje vžitý mýtus, že *přírodní národy vždy žijí v souladu s přírodou a nikdy nepřetěžují přírodní prostředí. Zánik velkých savců v Severní Americe dává Diamond do souvislosti s příchodem prvních známých lidských populací na půdu Severní Ameriky před 11 000 lety. Během krátké doby dokázali nositelé *clovické kultury vybit většinu velkých savců. Obdobné události se odehrály i v jiných regionech než jen v Americe – v *Polynésii, na Madagaskaru, Novém Zélandu a jinde. Z jiné perspektivy sleduje problematiku vztahu člověka k ekosystémům ve svém zatím posledním díle *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*, v němž hledá možné souvislosti mezi nadužíváním přírodního prostředí a zánikem společností.

Dominance *euroamerické civilizace je podle Diamonda důsledkem příznivých geografických a klimatických podmínek Euroasie, v níž se nacházelo více živočišných i rostlinných druhů vhodných k domestikaci než v jiných oblastech světa. Kromě toho má Euroasie delší osu východ – západ než osu sever – jih. To usnadňuje šíření domestikovaných živočišných a rostlinných druhů, neboť se šíří v rámci stejného podnebního pásma. Evropská civilizace získala podle Diamonda převahu nad asijskými díky množství přirozených geografických bariér, které vedly ke vzniku národních států a stimulovaly invenci a inovaci, jejichž výsledkem byly choroby, ocel a zbraně, které Evropanům pomohly ovládnout svět. Naproti tomu se asijské civilizace vlastní politikou dobrovolně izolovaly od ostatního světa, a díky tomu nakonec zůstaly na chvostu, i když měly také velmi příznivé výchozí podmínky. Úspěch euroamerické civilizace nemá podle Diamonda nic společného s *invencí Evropanů, protože hlavní úlohu sehrály geografické a environmentální faktory. Diamondova kniha vyznívá v tomto kontextu zásadně protirasisticky, neboť Diamond je přesvědčen, že podobné

uspořádání světových sil by nastalo, i kdyby Evropu obývaly jiné národy, než národy, které utvářely dějiny Evropy.

Za knihu *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* získal Diamond Pulitzerovu cenu, za publikaci *The Third Chimpanzee: The Evolution and Future of the Human Animal* obdržel v roce 1992 cenu *The Los Angeles Times* udělovanou nejlepší vědecké knize roku.

Diderot, Denis (5. 10. 1713, Langres, Francie – 31. 7. 1784, Paříž, Francie), francouzský osvícenský filozof, spisovatel, teoretik umění, výtvarný kritik, esejista a *encyklopedista; zabýval se též problematikou *společnosti a mravnosti, jejíž očistu spatřuje v návratu k instinktivnímu chování. Patřil k nejoriginálnějším a současně nejproduktivnějším tvůrcům a představitelům francouzského *osvícenství. Pocházel ze skromných poměrů, takže celý svůj život jen obtížně získával prostředky k obživě rodiny a k pokrytí vlastních životních výdajů, spjatých s jeho bouřlivým milostným a společenským životem v kavárnách a šlechtických salonech. Potýkal se však nejen s nouzí, ale také s nepřízní osudu a neporozuměním. Často se dostával rovněž do konfliktů s absolutistickou královskou a církevní mocí. Jeho díla (včetně jednotlivých svazků „*encyklopedie“, které redigoval) byla zakazována, cenzurována (*cenzura) a veřejně hanobena pro ateistické a kritické společenské tendence. Za své *názory byl pronásledován a na krátký čas dokonce vězněn. Na evropských panovnických dvorech měl ovšem také ctitele a obhájce. Ve známost vešlo zejména duchovní přátelství Diderota s ruskou carevnou Kateřinou II., na jejímž dvoře v Petrohradu v letech 1773 až 1774 pobýval a která odkoupila (autor se v té době ocitl ve velké finanční tísní) Diderotovu knihovnu, včetně některých jeho rukopisů.

Za Diderotova života bylo jeho literární dílo známo pouze úzkému okruhu elitních čtenářů, neboť je knižně nepublikoval. Obával se nejen církevní a královské zlovůle, ale zřejmě také nepochopení čtenářstva. Oprávněnost těchto obav ostatně potvrdila posmrtná vydání některých Diderotových děl (například jeho románu *La religieuse* [Jeptiška], vznik 1760, první knižní vydání 1796). Za svého života byl znám především jako hlavní tvůrce, redaktor a organizátor *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (Encyklopedie aneb racionálního slovníku věd, umění a řemesel, 1751–1772), dále pak jako filozof, teoretik umění, dramatik a autor odborné a popularizační literatury. Šíře jeho odborných a uměleckých zájmů a jeho pracovitost dodnes vzbuzují obdiv. Diderotova literární díla, v nichž se také završoval autorův myslitelský vývoj, byla objevována postupně až po jeho smrti, a to mnohdy za podivuhodných okolností. Například jeho slavný román *Le neveu de Rameau* (1762, česky: *Rameauův synovec*, 1904 [Praha: Pelcl], 1940 [Praha: P. Prokop]) vyšel nejprve v *Goethově překladu v roce 1805; německy (v roce 1792) byla publikována nejdříve rovněž první tištěná *verze románu *Jacques le fataliste et son maître* (psáno 1773, vydáno 1796, česky: *Jakub fatalista a jeho pán*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955), která se poprvé na veřejnosti objevila v rukopisném časopise *Literární korespondence*, vydávaném asi ve dvaceti výtiscích.

Diderotovy filozofické romány zapůsobily na vývoj moderního evropského románu. Jeho *ironie, schopnost humorné nadsázky, sklon k mystifikacím (jako literární mystifikace původně vznikla proticírkevní *La religieuse* [1760, česky: *Jeptiška*. Praha: Nákladem Volné myšlenky československé, 1928, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963]) a jeho vypravěčské strategie a hry se čtenářem jsou vnímány jako projevy a postupy, které v rámci takzvané vysoké literatury zcela legalizovala až postmoderní doba (*postmodernismus). Není náhodou, že k Diderotovi se v esejích a románové tvorbě hlásí přední současný světový romanopisec Milan *Kundera, jenž román *Jakub fatalista a jeho pán* úspěšně zdramatizoval. Diderotův *Jakub fatalista a jeho pán* představuje originální, žánrově velmi obtížně identifikovatelný útvar. Jeho hlavním hrdinou je autorský vypravěč, který si pohrává stejně s postavami jako se čtenáři. Vypravěč „románu“ oslovuje v textu čtenáře, na něž se obrací, radí

se s nimi a současně je vodí za nos. Obdobně se chová sluha-pábitel Jakub ke svému pánovi, jemuž na společných cestách vypráví příběh své velké a zřejmě jediné, životní lásky. Jakub a jeho tolerantní pán se spolu dobře baví, ale také vedou pře a disputace na řadu obecných témat (přátelství, žena, věrnost, důvěřivost ...). Román je rozvětven o více či méně rozsáhlá vyprávění dalších postav, s nimiž se Jakub a jeho pán setkají. Jedním z hlavních témat románu se stala *láska. Diderot je při zachycování milostných scén velmi otevřený a nápaditý, místy až voyeurský. Dokáže však zachytit prchavé kouzlo erotiky i milostného citu.

Dieterlenová, Germaine (1903, Valleraugue, Francie – 13. 10. 1999, Paříž, Francie), francouzská antropoložka; vůdčí osobnost francouzské afrikanistiky a sociokulturní antropologie. Od roku 1940, spolu s Marcelem *Griaulem, prováděla výzkumy kmene *Dogonů, o nichž publikovala řadu studií, mezi nimi společně s Marcelem Griaulem *Le renard pâle* (Bledá liška, 1965).

Dilthey, Wilhelm (19. 11. 1833, Wiesbaden-Biebrich, Německo – 1. 10. 1911, Seis am Schlern, Itálie), německý filozof, psycholog a pedagog; představitel takzvané filozofie života a duchovních věd.

Dilthey logicky a gnozeologicky založil humanitní vědy (duchovědy, zejména historické), jejichž specifičnost podle něho spočívá nikoli ve vysvětlování reality jako je tomu u přírodních věd, nýbrž v porozumění jedinečnosti a neopakovatelnosti historického dění pomocí psychologické metody vcit'ování a znovuprožívání. Duchovědné bádání připomíná uměleckou tvorbu, porozumění skutečnosti lze dosáhnout pouze využitím všech duchovních schopností člověka. Z díla: *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (Úvod do duchovních věd, 1883, česky: *Uvedení ve vědy duchové*. Praha, 1901), *Aufbau der geschichtlichen Welt* (Výstavba historického světa, 1910).

Dobzhansky, Theodosius (25. 1. 1900, Nemiriv, Ukrajina – 18. 12. 1975, San Jacinto, California, USA), americký genetik a evoluční biolog ruského původu. Významně přispěl k formulování *syntetické teorie evoluce, která spojuje pokročilý darwinismus s moderní genetikou. Jeho nejvýznamnější knihou je *Genetics and the Origin of Species* (Genetika a původ druhů, 1937), ve které spojil populačně-genetickou teorii s experimentálními daty. Podařilo se mu zpřístupnit suché, matematickými výpočty zatížené práce populačních genetiků ostatním biologům a vnést do evolučního studia více přírodovědný pohled. Z dalšího díla: *The Biological Basis of Human Freedom* (Biologický základ lidské svobody, 1956), *Heredity, Race and Society* (Dědičnost, rasa a společnost, 1946, spolu s Leslieem Clarencem Dunnem), *Genetic Diversity and Human Equality* (Genetická diverzita a rovnost lidí, 1973).

Dokládál, Milan (1. 9. 1928, Brno – 30. 9. 2004, Brno), lékař a antropolog; profesor Lékařské fakulty *Masarykovy univerzity v Brně. Studoval Lékařskou fakultu v Brně a antropologii na Přírodovědecké fakultě v Brně u Vojtěcha *Suka a Jindřicha Antonína *Valšíka. Kandidátem biologických věd – obor antropologie – se stal v roce 1959, habilitace pro obor antropologie v roce 1965, profesor anatomie v roce 1990. Po celý život pracoval na *Anatomickém ústavu Lékařské fakulty v Brně, kde prošel prakticky všemi učitelskými funkcemi: asistent, odborný asistent, docent, zástupce přednosty ústavu, profesor. Vyučoval anatomii pro posluchače lékařství, po několik let přednášel antropologii pro posluchače archeologie a etnografie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a pro posluchače biologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, byl soudním znalcem pro obor zdravotnictví – identifikace osob. Byl též pravidelným hostujícím profesorem anatomie a antropologie na několika zahraničních ústavech, zejména v Německu, Polsku a Rakousku. Je autorem více než 300 odborných publikací (z toho 150 původních), několika učebních textů (skript anatomie), spoluautorem celostátní učebnice *topografické anatomie pro stomatologu a podílel se na překladu třídílného *Atlasu anatomie člověka* ruského anatoma R. D. Sinělnikova z ruštiny do češtiny. Na Lékařské fakultě v Brně byl po více než třicet let

šéfredaktorem fakulturního vědeckého časopisu *Scripta medica* i řady monografií *Acta Facultatis Medicae Universitatis Masarykianae Brunensis*.

Výzkumně pracoval v oboru fyzické antropologie a anatomie, zejména na problematice růstu a vývoje mládeže (především romské), tělesných vlastností dospělého obyvatelstva *českých zemí, dentální antropologie a hlavně osteologie, často s ohledem na klinické využití morfologických poznatků. Řada publikací je z dějin české i evropské anatomie, antropologie i medicíny. Působil a přednášel na mnoha pracovištích v Evropě (mimo jiné jako hostující profesor na Sorbonně v Paříži) i v zámoří (přednášky na osmi *univerzitách ve Spojených státech amerických, v Austrálii a v Jižní Africe). Pravidelně se zúčastňoval antropologických a anatomických kongresů, konferencí a symposií v naší republice i v zahraničí. Působil v redakčních radách několika časopisů. Byl čestným, respektive dopisujícím členem řady domácích i zahraničních vědeckých společností. Získal několik ocenění českých i zahraničních vědeckých společností a univerzit. Za monografii *Morfologie spálených kostí: Význam pro identifikaci osob* (1999) obdržel v roce 2000 Cenu rektora Masarykovy univerzity za vynikající tvůrčí čin.

Patří k zakládajícím členům a budovatelům *Antropologické společnosti v Brně a Československé, respektive České společnosti antropologické, byl dlouholetým členem výborů těchto společností. V roce 1953 převzal po profesoru Jindřichu Valšíkovi vydávání *Zpráv (*Zpravodaje*) *Antropologické společnosti* a v této funkci setrval čtyřicet pět let: vydal čtyřicet pět ročníků. Je autorem několika *Bibliografií československé antropologie*, podílel se na organizaci antropologických a anatomických sjezdů doma i v zahraničí a vydal sborníky z těchto akcí.

Doran, Glen Harold (narozen 19. 6. 1950), americký antropolog a archeolog; profesor na Florida State University v Tallahassee ve Spojených státech amerických. Zabývá se paleodemografickými otázkami; při analýze lidských kosterních pozůstatků a artefaktů využívá moderní analytické metody: řádkovací elektronovou mikroanalýzu, protonově indukovanou rentgenovou emisní analýzu, neutronovou aktivační analýzu.

Vedl výzkumný projekt ve *Windoveru na Floridě, kde bylo odkryto paleoindiánské pohřebiště z doby před 7 000 až 8 000 lety; díky příhodnému prostředí zůstal v některých *lebkách zachován *mozek s *buňkami, v jejichž jádrech se nacházela dosud nejstarší známá *kyselina deoxyribonukleová z buněk člověka (Doran, G. H. – Dickel, D. N. – Ballinger Jr., W. E. – Agee, O. F. – Laipis, P. J. – Hauswirth, W. W., *Anatomical, Cellular and Molecular Analysis of 8,000-yr-old Human Brain Tissue from the Windover Archaeological Site* [Anatomická, buněčná a molekulární analýza 8 000 let staré lidské mozkové tkáně z archeologického naleziště Windover]. *Nature*, 323, 1986, 6091, 803–806).

Douglasová, Mary (25. 3. 1921, San Remo, Itálie – 16. 5. 2007, Londýn, Anglie), britská antropoložka; představitelka *strukturální a *symbolické antropologie. Vytvořila originální koncepci, spojující východiska strukturální a symbolické antropologie, založenou na předpokladu, že *symbol získává svůj význam prostřednictvím vztahu, který zaujímá k jiným symbolům v nějaké struktuře. Mary Douglasová během *druhé světové války sloužila jako civilní pracovnice v Belgickém Kongu (Zaire). Od roku 1946 studovala pod vedením Edwarda Evanse-Pritcharda *antropologii na *univerzitě v Oxfordu; doktorát získala v roce 1951. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století uskutečnila svůj první terénní výzkum u kmene Lele v Kongu. Po krátkém působení v Oxfordu v roce 1951 přednášela až do roku 1977 na University College v Londýně. Poté odešla do Spojených států amerických, kde byla zaměstnána jako vědecká pracovnice v Russel Sage Foundation v New Yorku, soukromé neziskové organizaci sponzorující výzkum v sociálních vědách. V roce 1981 se stala profesorkou humanitních věd na Northwestern University. Po dvou letech strávených v Princetonu se v roce 1988 vrátila do Velké Británie.

Mary Douglasová se obdobně jako francouzský sociolog Émile *Durkheim (1858–1917) snažila pochopit vztah mezi symbolickými klasifikačními systémy a sociálními vztahy. Byla přesvědčena, že organizace lidského vědění odráží základy sociální existence člověka. Při terénním výzkumu u kmene Lele zaznamenala, že jeho příslušníci velmi striktně oddělují předměty, chování, vztahy a potraviny, jež jsou pokládány za *nečisté (*hama*), od čistých (*buhonyi*). Nešlo o pouhá hygienická pravidla, ale o rozsáhlý a sofistikovaný symbolický klasifikační systém zahrnující náboženské i *sekulární znaky a vytvářející bipolaritu čistého a poskvrněného, lidského a zvířecího, mužského a ženského nebo domestikovaného a divokého, která organizuje sociální život. Za své východisko si zvolila ve studii *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (Čistota a nebezpečí: Analýza pojmu poskvrnění a tabu, 1966) „špínu“, která nepředstavuje jedinečný izolovaný fenomén, ale je vedlejším produktem systematické sociální aktivity a doprovodné symbolické klasifikace. Tam, kde je „špína“, je rovněž systém předpokládající řád i porušení tohoto řádu. „Špína“ tak reprezentuje podle Mary Douglasové univerzální morální symbol vyznačující hranice mezi sociálními kategoriemi. Tezi o souvislosti mezi typem *kosmologie a sociální a politickou organizací dané *kultury rozvinula v knize *Natural symbols* (Přirozené symboly) z roku 1970. Zdůraznila, že sociální angažovanost a *odpovědnost se může uskutečňovat pouze prostřednictvím příslušné symbolické a rituální formy. Společnost bez symbolického výrazu je proto nemožná. Relativizace a rozklad kosmologické klasifikace doprovází zároveň rozpad věrohodnosti sociálních vazeb ústící do anomie. Na druhé straně čím méně je společenský život organizován, tím elementárnější jsou jeho symbolické klasifikační systémy. Podle Mary Douglasové se každé kulturní společenství snaží symbolickým jazykem udržet a legitimovat své vnitřní uspořádání a současně vymezit hranice vůči okolí, které vyjadřují její svébytnost a sebepochopení. Tyto dvě klasifikační aktivity a symbolické dimenze kultury nazývá Mary Douglasová metaforicky „mřížkou“ (*grid*) a „skupinou“ (*group*). Souhra mezi symbolickou rétorikou „mřížky“ a „skupiny“ udržuje stabilitu společenského systému. Kosmologické klasifikační systémy a kategorie se vyznačují na první pohled značnou proměnlivostí. Mary Douglasová, která se pokusila vnést do přehledu rozmanitých světových kosmologií řád, rozlišila především tři typy společností vytvářející svébytné a vzájemně odlišné kosmologické systémy: (1) *společnost se silnou mřížkou a skupinou* (*strong grid and group*) vyznačující se sklonem k rozvinuté *hierarchii, *klasifikaci a *holismu; (2) tzv. *malá skupina* (*small group*), společnost se silnou skupinou a slabě rozvinutou mřížkou; (3) *společnost se silnou mřížkou* (*strong grid*, tzv. *Big Man system*), která se člení na úzkou elitní individualizovanou vrstvu s hérojskými rysy (*ego-focused grid, heroic society of competing Big Men*) a na heterogenní neuspořádanou masu klientů. V knize *Risk and Culture* (Nebezpečí a kultura, 1982), kterou vydala společně s Aaronem Wildavskym, poukázala na paranoidně militantní charakter amerických environmentalistických hnutí. Mary Douglasová získala řadu čestných doktorátů a v roce 1992 jí byl udělen Řád britského impéria.

Douglass, Andrew Ellicott (5. 7. 1867, Windsor, Vermont, USA – 20. 3. 1962, Tucson, Arizona, USA), americký astronom a fyzik; ředitel Steward Observatory na University of Arizona v Tucsonu. V letech 1913 až 1929 vyvinul *dendrochronologickou metodu, jež se užívá k sledování přírůstků dřevin (letokruhů) a jejich charakteristik závislých na *klimatu.

Podle těchto charakteristik lze datovat stromy, dřevěné předměty a stavební pozůstatky z pravěkých a středověkých i mladších *lokalit v určitých zeměpisně ohraničených oblastech; za optimálních okolností s přesností na jeden rok. Dendrochronologie se též využívá ke korigování dat získaných *radiokarbonovou metodou.

Drozdová, Eva (6. 12. 1967, Brno), česká antropoložka; docentka *Ústavu experimentální biologie Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity, soudní znalkyně v oboru identifikace neznámých kosterních pozůstatků. V roce 1992 absolvovala obor Systematická biologie a ekologie se zaměřením na antropologii na Přírodovědecké fakultě Masarykovy

univerzity v Brně. V letech 1992–2008 pracovala na *Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity; RNDr. (1997), Ph.D. (1997 – *Antropologická studie staroslovanského obyvatelstva sídelního komplexu Břeclav-Pohansko: Antropometrická studie*), habilitace v oboru antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity (2003 – *Antropologický rozbor některých členů knížecí rodiny Dietrichsteinů, pohřbených v jejich rodinné hrobce v Mikulově na Moravě*).

Zabývá se studiem lidského kosterního materiálu z různých lokalit a období. Zpracovala některé nálezy paleolitických lidských kosterních pozůstatků z Dolních Věstonic, Předmostí u Přerova a lidských zubů z mezolitických vrstev v severních Čechách i kosterní pozůstatky z dalších lokalit: populace lidu *kultury zvoncových pohárů z Brna-Lišně, slovanská populace z *Břeclavi-Pohanska, středověký soubor z nádvoří zámku ve Slavkově u Brna; středověké nálezy z Olomouce, Znojma, Žďáru nad Sázavou, novověká populace pohřbená na Dominikánském náměstí v Brně; ze současnosti jsou to kosterní pozůstatky ruských vojáků nalezených v Nikolčicích-Novém Dvoře. Od roku 2000 provádí výzkum kosterních pozůstatků členů rodiny Dietrichsteinů v Mikulově na Moravě. V roce 2000 se podílela na výzkumu rodiny Šternberků pohřbených v *kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Šternberku na Moravě. V rámci grantu (GA ČR) zpracovala antropologický materiál z výzkumu pohřebiště lidu kultury zvoncových pohárů z Hoštic. Na výzkumných projektech spolupracuje s týmem Erika Trinkause (University of St. Louis, USA), s členy Katedry antropologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě (Slovenská republika), zaměstnanci Laboratoře antropologické rekonstrukce Ruské akademie věd v Moskvě (Rusko) a Laboratoire d'Anthropologie Université de Bordeaux I (Francie). Dále spolupracuje s našimi institucemi antropologickými i archeologickými. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsala 18. svazek *Základy osteometrie* (2004), je autorkou knižních monografií *Břeclav-Pohansko VI. Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi* (2005), *Dietrichsteinové z Mikulova: Výsledky antropologického výzkumu vybraných příslušníků rodu* (2006). Kontakt: Doc. RNDr. Eva Drozdová, Ph.D., Ústav experimentální biologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno, e-mail: drozdova@sci.muni.cz.

Dubois, Eugène (28. 1. 1858, Eijsden, Nizozemsko – 16. 12. 1940, Haelen, Nizozemsko), nizozemský lékař, antropolog a geolog; původně asistent anatomie na *univerzitě v Amsterdamu. Od roku 1887 působil jako vojenský lékař na Sumatře a Jávě.

V letech 1891–1893 objevil na břehu řeky Solo u osady Trinil na indonéském ostrově Jáva první pozůstatky *Homo erectus: jeden zub (*stoličku), střechnu mozkovny a levou *stehenní kost; nález původně označil jako *Pithecanthropus erectus* („Opočlověk vzpřímený“).

DuBoisová, Cora Alice (26. 10. 1903, New York, USA – 7. 4. 1991, Cambridge, Massachusetts, USA), americká antropoložka; představitelka školy *osobnost a kultura. Jako jedna z prvních (v letech 1938–1939 na východoindonéském ostrově Alor) užíla při terénním antropologickém výzkumu psychologické testy k ověření hypotézy o vlivu výchovných praktik na formování základní osobnostní struktury v *kontextu kultury. Z díla: *The People of Alor* (Lidé z Aloru, 1944).

Duby, Georges (7. 10. 1919, Paříž, Francie – 3. 12. 1996, Aix-en-Provence, Francie), francouzský historik; přední medievalista. Specializoval se na hospodářské a sociální dějiny středověku, vztahy umění a společnosti a vývoj mentalit. Vystudoval geografii a historii na *univerzitě v Lyonu, kde patřili k jeho učitelům Jean Déniau a André Allix. Působil na univerzitě v Aix-en-Provence a od roku 1970 na Collège de France.

Velkého ohlasu dosáhla Dubyho studie *Le dimanche de Bouvines: 27. juillet 1214* (1973, česky: *Neděle u Bouvines 27. července 1214*. Praha: Argo, 1997) stejně jako biografie anglického aristokrata Viléma le Maréchala (*Guillaume le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde* [Vilém le Maréchal neboli nejlepší rytíř světa], 1984) a pojednání o trojčlenné

strukturu středověké civilizace inspirované indoevropskou teorií Georsege Dumézila (*Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, 1978, česky: *Tři řády, aneb Představy feudalismu*. Praha: Argo, 2008). Z dalšího díla: *Le temps des cathédrales: L'art et la société 980–1420* (1976, česky: *Věk katedrál: Umění a společnost 980–1420*. Praha: Argo, 2002), *Histoire de la vie privée*, I–V (Historie soukromého života, I–V, 1985–1987, spolu Philippem *Arièsem).

Dülmen, Richard van (3. 5. 1937, Cloppenburg, Německo – 18. 1. 2004, Erfurt, Německo), německý historik; profesor *univerzity v Saarbrückenu v Německu. Historik novověku, jeden ze zakladatelů a přední představitel *historické antropologie zaměřené na historicko-antropologický výzkum každodenního života. Z díla: *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit* (1990–1994; 3 svazky; česky: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. Praha: Argo, 1999, 2006), *Theater des Schreckens* (1985; česky: *Divadlo hrůzy*. Praha: Rybka, 2001), *Der ehrlose Mensch* (1999; česky: *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*. Praha: Dokořán, 2003).

Dumézil, Georges (4. 3. 1898, Paříž, Francie – 11. 10. 1986, Paříž, Francie), francouzský religionista, filolog, indoeuropeista, znalec kavkazských jazyků a antropolog; podle C. Scotta Littletona zakladatel tzv. „nové komparativní mytologie“ (*new comparative mythology*). Jeho studia na École normale supérieure přerušila *první světová válka (byl vyznamenán válečným křížem); promoval až po demobilizaci v roce 1919. V roce 1924 obhájil své dvě teze k získání doktorátu. První s názvem *Le festin d'immortalité: Esquisse d'une étude de mythologie comparée indo-européenne* (publikováno 1924 jako *Le festin d'immortalité: Étude de mythologie comparée indo-européenne* [Hostina nesmrtelnosti: Studie z indo-evropské srovnávací mytologie] [srovnává zde nápoj řeckých bohů ambrózii a indický mytologický nápoj amrta s podobným jménem a vlastnostmi]). Druhá teze se nazývá *Le crime des Lemniennes: Rites et légendes du monde égéen* (Zločin Lemňanek [žen z Lemnu]: Rity a legendy egejského světa). Odborné spory se svým učitelem Antoinem Meillem (1866–1939) jej přiměly odejít na *univerzitu v Istanbulu, kde v letech 1925 až 1931 přednášel dějiny náboženství a religionistiku. Zde se důkladně seznámil s kavkazskými jazyky (*La Langue des Oubykhs* [Jazyk Ubyků], 1931). O přetrvávajícím Dumézilově zájmu o problematiku indoeuropeistiky svědčí kniha *Le Problème des Centaures* (Otázka kentaurů) z roku 1929, ve které v duchu geneticko-etymologického srovnávání a Frazerových vegetačních cyklů vykládal souvislost pojmů *kentauros* – *gandharva*. Mezi lety 1931 až 1933 působil jako lektor na univerzitě v Uppsale. Po návratu do Francie pracoval jako redaktor zahraniční rubriky v listě *Le Jour*; Sylvain Lévi mu pomohl získat místo přednášejícího srovnávací indoevropské mytologie na École Pratique des Hautes Études (kromě let 1941 až 1942, kdy byl jakožto *svobodný zednář sesazen vichistickými *úřady, zde byl činný až do roku 1949). V letech 1935 až 1938 navštěvoval *semináře sinologa Marcela Graneta, který výrazně ovlivnil jeho metodologii.

Na přelomu roku 1937 a 1938 Dumézila napadlo, že trojici hlavních flaminů, spjatých službou s Jovem, Martem a Quirinem, lze pochopit jako analogický trojčlenný protějšek sociální trojice popsáné u Indoiránců. O svém postřehu referoval v článku *La préhistoire des flamines majeurs* (Prehistorie velkých flaminů, 1938) v časopise *Revue de l'histoire des religions*. Zrodila se tak Dumézilova teorie indoevropské trojčlennosti, jejíž pozůstatky lze údajně identifikovat u většiny populací indoevropského původu a která představuje základní klasifikační princip jejich sociálního uspořádání a prostupuje veškerou literární, kulturní a symbolickou kreativitou. *První třída* indoevropské trojčlennosti je zastoupena vládci a *kněžími či mágy, jejichž role často splývají. Těmto společenským složkám odpovídají v *panteonu božstva *svrchovanosti* jako Varuna, Mitra, Jupiter, Zeus, Ódin a další. *Druhá třída* je ve společnosti reprezentována válečníky a v náboženské imaginaci bojovnými božstvy typu Indry, Marta nebo Thóra. *Třetí třída* zahrnuje *rolníky a pastevce, případně *řemeslníky, kteří

jsou úzce spjati s bohy nebo bohyněmi plodnosti (Sarasvatí, Anahítá, Ašvinové, Násatjové, Quirinus, Flóra, Frey, Freyja atd.).

Původně Georges Dumézil chápal trojčlennost v duchu sociologické školy Émila *Durkheima a Marcela *Mausse jako *odraz* sociální reality v ideologické sféře; na přelomu čtyřicátých a padesátých let začal hovořit o „třech modalitách aktivity“ (*trois modes d'activités*) a anticipoval tak přístupy *kognitivní a *symbolické antropologie. Roku 1949 byl díky podpoře Émila *Benvenista (1902–1976) a Julese Blocha (1880–1953) uveden do Collège de France; roku 1970 byl zvolen do Académie des Inscriptions et Belles-Lettres a roku 1979 se stal členem nejprestižnější francouzské vědecké instituce, Académie Française. Slavnostní projev při této příležitosti přednesl Claude *Lévi-Strauss. Dumézil je autorem řady studií, které zahrnovaly například *Ouranós-Váruna: Étude de mythologie comparée indo-européenne* (Úranos-Varuna: Studie z indoevropské srovnávací mytologie, 1934), *Les Mythes romains* (Římské mýty – *Horace et les Curiaces* [Horatiové a Curiatiové], 1942; *Servius et la Fortune: Essai sur la fonction sociale de louange et de blâme et sur les éléments indo-européens du cens romain* [Esej o společenské funkci pochvaly a pokárání a o indoevropských prvcích římského cenzu], 1943; *Tarpeia: Essais de philologie comparée indo-européenne* [Tarpeia: Eseje ze srovnávací indoevropské filologie], 1947), *Mythes et dieux des Germains: Essai d'interprétation comparative* (Mýty a bozi Germánů: Pokus o komparativní interpretaci, 1939), *Jupiter, Mars, Quirinus* (Jupiter, Mars, Quirinus, 1941–1948), *Les dieux de Indo-Européens* (Bohové Indoevropánů, 1952) nebo *L'idéologie tripartite des Indo-Européens* (Tripartitní ideologie Indoevropánů, 1958). V letech 1968 až 1972 pobýval na pozvání Jaana Puhvela a Mircey *Eliadeho na univerzitách v Los Angeles a Chicagu, kde připravil k vydání tři díly svého nejvýznamnějšího díla *Mythe et épopée* (Mýtus a epej); *L'idéologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens* [Ideologie tří funkcí v epejích indoevropských národů]; *Types épiques indo-européens: Un héros, un sorcier, un roi* [Indoevropské mytické typy: Hrdina, kouzelník, král]; *Histoires romaines* [Římské příběhy], 3 díly, 1968–1973; česky: *Mýtus a epos*, I, II. Praha: Oikoymenh, 2001, 2005). V roce 1986 založil společně s Georgesem Charachidzém *Revue des études géorgiennes et caucasiennes* (Revue pro gruzínská a kavkazská studia).

Dumézil neskryval sympatie k radikální pravici předválečné Francie. Arnaldo Momigliano napsal, že Dumézilovy politické *názory měly důležitý podíl na roztržce s liberálně orientovanými představiteli francouzské sociologické školy. Svoji první knihu, *Le festin d'immortalité*, Dumézil věnoval Pierru Gaxotteovi, sekretáři Charlese-Marie Maurrase (1868–1952), zakladatele *konzervativního a monarchistického hnutí Action française. Italský historik Carlo Ginzburg kriticky zmínil pochvalné recenze, které se objevily v německém tisku v roce 1940 po vydání dvou svazků Dumézilových *Mythes et dieux des Germains* (Mýty a bozi Germánů). Na druhé straně, Claude Lévi-Strauss, sám válečný emigrant židovského původu, intelektuální sepětí Dumézilových předválečných tezí s *nacismem rozhodně popřel.

Devadesátá léta 20. století byla ve znamení opětovného vzestupu zájmu o dílo Georgese Dumézila. Nejucelenější kompendium prehistorické „indoevropské civilizace“, jehož autorem je Bernard Sergent, bylo napsáno ve zřetelně dumézilovském duchu. Příznivý ohlas mělo Dumézilovo učení též ve Spojených státech amerických, kde jeho odkaz rozvíjí zejména Jaan Puhvel.

Dumont, Louis (1911, Salonique, Francie – 19. 11. 1998, Paříž, Francie), francouzský antropolog a indolog. Studoval pod vedením Marcela *Mausse v L'Institut d'ethnologie; po roce 1945 působil v Musée National des Arts et des Traditions Populaires, vydával periodikum *Le Mois d'ethnographie française* (Etnografický měsíčník) a účastnil se terénních výzkumů v Indii. V letech 1951 až 1955 přednášel *antropologii na univerzitě v Oxfordu a v roce 1955 se stal vědeckým pracovníkem v École des Hautes Études en Sciences Sociales v Paříži, kde vytvořil společně s Danielem Thornerem Centre d'études indiennes a založil

periodikum *Contribution to Indian Sociology* (Příspěvky k indické sociologii). Jeho studie zahrnovaly *Homo Hierarchicus: Essai sur le système des castes* (Homo hierarchicus: Esej o systému kast, 1966), *From Mandeville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology* (Od Mandelvilla k Marxovi: Geneze a triumf ekonomické ideologie, 1977) a *Essais sur l'individualisme: Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne* (Esej o individualismu: Antropologický pohled na moderní ideologii, 1983).

Duns Scotus, Johannes (asi 1266, Duns, Berwickshire, Skotsko – 8. 11. 1308, Kolín nad Rýnem, Německo), skotský scholastický teolog, filozof, člen františkánského řádu; pro jemnost a detailnost své argumentace zvaný „doktor subtilis“. Jeho význam spočívá především v pokusu o novou metodologii a ve snaze zvýšit logickou úroveň myšlení a terminologické nároky (používané pojmy musí být argumentovány) teologického vyjadřování své doby. Tím se zásadně odlišoval od ostatních scholastických autorů, především od *Tomáše Akvinského. Duns Scotus převedl pozornost od tradice ustrnulé interpretace textů duchovních autorit k formulování nových koncepcí, které otvíraly možnosti vyhledávat a promyšlet odlišné problémy a souvislosti. Řečeno moderním termínem, směřovalo myšlení Dunse Scota k problematice jazyka, jazykové kritice a filozofii jazyka, která bezprostředně inspirovala například Williama *Occama (asi 1285–asi 1349), hlavní roli ale sehrála až v *novověku. Hranice středověké metafyziky bytí také přesahuje Duns Scotova filozofie subjektivity, která ho vedla k formulování antropologické koncepce představující člověka jako autonomní a činný subjekt.

V metafyzice neakceptoval Duns Scotus tomistické analogické pojetí jsoucího (*analogia entis*) a tvrdil, že všechny věci mají jsoucnost stejným způsobem (tzv. univocita). Odlišenost a mnohost věcí nepramení z látky, ale je dána specifickou formou, určující individualitu věci (tzv. *haecceitas*). Cílem metafyziky je poznání existence (*existentia*) *Boha, nikoli poznání jeho bytnosti (*essentia*), o níž filozofie nemůže nic říci. To znamená, že argumenty, které mají vystihnout charakteristiky Boha, jsou všechny nedostatečné, protože vycházejí z kontingentních jsoucnů, z nichž nelze usuzovat na podstatu Boha; například argument z pohybu (vše, co se pohybuje, je pohybováno od jiného, až posléze dospějeme k prvotnímu nehybnému hybateli) považoval Duns Scotus za pochybný a logicky nesrozumitelný. Duns Scotus inspiroval zejména *nominalismus, jeho vliv ale sahá hluboko do novověku; je snadno vysledovatelný například ještě u Immanuela *Kanta.

Durand, Gilbert (narozen 1. 5. 1921), francouzský sociolog, antropolog a religionista; společně s Gastonem Bachelardem (1884–1962) zakladatel francouzského *figurálního strukturalismu*, který rozvinul Jungovu analytickou psychologii. Gilbert Durand založil společně s Léonem Cellierem a Paulem Deschampsem na *univerzitě v Grenoblu Centre de recherche sur l'Imaginaire (Centrum pro výzkum imaginace).

Gilbert Durand, který zdůrazňoval dynamický obsah symbolických struktur, vytýkal *strukturalismu Clauda *Lévi-Strausse krajní formalismus. Durand byl autorem syntetického díla *Les structures anthropologiques de l'imaginaire* (Antropologické struktury imaginace, 1960), s podtitulem *Introduction à l'archétypologie générale* (Úvod do obecné archetypologie).

Durkheim, Émile David (15. 4. 1858, Épinal, Francie – 15. 11. 1917, Paříž, Francie), francouzský sociolog a filozof; jeden ze zakladatelů moderní *sociologie; přispěl k formulování *funkcionalismu a rozhodujícím způsobem ovlivnil i podobu funkcionalismu v *antropologii (Bronisław *Malinowski, Alfred Reginald *Radcliffe-Brown). Durkheimem budovaná sociologie odmítla *rasismus a teorie založené na doktríně *biologického determinismu. Místo *rasy pracovala s pojmem *společnost. Durkheim byl přesvědčený, že člověk je determinován *společností.

Durkheim absolvoval École normal supérieur, kde byli jeho učitelé Numa Denys Fustel de Coulanges (1830–1889), Charles Bernard Renouvier (1815–1913) a Étienne Émile Marie

Boutroux (1845–1921). Během studií se seznámil s Henri *Bergsonem (1859–1941), Pierrem Janetem (1859–1947) a Jeanem Jaurèsem (1859–1914). Státní zkoušku z filozofie složil v roce 1882. Následně vyučoval na několika lyceích (Saint-Quentin, Sens, Troyes). Ve školním roce 1895/1896 měl studijní volno, které využil ke studiu *psychologie a společenských věd v Paříži a následně v Německu (Berlín, Lipsko). V Německu se seznámil s *Kantovou filozofií; především na něj zapůsobila Kantova etika, kriticky se naopak stavěl k jeho *gnozeologii. Během pobytu v Německu jej ovlivnil také filozof, fyziolog a psycholog Wilhelm Maximilian *Wundt (1832–1920). V Německu připravil disertační práci *De la division du travail social* (O dělbě práce ve společnosti) a v souladu s tehdejšími požadavky ji ještě doplnil o další studii – *Contribution de Montesquieu à la constitution de la science social* (Příspěvek Montesquieua ke konstituování společenských věd). Doktorskou disertaci obhájil na Sorbonně v roce 1893; od roku 1897 přednášel na Université Bordeaux, kde ve stejném roce založil první *katedru sociologie ve Francii. V Bordeaux působil až do roku 1902, kdy získal mimořádnou profesuru na katedře pedagogiky na Sorbonně, kde pak v roce 1906 získal řádnou profesuru a působil tam až do své předčasné smrti v roce 1917.

Durkheim je autorem řady studií, které jsou dnes považovány za klasická díla sociologie. Na přípravě některých z nich se jako nepřiznaný spoluautor podílel jeho synovec Marcel *Mauss (1872–1950). Výrazem Durkheimových snah o budování sociologie jako respektované vědy je dílo *Les Règles de la méthode sociologique* (Pravidla sociologické metody, 1895; česky: *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis: 1926), ve které odmítá různé druhy *redukcionismu (zejména biologický a psychický) při vysvětlování sociálních jevů. Sociální jevy jsou jevy *sui generis*. Jeho sociologická metoda tak stojí v opozici k psychologickému pojetí sociálních jevů, které prosazoval například Gabriel Tarde (1843–1904). Durkheim budoval sociologickou metodu na základě konceptu „sociálního faktu“ (v originálu: *fait social*). Sociálními fakty jsou (1) mimo individuální vědomí a (2) donucující moc působící na jedince. Sociální jevy jako nadindividuální vznikají při interakci individuí a nelze je vysvětlit psychikou individuí. Podle Durkheima musíme považovat sociální fakty za věci.

V díle *De la division du travail social* (O dělbě práce ve společnosti, 1893; česky: *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004) vypracoval koncept kolektivního vědomí a *solidarity. Kolektivní vědomí podle Durkheima představuje soubor všeho, co společně pociťuje a čemu věří průměr členů společnosti; determinovaný systém, který má svůj vlastní život. Sociální život k dosažení sociální solidarity čerpá ze dvou zdrojů: 1) podobnosti vědomí a 2) dělby práce. Dále rozlišil Durkheim dvě základní formy sociální solidarity: a) mechanickou a b) organickou. Ve společnostech integrovaných mechanickou solidaritou existuje silný smysl pro kolektivní vědomí a společnost má segmentovanou strukturu (jako *tlupa a *klan). Mechanická solidarita dosahuje maxima ve společnostech, v nichž se kolektivní vědomí překrývá s individuálním vědomím. Ve společnostech integrovaných organickou solidaritou je rozvinutý systém dělby práce a smysl pro individuální jedinečnost. Indikátorem převažujícího typu solidarity je povaha *právních norem: ve společnostech integrovaných mechanickou solidaritou převažuje *trestní právo, ve společnostech integrovaných organickou solidaritou restitutivní právo. Organická solidarita může ve své funkci udržování sociální integrace selhat, když jednotlivé funkce dělby práce vzájemně nekorespondují. Výsledkem je anomická dělba práce, která může být způsobena přílišnou specializací a může se projevat v podobě obchodních nebo výrobních krizí.

Ve spisu *Le suicide: Étude de sociologie* (Sebevražda: Sociologická studie, 1897) ze sociologické perspektivy analyzuje a vysvětluje dobrovolnou smrt – *sebevraždu („sebevražda přímo nebo nepřímo vyplývá z pozitivního či negativního aktu završeného *obětí samou a která musela vědět, že tento akt způsobí tento výsledek“). V díle navázal na principy stanovené v Pravidlech sociologické metody a pracoval s jevem sebevraždy jako

se sociálním faktem. Durkheim předložil tezi, že v každé společnosti existují „suicidogenní proudy“ (v originálu: *le courant suicidogène*), s jejichž kolísáním stoupá nebo klesá míra sebevraždy. Individuální rozhodnutí k sebevraždě je podle Durkheima důsledkem determinujících vlivů společnosti. Durkheim rozlišil čtyři typy sebevraždy: 1) anomickou, 2) egoistickou (v originálu: *égoïste*), 3) fatalistickou a 4) altruistickou. Typy sebevražd odpovídají povaze suicidogenních proudů ve společnosti.

V díle *Les formes élémentaires de la vie religieuse: Le système totemique en Australie* (Elementární formy náboženského života: Totemový systém v Austrálii, 1912; česky: *Elementární formy náboženského života*. Praha: Oikoymenth, 2002) se vrátil k otázkám kolektivního vědomí. Předložil tezi, že *totemismus* Australců představuje nejjednodušší formu *náboženství. Náboženství chápal jako symbolickou projekci společnosti mající sociální původ. Durkheim se zaměřil na kolektivní představy a *rituály jako nástroje, jimiž je dosahováno sociální integrace. Rozlišil mezi *vírou a rituálem na jedné straně a mezi *sakrálním a *profánním na straně druhé. Víra jsou názory spočívající v obrazných představách a spadají do oblasti myšlení. Rituály jsou předepsané *vzorce chování, které spadají do oblasti jednání. Každá náboženská víra klasifikuje třídu věcí, jevů a idejí do dvou hlavních oblastí posvátného a profánního, které stojí v opozici. Protiklad sakrálního a profánního zpracovávají různá náboženství rozdílně, ale sám protiklad je univerzální. Sakrální svět mohou vymezovat nejen *bohové, ale také například gesta, *mýty či posvátná místa. Proto je Durkheim přesvědčen, že i *buddhismus můžeme považovat za náboženství, protože i bez bohů operuje se sakrálními jevy. Profánní svět je oblastí běžného každodenního života. Mezi sakrálním a profánním světem lze přecházet, a to pomocí rituálů. Účastníci rituálů prožívají něco, co je všechny přesahuje. Podle Durkheima účastníky rituálu přesahuje společnost a vlastní funkcí rituálů je obnovování pocitu sociální vzájemnosti. Během rituálu dochází k přitakání *sociálním normám a uznání trvání sociální skupiny. Durkheim rozlišil tři druhy rituálu: 1) pozitivní, 2) negativní a 3) smírčí. Pozitivní a negativní jsou dvěma stranami jedné mince a vzájemně se předpokládají. Negativní *kult slouží k udržování hranice mezi sakrálním a profánním a nabývá podoby zákazu – nařizuje zříkat se určitého chování. Pozitivní kult slouží k řízení kontaktu se sakrálním, umožňuje vstupování člověka do sakrálního světa. Smírčí kult slouží k vyrovnávání se s nepřízní, smutkem a pohromou. Příkladem smírčího kultu je držení smutku a *pohřební rituály.

Péčí Durkheimových žáků vyšla řada jeho děl až po jeho smrti; řadí se k nim *Éducation et sociologie* (Výchova a sociologie, 1922), *L'éducation morale* (Mravní výchova, 1925), *Sociologie et philosophie* (1925, česky: *Sociologie a filozofie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998), *Le socialisme: Sa définition, ses débuts, la doctrine saint-simonienne* (Socialismus: Jeho definice, počátky a doktrína saint-simonovců, 1924) či *Leçons de sociologie: Physique de mœurs et de droit* (Sociologické přednášky: Fyzika mravů a práva, 1950).

Dvorský, Pavel (8. 9. 1946, Brno), český ilustrátor, grafik a autor malířských paleoantropologických a archeologických rekonstrukcí. Absolvent Střední školy uměleckých řemesel (1962–1966) v Brně (profesor Dalibor Chatrný) a Vysoké školy umělecko-průmyslové (1966–1972) v Praze (ateliér Antonína Strnadela, Jiřího Trnky a Zdeňka Sklenáře). Od roku 1990 působí jako pedagog na Střední škole umění a designu v Brně, kde v roce 1995 založil a vede Oddělení propagačního výtvarnictví – vědecké kresby a ilustrace. K vědecké ilustraci Dvorského přivedl český kreslíř a grafik Karel Havlíček (1907–1988).

Ve své tvorbě Dvorský upřednostňuje kombinovanou techniku (*pastel, tužka a *akvarel) a grafické postupy. Jeho malířský rukopis se vyznačuje tlumeným koloritem, matností a důrazem kladeným na kresebnou linii. Prehistorickým rekonstrukcím se začal věnovat ve spolupráci s českým archeologem Karlem *Sklenářem (1938) – publikace *Archeologie* (1984) a *La vie dans la préhistoire* (Život v pravěku, 1985), která vyšla v několika jazykových

mutacích. S českým antropologem Janem *Benešem (1935–1998) završil spolupráci malířskými rekonstrukcemi vzhledu evolučních předků člověka, které byly publikovány v knize *Člověk* (1994), a ilustracemi ke knize *Tajemství pana Dawsona: 16 kapitol zajímavého povídání o jedné podivuhodné záhadě* (1975). Dvorský vytvořil ilustrace také k publikacím českého antropologa Jana *Jelínka (1926–2004) – *Střecha nad hlavou: Počátky lidské architektury* (1986) a *Sociétés de Chasseurs: Ces hommes qui vivent de la nature sauvage* (Společenství lovců: Lidé, kteří jsou živi divokou přírodou, 1989). Od 90. let 20. století doprovázel svými ilustracemi knihy archeologa Jiřího A. *Svobody (1953) – *Archeologové na loveckých stezkách* (1994) a *Čas lovců: Dějiny paleolitu, zvláště na Moravě* (1999) a výtvarně se podílel na některých publikacích antropologa Jaroslava *Maliny (*První pozemšťan: Zpráva o archeologickém podvrhu století*, 1995, *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*, 2004 aj.).

Dvorského prehistorické rekonstrukce doznaly světové popularity, neboť doprovázely odborné Svobodovy články v americkém časopise *Science*. Knižními ilustracemi Dvorský přispívá pro nakladatelství Albatros (*Svět zvířat*), Blok (Mark Twain, *Panna ve zbroji: životní příběhy Panny Orleánské* 1993), Mladé letá (Karol Hensel, *Vtáka poznáš po perí, vlka po kožuchu, alebo o zvieracej móde*, 1979), Brázda (Josef Kutina, *Pomologický atlas*, 1, 1991), Artia, Aventinum a Moravské zemské muzeum (Olga Kandertová, *Amerika země Indiánů* 1992). Celkem se podílel na obrazovém doprovodu několika desítek knih, vytvořil na 3 000 ilustrací, zúčastnil se řady výstav (Současná česká kniha, Praha 1990, Současná česká ilustrace, Praha 1999, Pohledy do pravěku, Brno 2003, Příroda v ilustraci, Praha 2008) a obdržel řadu ocenění za knižní ilustrace (Čestné uznání v soutěži Najkrajšie knihy, 1979, Nakladatelská cena Státního zemědělského nakladatelství, 1982, Zlatá stuha, 2001). Pavel Dvorský tvořivě navázal na tradici české malby a kresby věnované rekonstrukci lidské prehistorie, zejména na dílo Zdeňka *Buriana.

Eberhard, Wolfram (17. 3. 1909, Potsdam, Německo – 15. 8. 1989, Berkeley, USA), německý sinolog a etnolog. Vystudoval klasickou čínštinu a sociální antropologii v Berlíně (doktorát 1933). Před *nacismem vycestoval roku 1937 do USA, v témž roce získal místo na *univerzitě v Ankaře, kde přednášel až do konce *vátky. Během té doby mimo jiné napsal známé *Dějiny Číny* (turecky 1947; 4. anglické vydání 1977), začal se zajímat o turkické kmeny a jejich migraci v dávné Euroasii (*Das Toba-Reich Nordchinas: Eine soziologische Untersuchung* [Říše Toba: Sociologický výzkum] 1949) a významně přispěl k rozvoji turecké sinologie. Od roku 1948 trvale působil na Kalifornské univerzitě v Berkeley, externě též přednášel v Taipei, Frankfurtu nad Mohanem, Heidelbergu a Mnichově.

Již při první cestě do Číny, kam jej roku 1934 vyslalo Muzeum antropologie v Berlíně, sbíral lidovou slovesnost – bádání o pohádkách se věnoval po celý život: *Typen chinesischer Volksmärchen* (Typy čínských lidových pohádek, Helsinky 1937); *Typen türkischer Volksmärchen* (Typy turkických lidových pohádek, s Pertevem N. Boratavem, Wiesbaden 1953); *Folktales of China* (Čínské pohádky, Chicago 1965); *Erzählungsgut aus Südost-China* (Pokladnice příběhů z jihovýchodní Číny, Berlín 1966). K výzkumu, který prováděl v 60. letech 20. století v Pákistánu a na Tchaj-wanu, se vztahuje například sbírka studií *Settlement and Social Change in Asia* (Osídlování a sociální proměna Asie, 1967). K dalším významným dílům se řadí *Social Mobility in Traditional China* (Sociální mobilita v tradiční Číně, 1962); *Guilt and Sin in Traditional China* (Vina a hřích v tradiční Číně, 1967); *The Local Cultures of South and East China* (Regionální kultury jižní a východní Číny, 1968, rozšířené anglické vydání) a *Lexikon chinesischer Symbole* (1983; anglicky 1986, česky *Lexikon čínských symbolů*, 2001).

Eibl-Eibesfeldt, Irenäus (15. 6. 1928, Vídeň, Rakousko), rakouský biolog a etolog. Rozšířil rozvažování o *člověku a *lidské přirozenosti o nové aspekty vyplývající z vědeckého poznání ve 20. století. Eibl-Eibesfeldt je jedním z četných žáků Konrada *Lorenze.

Po celé řadě klasických etologických studií z 50. let, které vycházejí ze zkoumání zvířat (část z toho, zřejmě jako odezva darwinovské tradice, z pozorování některých druhů živočichů souostroví Galapagy), obrátil v šedesátých letech 20. století pozornost na etologii člověka.

*Metoda, kterou aplikoval na studium člověka, se v podstatě neliší od klasických etologických pozorovacích metod, kdy je zkoumaný druh soustavně pozorován, pokud možno ve svém přirozeném prostředí a pokud možno bez pozorovatelových intervencí a záměrného rušení. Jednotlivé způsoby chování jsou zaznamenávány, a poté pečlivě statisticky vyhodnocovány. Srovnáním odlišných *kulturních okruhů (zejména *Sanové [Křováci] z oblasti Kalahari a některé horské *kmeny *Nové Guineje) – s *kulturou evropskou, popřípadě dálnévýchodní lépe vyniknou některé *univerzální rysy lidského chování a *komunikace, prakticky nezávislé na kulturním *kontextu. *Interpretace přecházejí na jedné straně do čisté komparativní *etologie, na druhé straně pak do *kulturní antropologie. Velkou roli hrají otázky morálky, jejích zdrojů a její role ve *společnosti. Jako zdroj morálky nevidí pouze vrozenou etologickou výbavu člověka, kterou sice pokládá za faktor velmi významný, ale ne jediný. Morálka v jeho pojetí zahrnuje i nereflektované napodobení tradice a upevnění těchto schémat jednání *zvykem, jakož i rozumově podložená rozhodnutí. Rozhodnutí spatřuje jako morální v zásadě teprve tehdy, když v určitém smyslu vyžaduje sebeovládání a nepodlehnutí *primárním puzením. Celkově je Eibl-Eibesfeldt myslitel velmi *konzervativní a v sofistikované a zakryté, nicméně velmi zřetelné podobě používá argumentů získaných z etologických pozorování člověka k podpoře morálního *kodexu, odpovídajícího představám tradičního *měšťanstva v rakousko-jihoněmeckém prostoru. Tam, kde je pozorování ve shodě s jeho zásadami, je patrné, že lidská přirozenost i bez kulturního kontextu k těmto zásadám špěla, tam, kde není, je patrné, že civilizovaná morálka se musí lidské přirozenosti postavit, protože přirozenost a kultura jdou v zásadě proti sobě. Protože autor velmi rozhodně zamítá východiska *psychoanalýzy Sigmunda *Freuda a psychologie Carla Gustava *Junga, je nasnadě, že tuto časovou a místní podmíněnost vlastních východisek nepostřehl a nereflektoval. Tím nemají být zpochybněny všechny jeho morální soudy, nýbrž naprostá samozřejmost, s jakou k tomuto posuzování přistupuje.

Vždy zdůrazňuje sociální aspekt lidské existence a nutnost smysluplné kooperace a citové provázanosti v rámci society, v níž člověk žije. Upozorňuje i na nebezpečí plynoucí z toho, že ve státních a zejména pak novodobých společnostech je societa, tvořící „osudové společenstvo“, příliš velká, než aby mohl jednotlivec osobně znát všechny její členy a mít k nim osobní vztahy, jako tomu bylo v malých skupinách societ tradičních. Je třeba speciální indoktrinace, která tuto skupinu s velkým počtem jedinců drží pohromadě a zajišťuje její smysluplné fungování. V dějinách vidí cyklický pohyb, v němž se střídají heroické, ale nelidské fáze s humánními, kdy ovšem zájmy *státu přicházejí zkrátka a ten se posléze pod malým tlakem hroutí (Alexandrovská doba a *helénismus, raný a pozdní Řím, éra první a *druhé světové války a éra poválečná atd.). V lidských societách až po novodobé státy spatřuje jednotky „přirozeného“ výběru, jakési nadindividuální organismy, kde *altruismus ve smyslu společné obrany, *redistribuce hmotných produktů a z indoktrinace plynoucího vědomí sounáležitosti přesahuje i na geneticky zcela nepříbuzné jedince. V této věci polemizuje s Edwardem *Wilsonem, ač jinak relevanci většiny jeho argumentů s určitými dílčími výhradami uznává.

Na základě dlouhodobého sledování takzvaných *přírodních národů odmítá tezi, že řeč vznikla primárně k praktické komunikaci v pracovním procesu – ve všech případech shledal, že eventuální hovor při práci se týkal všeho jiného než práce samé. I pracovní dovednosti jsou z generace na generaci předávány ve valné většině přímým napodobováním, nikoli verbálními instrukcemi.

Soudí, že podstatným předpokladem pro vývoj řeči u člověka byl dřívější rozvoj hravosti. Kategorie chování, i u zvířat nazývaná běžně „hrou“, se vyskytuje u některých obratlovců,

zejména savců a ptáků, u nichž mají vrozené vzorce chování více stupňů volnosti a vyžadují delší periodu učení. U hry je důležité, že je jaksi ohraničena od „vážně“ míněných jednání a probíhá ve stylu „jenom jako“. To umožňuje volně kombinovat nejrůznější mody chování bez intenzivního emočního doprovodu, typického pro jednání vážná. Toto emoční distancování se a možnost volného experimentování vidí jako základní podmínku pro vznik řeči vůbec. Řečová koordinace a míra strukturování řeči obecně vzato za silných emotivních náporů trpí a řeč si lze těžko představit jinak než jako něco od přímých hnutí mysli poněkud osvobozeného. To vidí i jako důvod pro rozdělení mozku na pravou, emotivní a levou, logickou a řečově motorickou hemisféru (**hemispherium cerebri*). Za **univerzália*, přítomná ve všech kulturách, má nejen spojení určité řečové kadence a tóniky s určitými emocionálními situacemi, ale i emoční náboje a metaforické přenosy spojované s pojmy jako vysoký – nízký, pravý – levý, tmavý – světlý atd. Stejně tak má dětské vokalizace, zejména rytmicky opakované (mama, papa, baba atd.), za vrozené spouštěče něžného a pečovatelského chování ze strany dospělých, dětmi spontánně (bez učení dospělými) produkované. Role řeči není primárně ani tak dalece komunikativní, představuje spíše další formu ritualizace sociálních kontaktů a valná většina rozhovorů příslušníků přírodních národů obsahuje sociální problematiku. Jedná se i o možnost tlumení přímé agrese – verbální hádka ohrožuje svým způsobem fungování skupiny méně než otevřený boj.

Velmi obsáhle se zabývá i lidskou **ontogenezi*, opět většinou na příkladech mimoevropských lovecko-sběračských či „kvazineolitických“ kultur. Zejména detailně rozebírá možný vliv režimu zacházení s kojenci a malými dětmi (odstavování, drezúra na čistotnost, zákazy sexuálních aktivit atd.) u nejrůznějších etnik na později se konstituující „národní povahu“, zejména ve smyslu různé míry agresivity, introvertovanosti atd. Dochází posléze k závěru, že klasická studie americké antropoložky Margaret **Meadové* z roku 1935 a četných dalších autorů smýšlejících v tomto stylu, spatřujících zčásti pod vlivem psychoanalýzy ve vlivech raného dětství základní formativní východiska pro „národní charakter“, jsou zavádějící, a že přímou korelaci v tomto směru potvrdit nelze, neboť existuje celá řada výrazných protipříkladů. Důraz klade naopak na neobyčejnou plasticitu, s jakou jsou děti schopny vyrovnávat následky i poměrně velmi rabiátních „výchovných“ či „pečovatelských“ praktik – například bandážování kojenců a batolat až k nehybnosti v Albánii atd. Hodnotí význam dětství jako autonomní fáze lidského života, zatímco o jeho pojetí výhradně jako přípravy na pozdější život soudí, že je zavádějící a na újmu bližšího pochopení významu dětství. Zdůrazňuje svět dětských her, který nejen „na nečisto“ kopíruje procesy probíhající ve světě dospělých a umožňuje je natrénovat bez nebezpečí značnější škody v případě chybného jednání či nezvládnutí, ale prezentuje je jako „subkulturu“ v rámci kultury, jako samostatnou dětskou kulturu dětmi nesenou a tradovanou. Teprve v novověké Evropě a ve značnější míře až ve 20. století je tato kontinuita přetržena a svět dětských her organizují, vymýšlejí či do něj intervenují dospělí, někdy až k naprostému rozpadu autentického „dětského folkloru“ (je to v zásadě obdobný proces, jakým státem organizované školní vzdělání a **masmédia* pohltily folklor „dospělý“). Stejně tak upozorňuje na vysokou sociální kompetenci dětí v „předškolním“ věku u přírodních národů, nesrovnatelnou se situací v **industriální* společnosti. V tradičních společnostech přichází největší část vlivu dospělých a jimi předávané tradice až v iniciačních **rituálech* během **adolescenc*e. Zvláštní důkaz klade na **iniciaci* mladých mužů, spojovanou u většiny etnik s izolací, infantilizací a nezřídka i brutálním zacházením jako prostředky k získání formovatelnosti, indoktrinabilnosti a „skupinového ducha“, hluboké citové **identifikace* s příslušným mužským **společenstvím*.

Ve shodě s Konradem Lorenzem označuje člověka jako „specialistu na nespecializaci“. Velký význam přikládá savanovému habitatu, ve kterém **hominizace* v prostředí subsaharské Afriky probíhala. Od tohoto typu **krajiny* a užšího prostředí odvozuje i estetické zalíbení lidí v rostlinách („fytofilie“) a v krajinách „parkového“ typu jako historickou reminiscenci na

někdejší *adaptace, projevující se i psychologicky určitým typem preferencí pro okolí právě tohoto typu. Ztrátu ochlupení a četné *potní žlázy vidí jako adaptaci k termoregulačním účelům při dlouhodobých loveckých akcích v tropickém prostředí (skutečnost, že jiní masožravci subsaharské Afriky lovící štváním, například pes hyenový – *Lycaon pictus* –, který je ochlupený a potní žlázy navíc nemá, jej při tom neruší). Poměrně značný podíl na hominizaci připisuje *pohlavnímu výběru a poukazuje na to, že prakticky u všech etnik jsou jako *ideál krásy upřednostňovány například jemné rysy obličeje před hrubými a obecně vzato ty morfologické rysy, které jsou poměrně u subhumánních *primátů nejbližší. Velkou pozornost věnuje estetickému cítění a produkci estetických artefaktů, kterou vnímá jako specificky lidský rys, neodmyslitelný od jakékoli kultury již od *paleolitu. Stejně jako Charles *Darwin pokládá estetické impresie z nejrůznějších smyslových *vjemů za cosi vlastního nejen člověku, ale i většině obratlovců. Emocionální doprovod zážitků, které nejsou bezprostředně biologicky relevantní, je sám o sobě pozoruhodnou záležitostí. Není vcelku překvapivé, že vnímání potravy, sexuálních partnerů, potomků atd. je spojeno s libými pocity a vnímání nepřátel, nepříznivého klimatu atd. s pocity nepříjemnými. Zdá se, že subhumánní savčí druhy se při volbě jednoho z několika *objektů řídí zhruba podobnými kritérii jako člověk. Pravolevá orientace obrazů není lhostejná – obrazy s centrem v levé polovině se ukazují jako silněji emotivně prožívané (zpracovávají se přednostně pravou, „emocionální“ mozkovou hemisférou). Rovněž prožívání proporcí není vázané jen na kulturní tradici a „dobré“ tvary lze většinou nějak odvodit od kruhu, čtverce či obdélníku s proporcemi *zlatého řezu.

„Tvarová psychologie“ (*Gestaltpsychologie*) odhalila celou řadu pravidel vizuálního vnímání a emotivního působení tvarů na člověka. Nejenže dochází k dorovnávání drobných iregularit na pozorovaných objektech ve prospěch symetrie, ale celá řada obrazů je hluboce vrozená, podobně jako Lorenzem popsána schémata u vyšších zvířat. Znamé *Kindchenschema* – archetypický obraz dítěte či mláděte s velkýma očima, kulatou hlavou, oblými proporcemi a krátkými končetinami – je jedním z nich. Jak už bylo zmíněno, ve vztahu k člověku jsou esteticky upřednostňovány ty rysy, které jsou nejdále od fyzických proporcí primátů, a tudíž většinou také „nejjuvenilnější“. Zde spadá estetický *kánón v jedno s požadavkem „juvility“ jakožto jedné z podmínek hominizace. Rovněž výrazy obličeje při různých emocích jsou z největší části vrozené a takto také rozeznávané. Člověk má tendenci jako obličeje s příslušným výrazem interpretovat nejen zvířecí hlavy (například velbloud s výrazem nafoukané povýšenosti), ale i třeba stavby (okna = oči, římsy = řasy, obočí atd.). Obecně vzato jsou u člověka jakožto denního tvora spojovány se světlem a světlými předměty většinou příjemné emoce, s tmou a temnými předměty emoce nepříjemné, *úzkost, ohrožení. Ač je pojmové rozvržení barev věc kulturně podmíněná, *barvocit je u nebarvoslepých jedinců různých *ras i věku prakticky tentýž.

Emocionální reakce na barvy je z větší části kulturně nezávislá, ač některé komponenty kulturně podmíněné jsou (barvou smutku je v Evropě černá, v Číně bílá). Odstíny žluté a červené jsou obecně vnímány jako barvy „teplé“; aktivují v experimentálně prokazatelné míře autonomní nervstvo a zvyšují pulz i krevní tlak. Místnosti jimi vymalované pociťují (při stejné teplotě) pokusné osoby subjektivně o 3–4 °C teplejší než prostory vymalované barvami „studenými“ (zelená, modrá). Červená barva je nejoblíbenější u dětí a málo kultivovaných dospělých, zároveň je (jakožto barva krve) pociťována za určitých okolností jako rozrušující a děsivá. (Kombinace červené barvy s černou bývá v mnoha kulturách spojována se silami *podsvětí [v pozdní formě v naší kultuře až k ozdobám perníkových čertů jakožto antipodů k převážně světlému Mikulášovi]. Tato barevná kombinace je v *přírodě ostatně velmi častá jako varovné zbarvení toxických či jinak nebezpečných druhů živočichů [aposematismus]. Jak ukázaly *experimenty na některých druhích ptáků, je tato barevná kombinace i bez učení prožívána jako „neblahá“. Pěkná ukázka souvislosti barevných kombinací v přírodě a v lidské

kultuře jsou *Michelangelem navrhované uniformy papežových švýcarských gardistů – mají tutéž kombinaci barev jako sršni.)

Stejně jako vnímání barev a tvarů spočívá na vrozených schématech i vnímání rytmů. Vnímání rytmičnosti bývá někdy odvozováno od přirozených rytmů lidského těla (tlukot srdce, rytmus chůze atd.) a jejich modifikací při nejrůznějších hnutích mysli. Zdá se však, že rytmičnost je cosi velice archaického a vlastního životu v jakékoli podobě. Vnímání rytmičnosti u obratlovců je naprosto zřejmé, pohyby skřelí u ryb lze zesynchronizovat pomocí úderů metronomu, vojenští koně „pochodovali“ podle rytmu hudby, lidé se srdečním pulzem zvýšeným předešlou fyzickou námahou se uklidňují rychleji, jsou-li jim přehrávány ukolébavky. Přehrávání hudebních sekvencí může při mnohočetném opakování vést až k tranzu, stejně jako monotónní rytmické pohyby či prohlížení kreslených vzorů typu arabesek. Hudba je vnímána přímo emotivně, pravou hemisférou a spojení nejrůznějších emocí a nálad s tempem, hlasitostí, rytmem, melodií atd., ať už v instrumentální hudbě, písni či mluvené řeči, lze poměrně snadno vyjádřit a tabelovat. Obdobně je tanec pohybovým vyjádřením rytmu a s ním spojených emocí. Tím se velmi blíží nejrůznějším ritualizovaným pohybovým jednáním živočichů, například rituálům tokovým a je obdobně i prožíván. Obě mozkové hemisféry zároveň pak oslovuje *poezie, pravou pravidelnou rytmičností (rým je jev poměrně pozdní a přítomný jen v některých kulturách) a frázováním do strof (optimální délka času nutného k přednesení jedné strofy je zhruba 3 sekundy), levou pak svými řečovými obsahy. Podle Eibl-Eibesfeldta se poezie vyvinula z tanečních písní, které vidí vedle kresebných projevů jako nejstarší lidský umělecký projev.

Obsáhle se věnuje i sociální funkci *umění jakožto procesu komunikace a zdůrazňuje i jeho význam pro mocenské imponování jedince i společenství. Umění slouží též jako významný faktor kolektivní *integrace, ať už ve formě společně zpívaných písní či provozovaných tanců nebo jako výtvarný emblém či *symbol určité skupiny až po význačné budovy jakožto dominanty panoramat určitých městských center. Kolektivně provozované činnosti, jež mají svůj smysl v posílení skupinové koherence, jsou běžné u velkého množství zvířecích druhů, ať už se jedná třeba o skupinové vytí *vlků či společné kroužení holubiho hejna. Pro umění tradičních společností je typické, že existuje nějaký ustálený kánon, styl, který se jen velmi pomalu mění, a jednotlivá umělecká díla představují v podstatě variace na toto předem dané téma. To pozoruhodným způsobem odpovídá estetickému kánonu živých objektů, kde ve skupině příbuzných druhů je obměňován jen jeden nebo několik málo parametrů (prodloužení určitých pěřových partií u rajek, tvar parohů u jelenů), zatímco ostatní se mění jen poměrně velmi málo. Celá řada produktů výtvarného umění slouží i k nábožensko-magickým účelům, u mnoha etnik jsou rozšířeny zejména tabuové kresby (*tabu) či plastiky proti *uřknutí nebo proti démonům či mající zabránit vstupu nepovolaných lidí. Z lidského etologického repertoáru na nich bývá zobrazováno zejména zadržovací gesto pomocí zdvižené ruky, falická imponace či výhružný pohled, z posledního pak často jenom zvětšené a izolované oko, jde o mnohokrát se opakující motiv neobyčejné působivosti – už několikadenní kojenci otáčejí pohled za kresbou několika koncentrických kruhů, prezentovaných na papíře asi 10 cm vzdáleném – význam tohoto chování je kromě prosté fascinace tvarem těžko interpretovatelný.

Eibl-Eibesfeldt rozebírá i umělecké projevy subhumánních druhů obratlovců. Těchto fenoménů není v přírodě mnoho. Odmyslíme-li si muzikální hodnoty zpěvu ptáků a vokalizace gibbonů, jsou to jen austrální ptáci čeledi Ptilohorhynchidae (lemčíkovití), kteří vytvářejí objekty s jasným estetickým záměrem mimo vlastní tělo. Jedná se o loubí z trávy, namnoze uvnitř vymalovaná obsahem modře barvících bobulí či vyložená modře zbarvenými předměty a květy – celé zařízení slouží k imponaci samičkám v období toku. Uměle navozená výtvarná činnost u *šimpanzů (v přírodě u nich nejsou známy ani nejmenší náběhy) se sice setkávala u pokusných zvířat s živým zájmem (včetně vědomí si „hotovosti“ obrazu a *radosti

z něj), většinou však nepřesáhla malování vějířovitých ornamentů (i u lidí je ostatně zobrazující figurativní malířství velmi pozdním jevem, zatímco vysoké stupně *abstrakce se objevují poměrně záhy).

Z díla: *Liebe und Haß: Zur Naturgeschichte elementarer Verhaltensweisen* (Láska a nenávisť: K přírodopisu elementárních způsobů chování, 1970); *Krieg und Frieden aus der Sicht der Verhaltensforschung* (Válka a mír z hlediska výzkumu chování, 1975); *Die Biologie des menschlichen Verhaltens: Grundriß der Humanethologie* (Biologie lidského chování: Rukověť etologie člověka, 1984).

Eisner, Jan (26. 4. 1885, Dolní Bradlo u Chrudimi – 2. 5. 1967, Praha), český archeolog; akademik ČSAV. První absolvent *Univerzity Karlovy v Praze s disertací z oboru archeologie, (1910). Jako důstojník přišel roku 1919 na Slovensko a na přání svého učitele Lubora *Niederleho zde zůstal, aby prakticky založil a zorganizoval odbornou archeologii. Stal se mimo jiné zemským konzervátorem Státního archeologického ústavu pro Slovensko, po založení bratislavské *univerzity docentem archeologie (1924) a jejím řádným profesorem (1934), prvním v tomto oboru na Slovensku; vychoval první generaci slovenských archeologů. Pomáhal budovat muzejnictví a archeologickou *památkovou péči, vytvořil první vědeckou koncepci pravěku Slovenska (*Slovensko v pravěku*, 1933).

V roce 1939 se vrátil do Čech a v letech 1945–1957 působil jako profesor slovanské archeologie na Univerzitě Karlově; v tomto oboru nahradil starší syntézu Niederleho dílem *Rukověť slovanské archeologie* (1966). V roce 1952 byl mezi prvními akademiky ČSAV. Působil i ve Slovanském ústavu, kde jako pokračovatel Niederleho inicioval a redigoval sborník *Vznik a počátky Slovanů* (1956–1964). Dále byl předsedou Společnosti československých prehistoriků (1940–1956) i prvním předsedou Československé společnosti archeologické (1956–1967), předsedou Národopisné společnosti československé.

Eliade, Mircea (13. 3. 1907, Bukurešť, Rumunsko – 22. 4. 1986, Chicago, USA), rumunský religionista, historik náboženství, spisovatel, publicista a veřejný činitel. V roce 1928 ukončil studia na Filozofické fakultě Bukurešťské univerzity; v Itálii se pod vedením Giuseppe Tuccioho zabýval *renesancí; v témže roce odjel Eliade do Indie, kde studoval na *univerzitě v Kalkatě u Surendranatha Dasgupty (1882–1952) sanskrt a filozofii. Zážitky z tohoto údobí později popsal v autobiograficky laděném románu *Maitreyi* (Maitréja, 1933, česky ve svazku *Bengálská noc*. Praha: Melantrich, 1989). Již v mládí uzavřel Eliade celoživotní přátelství s dvěma výraznými osobnostmi rumunské kultury, Eugènem Ioneskem a Emilem Cioranem. Hovořil plyně kromě rumunštiny francouzsky, německy, italsky a anglicky, ovládal rovněž *hebrejštinu, *perštinu a *sanskrt. Roku 1933 získal doktorát za studii o józe a začal přednášet na Bukurešťské univerzitě. V této době byl již uznávaným odborníkem na dějiny náboženství a archaickou *kosmologii; proslul také jako literát, který byl nicméně kritizován za údajný *nihilismus a přílišnou *erotičnost. Ve třicátých letech se Eliade (podobně jako Cioran) sblížil pod vlivem filozofa Nae Ioneska s Železnou *gardou (Garda de Fier, též Legionářské hnutí), fašistickým hnutím (*fašismus) odmítajícím západní *liberalismus. Eliade se navzdory svému zájmu o různé neortodoxní teosofické a gnostické směry přihlásil k *pravoslavné církvi a v Legionářském hnutí viděl protagonistu „křesťanské *revoluce zaměřené na vytvoření nového Rumunska“. 14. července 1938 byl Eliade na příkaz krále Karola II. společně s jinými předáky Železné gardy zatčen a vězněn až do 12. listopadu 1938, kdy byl propuštěn kvůli vážnému zdravotnímu stavu. Po krátké epizodě kulturního rady v Londýně zastával během *druhé světové války stejnou diplomatickou pozici v Lisabonu, přičemž se netajil svými sympatiemi k Salazarovu autoritativnímu režimu.

Po skončení *války přesídlil Eliade do Paříže, kde přednášel na Sorbonně a École Pratique des Hautes Études a přátelil se především s Georgesem *Dumézilem a Georgesem Bataillem. Tehdy, na troskách poválečné Evropy, vydal svůj pravděpodobně nejznámější esej *Le Mythe de l'éternel retour: Archétypes et répétition* (1949, česky: *Mýtus o věčném návratu: Archetypy*

a opakování. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku [ISE], 1993), ve kterém zachytil snahu archaického člověka uniknout prostřednictvím *rituálů „teroru dějin“ a v návaznosti na *Nietzscheovy a *Spenglerovy úvahy vyjádřil vlastní skepsi vůči lineárnímu pojetí času. Roku 1956 odjel do Spojených států amerických, kde se na Chicagské univerzitě stal řádným profesorem náboženských dějin. V následujících letech vydal řadu odborných prací, které jej zařadily mezi nejpřednější i nejdiskutovanější světové historiky a teoretiky náboženství.

Eliade se věnoval často eklekticky nejrůznějším otázkám *šamanismu, *jógy, kosmologických *mýtů, archaických mýtů a rituálů, alchymie, *okultismu, *gnosticismu, tajných *ezoterických kultů a dalších náboženských fenoménů. K jeho vrcholným literárním dílům, pojednávajícím o fantastním světě skrytém pod povrchem banální reality, náleží román *Forêt interdite* (Zakázaný les, 1955) a novela *Pe strada Mântuleasa* (*V Mântuleasově ulici*, 1967, česky ve svazku: *V hájemství snu*. Praha: Aurora, 1996), v níž zatčený učitel po vzoru Šeherezády uhrane komunistické vyšetřovatele vyprávěním příběhů. Eliadeho ovlivnili zejména romantičtí autoři Nae Ionescu, Rudolf Otto a Gerardus van der Leeuw. Stejně jako Carl Gustav *Jung byl přesvědčen o tom, že *krize moderní *civilizace byla způsobena ztrátou smyslu pro sakrální. Eliade ztotožnil sakrální s *archetypy, představujícími prototypy lidského chování. Profánní, světské, patří k běžnému životu a nevztahuje se k transcendentnu, zatímco *sakrální, svaté, se na něm určitým způsobem přímo podílí. Profánní svět je pokleslejší, kvalitativně horší než archetypální svět ukrytý v transcendentnu. Eliadovo dílo oslovilo více mimoakademické kruhy, literáty a umělce než badatele, kteří v jeho studiích postrádali přísnější metodologii a skutečný respekt k zásadám vědecké práce. Mnozí autoři (Adriana Bergerová, Daniel Dubuisson, Leon Volovici) tvrdili, že podobně jako v případě italského spisovatele Julia Evoly nebo německého filozofa Martina *Heideggera byly Eliadovy teoretické teze kontaminovány nepříliš úspěšně skrývaným *antisemitismem a politickým extremismem.

V sedmdesátých letech 20. století se komunistický režim Nicolae Ceaușesca pokusil z propagandistických důvodů o sblížení s Eliadem jako význačným představitelem rumunské exilové kultury a pozval jej na návštěvu Rumunska, což ale Eliade odmítl. Důsledkem této snahy bylo alespoň vydávání Eliadových knih v komunistických *zemích (včetně Československa). Eliadovy tituly vydané v češtině zahrnují: *Mýtus o věčném návratu: Archetypy a opakování* (1993), *Posvátné a profánní* (1994), *Dějiny náboženského myšlení*, I–IV (1995–2007), *Od Zalmoxida k Čingischánovi: Srovnávací studie o náboženstvích a folkloru Dácie a východní Evropy* (1997), *Mefisto a androgyn* (1997), *Šamanismus a nejstarší techniky extáze* (1997), *Mýty, sny a mystéria* (1998), *Jóga: Nesmrtelnost a svoboda* (1999), *Kováři a alchymisté* (2000), *Iniciace, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození* (2004), *Obrazy a symboly: Esej o magicko-náboženských symbolech* (2004) a *Pojednání o dějinách náboženství* (2004).

Eliášová, Hana (23. 3. 1951, Opava), česká antropoložka; absolventka Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně v letech 1969–1974, obor Odborná biologie, specializace Antropologie. Nyní zaměstnána na Kriminálním ústavu v Praze.

Zabývá se *forenzní antropologií, osteologií, trichologií, fotokomparací, superprojekcí a *metodou faciální rekonstrukce. Faciální 3D rekonstrukce prezentovala na mezinárodních kongresech a sympoziích v Bari (Itálie), Istanbulu (Turecko). Na I. mezinárodní konferenci v Postupimi (Německo) o rekonstrukci měkkých částí obličeje byla zvolena za Českou republiku členkou mezinárodního výboru. Je soudní znalkyní v oboru Kriminallistika se specializací forenzní antropologie. Je členkou *České společnosti antropologické. Kontakt: RNDr. Hana Eliášová, Kriminallistický ústav Praha, Bartolomějská 10, 120 00 Praha 2; e-mail: hanaeliasova@atlas.cz.

Empedoklés (asi 493 př. n. l., Akraganto [dnešní Agrigento], Itálie – 433 př. n. l., Peloponnés, Řecko), řecký filozof, básník a lékař klasického období. Navazoval na učení svých předchůdců, zejména *Hérakleita, elejské a pýthagorejské školy. Za základ *světa považoval čtyři prvky, či živly: oheň, vzduch, vodu a zemi. Veškeré dění vysvětloval jako slučování a rozlučování těchto prvků v různých kvantitativních poměrech. Zdroj těchto změn není obsažen v samotných prvcích, ale způsobují je dvě vnější protikladné síly: „Láska“ (*Filiá*) prvky spojuje a „Svár“ (*Neikos*) je rozděluje. Působením *Lásky se prvky spojují v dokonalou jednotu, při jednoznačné převaze Sváru jsou úplně rozděleny. Zdrojem vývoje, vzniku a zániku všech živých bytostí jsou přechodná stadia, kdy postupně nabývá převahu buď Láska, nebo Svár, protože okamžik, kdy jsou v rovnováze, je nepatrný a přechodný. Empedoklés vytvořil jednu z *variant orfického učení o nesmrtelnosti a materiální povaze duší, jež jim umožňuje převtělení. Převtělovat se musí každý, kdo podlehl sváru a poskrvil se vraždou nebo křivou přísahou.

Empedoklés své učení vyložil v básních *Peri fyseós* (O přírodě) a *Katharmoi* (Očišťování). Zachovaly se z nich jen *fragments. Podle pozdějších *legend se Empedoklés rozhodl odejít ze života skokem do kráteru Etny. Pravděpodobně však zemřel zcela prozaicky, patrně někde na Peloponnésu za svého pobytu v Řecku.

Engels, Friedrich (28. 11. 1820, Barmen, nyní Wuppertal, Německo – 5. 8. 1895, Londýn Anglie), německý filozof a ekonom; spoluzakladatel *marxismu a tzv. vědeckého *komunismu, vůdčí osobnost první i druhé Internacionály. Byl přítelem Karla *Marxe, s nímž se podílel na většině významnějších prací z oblasti filozofie a ekonomie i na spisech a aktivitách týkajících se *dělnického hnutí a *komunismu.

V práci *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* (1884, česky: *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Zář, 1906, v novějším překladu Praha: Svoboda, 1948) se Engels inspiroval základním schématem dějin lidské *kultury Lewise *Morgana („[...] je velikou zásluhou Morganovou, že v hlavních rysech objevil a rekonstruoval tento předhistorický základ našich zapsaných dějin [...]“); Morganovu koncepci modifikoval a dále rozpracoval z hlediska *historického materialismu. Z díla: *Dialektik der Natur* (napsáno 1873–1886, česky: *Dialektika přírody*. Praha: Svoboda, 1950); *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft* (1880, česky: *Vývoj socialismu od utopie k vědě*. Praha: Tiskové družstvo Československé strany sociálně-demokratické, 1903 ad.).

Epikúros (341 př. n. l., Samos, Řecko – 270 př. n. l., Athény, Řecko), řecký filozof; nejvýznamnější řecký materialistický filozof doby *helénismu. Roku 306 př. n. l. založil v Athénách svou školu v domě se zahradou, po níž se škola nazývala *Képos*. Epikúrovo učení se zachovalo pouze ve zlomcích, v 10. knize spisu Diogena Laertia o filozofech, ale zejména prostřednictvím *Lucretiovy básně (*O přírodě*, česky v několika vydáních, první vydání v roce 1948). Epikúros přijal atomistické učení, ale připustil nahodilost pohybu atomů. Cílem poznání je „duševní klid“ (*ataraxia*) a „štěstí“ (*eudaimonia*).

Epikúros odmítal zasahování *bohů do chodu *světa. Snažil se vysvětlovat kosmické jevy působící lidskou bázeň, protože ji pokládal za pramen náboženské víry. V praktické etice považoval za nejvyšší hodnotu člověka „slast“ (*hédoné*), kterou chápal nikoli jako prostopášnost, ale stav klidu v těle i na duši. K jeho dosažení se musí člověk vzdát veřejného života. Tato etika je opakem kolektivní občanské etiky řecké *polis a zdůvodňuje nový postoj člověka v helénistické době, pro nějž je typický *individualismus, kosmopolitismus, důraz na soukromí a duševní klid. Epikúrova filozofie ovlivnila tu část římské *společnosti, která se zřekla boje o politickou moc.

Epimenidés z Kréty (asi 6. století př. n. l.), řecký filozof; předchůdce *Pýthagorův. Z jeho díla se zachoval v podstatě jen proslulý paradoxní výrok (*paradox): „Všichni Kréťané jsou

lháři.“ Výrok upomíná například *Pavel z Tarsu (sv. Pavel) v *Epistula ad Corinthios prima* (1. list Korintským, 53–54 n. l.).

Erasistratos z Keu (ca 304–250 př. n. l.), řecký lékař a anatom. Působil v alexandrijském *Múseiu, kde prostřednictvím *pítev a údajně i *vivisekcí na tělech zločinců odsouzených k smrti prováděl empirický výzkum lidského organismu. Erasistratos věnoval zvýšenou pozornost výzkumu mozku (rozlíšil velký mozek a mozeček), popsal rozdíl mezi senzitivními a motorickými nervy a prozkoumal žilní a tepenný systém. Domníval se, že *krev vzniká činností jater (*hepar) ze strávených pokrmů v žaludku; odtud se dostává do pravé srdeční komory. Srdce přitom pracuje jako dokonalé čerpadlo, ve kterém mají chlopně funkci ventilů. Podle Erasistrata je srdce zdrojem energie a výchozím místem pohybu a rozvodu všech tělesných tekutin i vzduchu. Erasistratos byl pod vlivem *Démokritovy atomistické filozofie přesvědčen, že se tělo skládá z malých hmotných částíček (atomů), které se oživují teplou duchovní silou, přicházející do lidského organismu ze vzduchu. Na rozdíl od *Hippokratovy humorální teorie o původu chorob, Erasistratos viděl příčinu *nemocí ve fyzikálně mechanických tělesných procesech. Nemoci jsou způsobeny například porušením rovnováhy mezi příjmem a spotřebou živin nebo patologickou změnou orgánů.

S odstupem času lze konstatovat, že Erasistratos rozpracoval problémové okruhy, které dnes tematicky zařazujeme do fyzické antropologie.

Erasmus Rotterdamský (zvaný též Desiderius Erasmus, vlastním jménem Gerhard Gerhards, 27. 10. 1465, 1466 nebo 1469, Rotterdam (Gouda?), Nizozemsko – 12. 7. 1536, Basilej, Švýcarsko), nizozemský filozof, filolog, spisovatel a augustiniánský mnich; představitel zaalpské *renesance a vrcholného evropského *humanismu; považován za předchůdce *reformace. Byl ovlivněn myšlením hnutí Devotio moderna, které usilovalo o prohloubení zbožnosti a duchovního života na počátku 14. století a vycházelo z Nizozemí.

Důkladné vzdělání a sebezpoznání považoval za nejvýznamnější prostředek proti společenským nešvarům a mravní zkaženosti. Vypracoval humanitní ideál mravního zdokonalování jednotlivce prostřednictvím nepřetržitého vzdělávání člověka, na jehož konci stála představa o kosmopolitním, tolerantním a snášenlivém křesťanstvu. V tomto duchu vytvářel nové vědecké a pedagogické přístupy, které měly překonat strnulost a formalismus scholastického vzdělávání. Satirická kritika *scholastiky je obsahem jeho nejznámějšího spisu *Encomium moriae* (1509 [nebo 1510], česky: *Chvála bláznivosti*. Praha: Odeon, 1966, předtím několikrát pod názvem *Chvála bláznovství*), ale například v pohledu na ženu zastával ve zmíněném spisu podobný *názor jako moralisté a teologové pozdního *středověku, kteří ženu příkře odsuzovali: „(...) a jako opice, podle řeckého přísloví, zůstane opicí, i kdyby ji oblékli do purpuru, tak žena zůstane ženou, ať drží před obličejem tu či onu masku.“ Ve svých spisech vyzýval k návratu k novozákonnímu *křesťanství (*Enchiridion militis christiani* [Příručka křesťanského vojáka], 1503, *Ecclesiastes* [Kazatel], 1535 aj.). Vynikl rovněž jako překladatel a vydavatel základních teologických spisů včetně *Nového zákona. Přes jisté myšlenkové shody s Martinem *Lutherem (1483–1546) se s reformací rozešel, protože hájil odlišný názor na problém svobodné vůle. Erasimův vliv sahá hluboko do dalšího vývoje dějin evropské kultury.

Eriksen, Thomas Hylland (6. 2. 1962, Oslo, Norsko), norský sociální antropolog; působí na univerzitě v Oslu (od roku 1995 profesor). Proslul pracemi založenými na terénním výzkumu v Trinidadu a na ostrově Mauricius. Habitoval se v roce 1987 prací *Ethnicity in Mauritius: Its Meaning, Organisation and Relevance* (Etnicita na Mauriciu: Její význam, organizace a relevance). Jeho výzkumný zájem se soustřeďuje především na témata *identity, *nacionalismu, *multikulturalismu, *ethnicity, *globalizace, kreolizace a *antropologické teorie. Zároveň je proslulým popularizátorem antropologie a vědy jako takové a je aktivním komentátorem společenského života, nejen v Norsku. Odezvu mezi veřejností vyvolaly jeho eseje *Typisk norsk: Essays om kulturen i Norge* (Typicky norské: Eseje o norské kultuře,

1993), v nichž se pokusil vyvrátit *mýty o vlastnostech, které údajně *Norové přisuzují sobě samým. V současné době je vedoucím výzkumného projektu *Cultural Complexity in the New Norway* (Kulturní komplexita v novém Norsku). Je nositelem ceny Arthura Holmeslanda za literaturu (1999), ceny univerzity v Oslu za popularizaci vědy (2000) a ceny Norského vědecké rady za popularizaci vědy (2002).

Eriksen již na střední škole působil jako autor subverzivního anti-autoritářského časopisu *Gateavisen* (Pouliční noviny). Později se pak stal redaktorem časopisů *Samtiden* (Současnost, 1993–2001), *Norsk antropologisk tidsskrift* (Norský antropologický časopis, 1993–1997), *Journal of Peace Research* (Odborný časopis pro výzkum míru, 1994–1998), a *Ethnos* (od roku 1997). Od roku 1995 je společně s Johnem Mitchellem a Katy Gardnerovou koeditorem knižní série *Anthropology, Culture and Society* (Antropologie, kultura a společnost, Pluto Press). Mimo jiné působil v letech 2000–2003 jako předseda Antirasistického centra v Oslu. Z francouzštiny do norštiny přeložil *Esej o daru* Marcela *Mausee a práce dalších autorů z angličtiny, francouzštiny, italštiny, španělštiny a švédštiny.

Mezi Eriksenovy nejvýznamnější publikace patří *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives* (Etnicita a nacionalismus: Antropologická perspektiva, 1993, 3. vydání 2002), ve které naznačuje, že *komunikace mezi lidmi je dosažitelná jen v případě, pokud jsou dané skupiny ochotny obětovat ve prospěch vzájemné komunikace něco ze své *kultury a přijmout globálnější, společně sdílené komunikační (kulturní) kódy. Dále pak *Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age* (2001; česky: *Tyranie okamžiku*, Brno: Doplněk, 2005), *A History of Anthropology* (Dějiny antropologie, 2001, spolu s Finnem Sivertem Nielsenem), *Globalisation: Studies in Anthropology* (Globalizace: Antropologické studie, 2003), *What Is Anthropology?* (Co je antropologie?, 2004), *Engaging Anthropology* (Zajímavá antropologie, 2006). V češtině vyšel výbor Eriksenových studií pod názvem *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě* (Praha: Triton, 2007) a učebnice *Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál* (Praha: Portál, 2008).

V současné době se zaměřuje na problémy odpadu jako hmatatelného *fenoménu a *metafory, stejně tak jako oblast informačních technologií, globalizace a sociální flexibility nebo nového darwinismu a konceptu *lidské přirozenosti. Ve všech těchto tématech naráží na témata kulturní komplexity, politiky identit a diference mezi globálním a lokálním. Jeho méně akademické studie se zabývají tak rozmanitými tématy, jako je indická literatura, *anarchismus, *evoluce a *darwinismus, improvizace v hudbě či národní marnivost. V roce 2005 dokonce hrál ve filmu s názvem *Thomas Hylland Eriksen og historien om origamijenta* (Thomas Hylland Eriksen a příběh o dívce origami).

Eriugena, Johannes Scotus (Jan Scotus Eriugena; 810–877), irský teolog a filozof; jeden z hlavních představitelů tzv. *karolínské renesance a vrcholný reprezentant *christianizace *platonismu, k níž využíval vlastních překladů děl neznámého autora označovaného jako Pseudodionýsios Areopagita. Hlavní dochované dílo nese název *De divisione naturae* (O rozdělení jsoucího, kolem 865) a jedná se o analýzu čtyř typů přirozenosti (*natura*): Boha, Božího Slova (tj. božího Syna a světa idejí), světa stvořeného v prostoru a čase (na vrcholu stvoření stojí člověk), božské věčnosti, do níž se navracejí a v níž se opět sjednocují všechny stvořené věci.

Eriugenovy spisy měly značný vliv na vznik a rozvoj křesťanské *mystiky, jeho koncepce tzv. negativní teologie formovala i *názory *Mikuláše Kusánského, ačkoli jejich držení a šíření bylo postiženo dvěma církevními zákazy (1210 a 1225 *papež Honorius III.).

Eukleidés (kolem 340 – kolem 280 př. n. l.), řecký matematik a filozof. Ve svém spisu *Základy* (řecky: *Stoicheia*, latinsky: *Elementa*) shrnul většinu poznatků tehdejší *řecké matematiky a položil základy axiomatické metody ve *vědě. Jeho dílo významně ovlivnilo další vývoj matematiky a jiných oborů.

V češtině byl Eukleidův spis publikován několikrát: *Eukleidovy Základy*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1907; nejnověji *Základy. Knihy I–IV* (komentované Petrem Vopěnkou, překlad F. Servít z roku 1907). Nymburk: O.P.S., 2007, 2008 (2. opravené vydání); rovněž vyšlo: *Eukleidovy Základy, jejich vydání a překlady* autorky Martiny Bečvářové (Praha: Prometheus, 2002).

Eustachio, Bartolommeo (1520, San Severino, Itálie – 1574, Ancône, Itálie), italský anatom; člen Collegia della Sapienza v Římě. V roce 1552 dokončil skvělý soubor vlastních anatomických desek – *Tabulae anatomicae*, které však byly vydány tiskem až v roce 1714 na podnět *papeže Clementa XI. Byly to první anatomické mědirytiny. Bartolommeo Eustachio je považován za otce moderní *medicíny, popsal mnoho nových anatomických útvarů – například kanálek spojující středoušní dutinu s *nosohltanem (Eustachova *trubice), hlavní mízovod (**ductus thoracicus*), *nadledviny, VI. hlavový nerv (*nervus abducens), původ II. hlavového nervu (*nervus opticus), ve vnitřním *uchu prostudoval hlemýžď (*cochlea), *svaly krku, strukturu *zubu a řadu dalších částí lidského těla. Zhotovil také první přesný nákres *dělohy.

Fei Hsiao-t'ung (2. 11. 1910, Wu-t'iang, Čína – 24. 4. 2005, Peking, Čína), čínský sociolog a sociální antropolog. Absolvent (1933) americké *univerzity Jen-t'ing v Pekingu, doktorát (1938) získal na London School of Economics u Bronislava *Malinowského.

Během studia uskutečnil terénní výzkum, z něhož vzešly průlomové *Peasant Life in China* (Život na čínském venkově, 1939) a *Siang-tchu Čung-kuo* (Rurální Čína, 1947). Po vzniku lidové Číny se brzy dočkal zákazu *sociologie jako „buržoazní vědy“, sám byl občansky degradován v „kampani proti pravičákům“ (1957) a za *kulturní revoluce. Po změně politického kurzu v roce 1979 byla rehabilitována sociologie i Fei, který stanul v čele nové Čínské sociologické společnosti. Kromě čínských studií publikoval též další anglicky psané práce: *Chinese Village Close-up* (Čínská vesnice zblízka, 1983), *Small Towns in China* (Malá města v Číně, 1986), kde podrobně dokumentuje život na vsi a obhájí myšlenku industrializace venkova.

Ferguson, Adam (20. 6. 1723, Logierait, Perthshire, Skotsko – 22. 2. 1816, St. Andrews, Fife, Skotsko), skotský filozof a teoretik společnosti. Ve svém spisu *An Essay on the History of Civil Society* (Pojednání o historii občanské společnosti, 1767) přirovnával sociální *pokrok k vývoji jedince od narození do dospělosti a vypracoval koncepci stadií *divoštství, *barbarství, *civilizace, na kterou navázal *evolucionismus ve druhé polovině 19. století. Tento spis zároveň představuje jeden z prvotních zdrojů našich současných představ o moderní *občanské společnosti.

Ferrarová, Eva (5. 9. 1953, Praha), česká kulturoložka, překladatelka a feministka; absolventka magisterského studijního programu Ruština, Francouzština a Arabština na Facoltà delle Lingue e Letterature Straniere, Università degli Studi (Bari, Itálie). Rigorózní práci na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze věnovala problematice rovných příležitostí a *genderu ve strukturách veřejné správy.

Zabývá se problematikou genderové rovnosti se zaměřením na její implementaci ve strukturách veřejné správy. V současné době pracuje jako expertka pro oblast genderu a rovných příležitostí žen a mužů na Ministerstvu vnitra České republiky a jako odborná konzultantka pro oblast veřejné správy v Gender Studies, o.p.s. Je koordinátorkou soutěže Úřad roku „Půl na půl“ – respekt k rovným příležitostem, v jejímž rámci jsou vyhodnocovány nejlepší *úřady samosprávy v oblasti uplatňování principu rovných příležitostí a genderu. Za Ministerstvo vnitra je členkou Výboru pro rovné příležitosti žen a mužů Rady vlády pro lidská práva. Je členkou spolku Šalamoun – spolek pro vytvoření právního státu v České republice a členkou mezinárodní sítě Femcities.

Tématu genderu a *rovnosti žen a mužů se věnovala v řadě publikací: *Participation and Representation of Women in Czech Political Structures*. *Milena News*, 2002, 1, Wien; *Rovné příležitosti žen a mužů*. *Poradce*, 2004, č. 2, Nový Jičín; *Genderová analýza Strategie pro rozvoj lidských zdrojů ČR*. Praha: Gender Studies www.feminismus.cz, 2006; *Příručka pro implementaci rovných příležitostí žen a mužů a principů gender mainstreamingu ve veřejné správě v České republice*. Praha: Gender Studies, 2007; *Sladování rodinného a pracovního života*. In: Macochová, Kateřina, ed., *Náklady a zisky rovných příležitostí pro ženy a muže: Sborník textů*. Praha: Gender Studies, 2007 aj. Kontakt: Mgr. Eva Ferrarová, e-mail: Eva.Ferrarova@seznam.cz.

Ferro, Marc (narozen 1924), francouzský historik. Zabýval se především problematikou ruské *revoluce, sovětského *komunismu a *kolonialismu. Za *válek účastník odboje v kraji Vercors, poté působil v Alžírsku a přednášel na École polytechnique a École Pratique des Hautes Études en Sciences Sociales. Průkopník využití filmové *analýzy při historiografickém výzkumu. V roce 2003 publikoval jako editor *Le Livre noir du colonialisme: XVIe–XXIe siècle: De l'extermination à la repentance* (Černá kniha kolonialismu, 16.–21. století: Od vyhlazování k pokání).

Filip, Jan (25. 12. 1900, Chocnějovice – 30. 4. 1981, Praha), český archeolog; akademik ČSAV. V poválečných dekádách byl čelným představitelem české archeologie. Jako žák Lubora *Niederleho a Albína *Stockého byl v roce 1938 habilitován pro pravěkou archeologii na *Univerzitě Karlově v Praze (od roku 1949 řádný profesor prehistorie a protohistorie) a stal se učitelem dalších generací českých archeologů. V ČSAV předsedal historické sekci, v letech 1957–1961 byl náměstkem prezidenta, tj. místopředsdou ČSAV. Souběžně s univerzitním působením se stal po Jaroslavu *Böhmovi ředitelem Archeologického ústavu ČSAV (1963–1974). Byl též prezidentem Mezinárodní unie věd prehistorických a protohistorických (UISPP, 1963–69) a jejího světového kongresu v Praze (1966), prvního, jenž byl svolán do *země sovětského bloku. Byl členem řady zahraničních akademií a vědeckých společností. Redigoval naše nejvýznamnější oborové časopisy – *Památky archeologické* (1933–1950, 1962–1974) a *Archeologické rozhledy*, jež založil (1949–1975).

Odborně se zabýval především keltským osídlením střední Evropy, archeologií *doby laténské a problémy *oppid, vytvořil velkou odbornou *encyklopedii pravěké a protohistorické archeologie *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas* (I. 1966, II. 1969, III. 1998). Dále z díla: *Popelníková pole a počátky železné doby v Čechách* (1936–1937); *Kulturní kapitoly z našeho pravěku* (1940); *Umělecké řemeslo v pravěku* (1941); *Pravěké Československo* (1948); *Praha pravěká* (1949); *Keltové ve střední Evropě* (1956); *Keltská civilizace a její dědictví* (1959).

Filipský, Jan (23. 3. 1943, Moravské Budějovice), český indolog, sanskrtista a tamilista, historik a překladatel; vědecký pracovník *Orientálního ústavu Akademie věd České republiky v Praze. V letech 1960–1965 vystudoval obory anglistika, tamilistika a indologie na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1969 je vědeckým pracovníkem Orientálního ústavu Akademie věd České republiky v Praze.

Odborně se zabývá staršími i novějšími dějinami jihoasijského subkontinentu, zvláště drávidské oblasti, staroindickou filozofií a kulturou, tamilskou lidovou poezií, hinduistickou mytologií a mezietnickými vztahy na Šrí Lance. Vydal politický životopis M. K. *Gándhího (*M. K. Gándhí*, 1989), dvě geograficko-historické příručky o Šrí Lance (*Šrí Lanka*, 1972, *Šrilanská demokratická socialistická republika*, 1984), *Encyklopedii indické mytologie* (1998, 2007), stručný přehled indických a šrilanských dějin (*Indie*, 2008; *Šrí Lanka*, v tisku) a řadu vědeckých i vědecko-popularizačních časopiseckých statí. Je spoluautorem historické monografie o prvním sjednotiteli Indie císaři *Ašókově (*Ašóka*, 1970), prvního českého překladu *Bhagavadgíty (1976, 2000, 2007) ze sanskrtského originálu, vysokoškolské učebnice *Dějiny pravěku a starověku* (1979), zeměpisného a historického přehledu *Indický*

subkontinent (1980), sborníků *Bohové s lotosovými očima* (1986, 1997) a *Prameny života* (1982, 1997 – 2. rozšířené vydání s názvem *Duchovní prameny života*). Autorsky se rovněž spolupodílel na přípravě rozsáhlé syntézy *Dějiny Indie* (2003), souborné studie *Dějiny Bangladéše, Bhútánu, Maledív, Nepálu, Pákistánu a Šrí Lanky* (2003) a na projektu **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, 1: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace* (2007). Sestavil a redakčně zpracoval biograficko-bibliografický slovník *Kdo byl kdo: Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté* (1999). Pro edici **Panoráma biologické a sociokulturní antropologie* připravil studii *Indie z perspektivy antropologie sexuality a erotiky*. Z angličtiny mimo jiné přeložil oddíl „Indie“ v encyklopedické příručce *Velké postavy východního myšlení: Slovník myslitelů*, ed. Ian P. McGreal (1998), z němčiny monografii Hanse Wolfganga Schumanna *Svět buddhistických obrazů: Ikonografická příručka buddhismu mahájány a tantrajány* (2008). Kontakt: PhDr. Jan Filipický, CSc., Orientální ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., oddělení Jižní Asie, Pod vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8, e-mail: filipsky@orient.cas.cz.

Finsch, Otto Friedrich Hermann (8. 8. 1839, Warmbrunn, Německo – 31. 1. 1917, Braunschweig, Německo), německý ornitolog a antropolog (autodidakt). Na základě svých osobních zkušeností publikoval jedny z nejranějších zpráv o etnografických realitách **Mikronésie* a **Melanésie*, kde zprostředkoval informace o **Nové Guineji*, *Nové Británii* a *Novém Irsku*. Finsch sehrál klíčovou úlohu při založení německé kolonie na *Nové Guineji* v roce 1884.

Během vědecké dráhy byl asistentem v Holandském říšském muzeu v Leidenu a kurátorem etnografických sbírek v Muzejní společnosti v Brémách. Uskutečnil několik vědeckých výprav a expedic: Severní Amerika (1872), Laponsko (1873), Sibiř (1876). Nejvýznamnější jsou jeho dvě výpravy do **Oceánie*. Během první cesty v letech 1879–1882 navštívil *Nový Zéland*, *Havaj* a *Novou Guineu*. Během druhé expedice v letech 1884–1885 byla jeho cílem *Nová Guinea*.

Finsch byl pověřen provést na *Nové Guineji* přípravné práce pro založení německé kolonie na *Nové Guineji*. Na lodi *Samoa*, kterou zakoupil v Sydney, spolu s kapitánem Eduardem Dallmanem (1830–1896) systematicky prozkoumával severní pobřeží východní části *Nové Guineje*. Předmětem Finschova zájmu bylo přírodní bohatství i místní **populace*. S ohledem na koloniální zájmy Německa se zajímal o vhodná místa k vybudování přístavů a založení plantáží. Cestu k domorodému obyvatelstvu otevřel ruský antropolog a etnograf Nikolaj Nikolajevič **Miklucho-Maklaj* (1846–1888), s nímž se Finsch setkal v roce 1882 v Berlíně a následně ještě jednou v roce 1884 v Sydney. Zájmy obou vědců šly ovšem proti sobě. Miklucho-Maklaj požadoval samosprávu lidí v *Astrolabe Bay*, zatímco primárním cílem Finsche bylo připravit založení německé kolonie na *Nové Guineji*. Finsch během své novoguinejské expedice prozkoumal zejména oblast dnešního *Madangu* (dříve *Friedrich-Wilhelmshafen*). Etnografické reálie publikoval v rozsáhlém díle *Ethnologische Erfahrungen und Belegstücke aus der Südsee: Beschreibender Katalog einer Sammlung in k. k. naturhistorischen Hofmuseum in Wien* (Etnologické zkušenosti a podklady z cesty jižními moři: Popisný katalog sbírky Přírodovědného dvorního muzea ve Vídni, 3 díly, 1888–1893). *Samoafahrten. Reisen in Kaiser Wilhelms-Land und Englisch-Neu-Guinea in den Jahren 1884 u. 1885 an Bord des Deutschen Dampfers „Samoa“* (Cesta na Samoi: Cesty do Země císaře Wilhelma a Anglické *Nové Guineje* v letech 1884 a 1885 na palubě parníku *Samoa*, 1888). Po návratu nemohl najít žádné vhodné uplatnění, nakonec získal místo v Holandském říšském muzeu v Leidenu. Doufal ve své jmenování prvním zemským hejtmanem v nově založené německé kolonii, ale místo bylo přiděleno svobodnému pánu Georgovi von

Schleinitz (1834–1910). V roce 1904 se stal ředitelem etnografického oddělení muzea v Brémách.

Firth, sir Raymond William (25. 3. 1901, Auckland, Nový Zéland – 22. 2. 2002, Londýn, Anglie), britský sociální antropolog. Studoval ekonomii na *univerzitě v Aucklandu, kde v roce 1921 obhájil titul BA a v roce 1924 za práci *Kaori Gum Industry* (Gumařský průmysl v Kaori) titul MA. Doktorát filozofie v oboru *sociální antropologie získal na London School of Economics and Political Science (Londýnská škola ekonomie a politologie) v roce 1929, obhájil práci *Economics of New Zealand Maori* (Ekonomika novozélandských Maorů, 1929), kterou přispěl k formování *ekonomické antropologie. Během své profesní dráhy krátce působil na univerzitě v Sydney (1930–1932), kde pomáhal budovat studijní program sociální antropologie. V roce 1933 se vrátil na London School of Economics and Political Science. Během *druhé světové války zpracoval pro britské námořnictvo příručky o ostrovech v Pacifiku. Po válce sehrál klíčovou roli při ustanovení *Colonial Social Science Research Council* (Rada pro koloniální společenskovědní výzkum) a stal se jejím prvním tajemníkem. Rada se později transformovala v *Social Science Research Council* (Rada pro společenskovědní výzkum), se kterou Firth nadále udržoval úzké kontakty. Krátce po smrti Bronisława Malinowského (1884–1942) byl Firth v roce 1944 jmenován vedoucím *katedry sociální antropologie na London School of Economics and Political Science, kde se pokusil navázat na program, který před *válkou zahájil Malinowski. Jeho katedra antropologie se vedle Oxfordu a Cambridge stala jedním z nejvýznamnějších antropologických pracovišť ve Velké Británii. Po své penzionaci v roce 1968 nadále aktivně vyučoval na univerzitách ve Spojených státech amerických (Chicago, Stanford), v Britské Kolumbii, na Havaji a Novém Zélandu. V roce 1940 se stal členem Britské akademie a v roce 1973 byl pasován na *rytíře. V roce 2001 mu byl udělen třetí stupeň (*Companions*) Řádu Nového Zélandu za zásluhy a roku 2002 mu byla udělena Leverhulmská medaile za mimořádný přínos pro antropologii ve 20. století.

Již během studií na London School of Economics and Political Science jej rozhodujícím způsobem ovlivnil Bronisław Malinowski. Pod jeho vlivem a vedením provedl v letech 1928–1929 terénní výzkum na ostrově Tikopia v Šalamounových ostrovech. Na stejné místo se vrátil ještě v letech 1956 a 1966. Materiál z výzkumů využil k přípravě devíti knih a sérii odborných studií věnovaných sociální organizaci, ekonomice a náboženství na Šalamounových ostrovech. Klíčová jsou zejména díla *We, the Tikopia: A Sociological Study of Kinship in Primitive Polynesia* (My, Tikopiové: Sociologický výzkum příbuzenství v primitivní Polynésii, 1936), *The Work of the Gods in Tikopia* (Dílo bohů u Tikopiů, 2 sv., 1940), *Tikopia Ritual and Belief* (Tikopijský rituál a víra, 1967) a *Rank and Religion in Tikopia* (Řád a náboženství u Tikopiů, 1970). Na základě své plynulé znalosti jazyka Tikopiů sestavil a v roce 1985 vydal tikopijsko-anglický slovník, který měl sloužit nejen odborné veřejnosti, ale i potomkům jeho tikopijských přátel a *informátorů.

Další terénní výzkumy Firth uskutečnil v letech 1939–1940 v malajské rybářské *vesnici, kde s ním pracovala také jeho žena Rosemary Firthová (1912–2001). Zaměřili se na výzkum rodinných vztahů a ekonomiky rybářské společnosti. Do Malajsie se společně vrátili ještě po druhé světové válce a naposledy v šedesátých letech 20. století.

Od poloviny padesátých let 20. století obrátil Firth svou pozornost k evropským společnostem. Nejprve se stal předmětem jeho zájmu západní příbuzenský systém. Výzkum založil na datech o londýnské dělnické třídě. V šedesátých letech se pak zaměřil na studium sousedství v londýnské střední třídě.

Během své dlouhé profesní dráhy přispěl Raymond Firth k rozvoji britské sociální antropologie a ekonomické antropologie. Firth je úzce spojen s vlivnou generací britských sociálních antropologů (Edward *Evans-Pritchard, Meyer *Fortes, Edmund *Leach a další),

kteří stáli u zrodu koloniálních studií a začleňování *strukturalismu do britské sociální antropologie.

Fisher, sir Ronald Aylmer (17. 2. 1890, Londýn, Anglie – 29. 6. 1962, Adelaide, Austrálie), britský genetik, teoretický biolog a statistik. V roce 1925 publikoval revoluční práci *Statistical Methods for Research Workers* (Statistické metody pro badatele) a v roce 1930 studii *The Genetical Theory of Natural Selection* (Genetická teorie přirozeného výběru), ve které jako první popsal alokační model *poměru pohlaví.

Fischer, Eugen (5. 7. 1874, Karlsruhe, Německo – 9. 7. 1967, Freiburg im Breisgau, Německo), německý lékař, antropolog a eugenik; ředitel Institutu císaře Viléma pro antropologii, dědičnost a eugeniku, profesor a *rektor Berlínské univerzity. Zabýval se problematikou míšení *ras a dědičnosti, kterou intenzivně rozvíjel zejména od roku 1904, kdy působil v tzv. Německé jihozápadní Africe (zhruba území dnešní Namibie), ovládané tehdy císařským Německem. Zkoumal děti, které byly zplozeny *bělochy pocházejícími z Německa a černoškami z afrického etnika *Hererů a *Namů. Dospěl k závěru, že tyto děti jsou ve srovnání s dětmi čistě německými psychicky i fyzicky méněcenné. Tyto a další rasistické *názory (například o dominanci tzv. *nordické rasy a potřebě uchování její „čistoty“) shrnul v publikaci *Grundriss der menschlichen Erblchkeitslehre und Rassenhygiene* (Základy nauky o dědičnosti člověka a rasová hygiena), 2 svazky, 1921, s Erwinem *Baurem a Fritzem *Lenzem); zastával je v dalších svých knihách a článcích, které měly značný ohlas a přispěly k jejich šíření a přijetí v císařském a republikánském Německu a v nejvyhrocenější podobě v nacistickém Německu (1933–1945), kdy se staly součástí *ideologie a *politiky.

Eugen Fischer vstoupil brzy po založení Národně socialistické německé dělnické strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei, zkratka: NSDAP) do jejích řad; po uchopení moci nacisty (*nacismus) v roce 1933 se jeho *hypotézy staly oficiální rasovou doktrínou. V témže roce byl Adolfem *Hitlerem jmenován do funkce rektora Berlínské univerzity, v jejímž rámci byl až do roku 1942 v čele ústavu Kaiser-Wilhelm-Institut für Anthropologie, který byl hlavním inspirátorem a šířitelem *nacistické antropologie (mezi jeho žáky patřili také Hans *Günther a lékař Josef *Mengele, neblaze proslulý svými experimenty v *koncentračním táboře v Osvětimi). Za nacistické éry sestavil Fischer systém hodnocení antropometrických a fyziologických znaků sloužících k určování rasového původu jedince. Z díla: *Rassen und Völker* (Rasy a národy, 1912), *Die Rehobother Bastards und das Bastardierungsproblem beim Menschen* (Rehebothští bastardi a problém bastardizace u lidí, 1913, reprint 1961), *Das Problem der Rassenkreuzung beim Menschen* (Problém rasového míšení mezi lidmi, 1914), *Deutsche Köpfe nordischer Rasse* (Německé hlavy nordické rasy, 1927), *Rasse und Rassen-Entstehung beim Menschen* (Rasa a vznik rasy u lidí, 1927), *Zur Rassenfrage der Etrusker* (K rasové otázce Etrusků, 1938), *Die menschlichen Rassen als Gruppen mit gleichen Gen-Sätzen* (Lidské rasy jako skupiny se stejnou genovou výbavou, 1940).

Fleagle, John (30. 4 1948, Burlington, North Carolina, USA), americký primatolog a paleoprimatolog. Působí na Department of Anatomy (State University of New York v USA), kde pracuje řada dalších významných primatologů a antropologů: například William Jungers, Jack Stern a Randy Sussman. Fleagle se věnoval především výzkumu *lokomoce a chování *gibonů a hulmanů v jihovýchodní Asii, od osmdesátých let 20. století se zabývá *fylogenezí vyšších primátů, paleoprimatologií a evoluční antropologií.

John Fleagle spolu s Russem Tuttleem patří k prvním významným badatelům, kteří se již v sedmdesátých letech začali zabývat *evoluční antropologií, zejména využitím poznatků o žijících primátech pro řešení otázek evoluce primátů. Vedle desítek odborných statí je Fleagle autorem vynikající učebnice *Primate Adaptation and Evolution* (Adaptace a evoluce primátů, 1988) a zakládajícím editorem časopisu *Evolutionary Anthropology*, který je nejvýznamnějším přehledným časopisem publikujícím v oblasti evoluční antropologie a

primatologie. Byl také editorem nebo spolueditorem několika sborníků z oblasti *primatologie a evoluce primátů.

Fletcherová, Alice Cunningham (15. 3. 1838, Havana, Kuba – 6. 4. 1923, Washington, D. C., USA), americká kulturní antropoložka a průkopnice *feministické antropologie. Vedle svých feministicky orientovaných aktivit v Association for the Advancement of Women se věnovala intenzivním výzkumům *kultury indiánského kmene Omahů. Zájem o domorodé *kultury Ameriky u ní vzbudilo studium *archeologie na Harvardské univerzitě. Má velkou zásluhu zejména na sběru písní a popisu tanců amerických *indiánů a z odstupu času je možné ji považovat za průkopnici *etnomuzikologie ve Spojených státech amerických. Zájem neomezovala jen na vědecké studium amerických indiánů, ale pokusila se jim prakticky pomáhat změnit jejich úděl. Podobně jako feministické antropoložky 20. století, i ona viděla podobnost v osudu žen s údělem handicapovaných etnických a minoritních skupin. Proto přijala funkci konzultantky amerického prezidenta Stephena Grovera Clevelanda (1837–1908) pro indiánskou problematiku a aktivně se pokoušela v této oblasti spoluvytvářet a kontrolovat legislativu. Osobně například dohlížela na to, aby indiánským kmenům (*Nez Percés, *Omahové, Winnebagové) byly přiděleny přislíbené rezervace a materiální prostředky, které by jim umožnily důstojný život. Byla přesvědčena o tom, že jednou z cest k získání „rovných příležitostí“ je pro americké indiány vzdělání. Proto se angažovala v Carlisle Indian School – vzdělávací instituci, která indiánským dětem v Pensylvánii pomáhala prostřednictvím výuky angličtiny, matematiky a „občanské nauky“ zařadit se do americké společnosti.

Alici Cunningham Fletcherovou je možné považovat za první ženu, která se rozhodla stát se profesionální antropoložkou. V roce 1890 získala místo v Peabody Museum na Harvardské univerzitě a v roce 1883 jí bylo uděleno členství v American Association for the Advancement of Science. Tento průlom do akademického světa mužů dovršila v roce 1905, kdy jako první žena stanula v čele American Folklore Society.

Foley, Robert (18. 3. 1953, Sussex, Anglie), anglický evoluční antropolog. Působí na University of Cambridge v Cambridgi ve Velké Británii, je ředitelem Leverhulme Centre for Human Evolutionary Studies, členem King's College a ředitelem pro studia.

Foley je autorem několika knih: *Humans before Humanity: An Evolutionary Perspective* (1995, česky: *Lidé před člověkem*, 1999), *Ape Man* (Lidoop, 1994, spolu s Rodem Cairdem) aj. Nejznámější z jeho knižních publikací je *Another Unique Species: Patterns in Human Evolutionary Ecology* (Další jedinečný druh: Vzorce lidské evoluční ekologie, 1987), která se zabývá *evolucí adaptivního chování a *morfologií v lidské evoluci s ohledem na ekologii a socioekologii fosilních *populací, mikroevolučními procesy v rámci makroevolučních změn a vznikem lidských specifických rysů s ohledem na lidskou evoluční ekologii, sociální evoluci, ekologii komunit a biogeografii. V poslední době se stále více věnuje evoluci anatomicky moderního člověka, biogeografii a diverzitě lidských populací ve vztahu ke genetickým, paleoantropologickým a archeologickým dokladům.

Forde, Daryll (16. 3. 1902, Tottenham, Middlesex, Anglie – 3. 5. 1973, Londýn, Anglie), britský antropolog. Byl jedním z prvních antropologů ve Velké Británii, který jednostrannou britskou orientaci na *sociální antropologii rozšířil o *biologickou antropologii a o *kulturní antropologii a tím britskou *antropologii sblížil s interdisciplinárním severoamerickým pojetím antropologie. Z díla: *Marriage and the Family among the Yakö in South-Eastern Nigeria* (Manželství a rodina mezi Yaki v jihovýchodní Nigérii, 1941).

Forel, Auguste Henri (1. 9. 1848, La Gracieuse, Švýcarsko – 27. 7. 1931, Yverne, Švýcarsko), švýcarský neurolog a psychiatr; průkopník moderní *sexuologie. Vedle studia lidské *sexuality se zabýval *hypnózou a bojem proti alkoholismu. Jako první v historii moderní *medicíny indikoval terapeutickou *kastraci u neklidného, mentálně defektního psychiatrického pacienta. Z díla: *Die Sexuelle Frage: Eine naturwissenschaftliche, psychologische, hygienische und soziologische Studie für Gebildete* (Sexuální otázka:

Přírodovědecká, psychologická, hygienická a sociologická studie pro vzdělance, 1905, česky: *Pohlavní otázka*. Praha: Sfinx, 1923).

Fortes, Meyer (25. 4. 1906, Britstown, Jihoafrická republika – 27. 1. 1983, Cambridge, Anglie), britský sociální antropolog jihoafrického původu. Studoval psychologii na *univerzitě v Cape Townu, kde v roce 1925 získal titul BA a v roce 1926 titul MA. Doktorát filozofie obhájil na univerzitě v Londýně v roce 1930, kde studoval pod vedením Charlese *Seligmana (1873–1940), Bronislawa *Malinowského (1884–1942) a Raymonda *Firtha (1901–2002). Fortes působil v letech 1951–1973 jako profesor sociální antropologie na University of Cambridge. Až do své smrti pracoval na Kings College. Úzce spolupracoval také s International African Institute (Mezinárodní institut afrických studií), který byl v Londýně založen v roce 1925 a představoval klíčovou instituci finančně a organizačně podporující antropologické výzkumy v Africe.

Během své profesní dráhy uskutečnil několik terénních výzkumů u *Ašantů a *Tallensiů. První, na kterém se podílela i jeho žena Sonia Donenová, proběhl v letech 1934–1937 na Zlatonosném pobřeží v Ghaně. Další výzkum absolvoval v letech 1940–1941 v Nigérii. Následující výzkum proběhl opět na Zlatonosném pobřeží v letech 1943–1946. Do Ghany se na výzkum vrátil ještě v roce 1964, kde spolu se svou druhou ženou Doris Meyerovou pobýval u Tallensiů. Ve svých výzkumech se zaměřoval na otázky spojené s *příbuzenstvím a politickým systémem. Fortes byl přesvědčen, že systémy příbuzenství jsou důsledkem lidské konfrontace s existencí sourozenectví a rodičovství, kdy každá společnost po svém řeší problém, jak pevně svázat sociální a biologickou reprodukci.

Spolu s Edwardem Evanem *Evans-Pritchardem (1902–1973) editoval paradigmatický sborník originálních studií významných antropologů *African Political Systems* (Africké politické systémy, 1940), kterým udali další směr rozvoje *politické antropologie. Každý autor detailně popsal některý z původních afrických politických systémů – mezi jinými Myers Fortes (Tallensiové), Edward Evan Evans-Pritchard (*Nuerové), Max *Gluckman (*Zulové) a Audrey Richards (*Bembové). Editoři si kladli za cíl hledat společné znaky minulých, současných a budoucích společností s důrazem na způsob, jakým si společnosti vytvářejí a udržují sociální řád. V úvodu díla Fortes a Evans-Pritchard pracovali s dvojí *typologií afrických politických systémů: 1) „bezstátní politické systémy“ (v originálu: *stateless political systems*) a 2) „primitivní státy“ (v originálu: *primitive states*). Pro první typ je charakteristická absence dělení *moci, bohatství a připisování *statusu. Druhý typ je opozitem prvního, kde distribuce bohatství a připisování statusu koresponduje s *distribucí moci a *authority. Jejich typologie byla později podrobena kritice, označena za ahistorickou a přehodnocována v kontextu diskuzí o koloniálním dědictví antropologie. Nicméně toto dílo podnítilo další výzkumy zaměřené na systémy moci a vládnutí.

K dalším klíčovými Fortesovým dílům patří *The Web of Kinship among the Tallensi* (Pavučina příbuzenství u Tallensiů, 1949), *Oedipus and Job in West African Religion* (Oidipus a Job v západoafrickém náboženství, 1959), *Kinship and Social Order: The Legacy of Lewis Henry Morgan* (Příbuzenství a sociální řád: Odkaz Lewis Henryho Morgana, 1969).

Fortune, Reo Franklin (27. 3. 1903, Coromandel, Nový Zéland – 25. 11. 1979, Cambridge, Anglie), novozélandský kulturní antropolog. V letech 1919–1926 studoval *psychologii na Victoria University College na Novém Zélandu, kde také získal tituly BA (1923) a MA (1924). Psychologické vzdělání se odráží v jeho raných pracích *The Mind in Sleep* (Mysl ve spánku, 1927), *Psychology of Dreams* (Psychologie snů, 1926) a *The Influence of Sleep on the Ability to Perform Muscular Work* (Vliv snů na schopnost vykonávat svalovou práci, 1926). Poté na University of Cambridge v Anglii vystudoval *antropologii (diplom 1928), doktorát filozofie v oboru *kulturní antropologie získal v roce 1931 na Columbia University v USA. V letech 1936–1939 přednášel na *univerzitě v Cantonu,

následně v Ohiu (1940–1941) a Torontu (1942–1944). Po krátké službě v armádě získal akademické místo v Cambridgi (1947) ve Velké Británii.

Fortune sice navázal úzké kontakty s okruhem žáků Franze *Boase, ale byl ovlivněn především *funkcionalismem a *strukturálním funkcionalismem; sám se však nehlásil k žádnému antropologickému směru nebo škole a neaspiroval ani na budování *teorie („teorie může počkat“). Jednotčím rámcem jeho prací je zkoumání lidské motivace. Kriticky vystoupil proti americké antropologické škole zabývající se pojmy *osobnost a kultura. Soudil, že vysvětlování *společnosti a *kultury pomocí procesů *socializace, respektive *enkulturace, je jako otázka typu „Co bylo dříve: slepice, nebo vejce?“, že vede jen k otázkám po původu vzorců výchovy. Podle něho neexistuje ani jednoduchá izomorfie osobnosti a kultury („členové kultury mají minimálně dvě až tři osobnosti“).

Anticipoval *kulturní ekologii, když formuloval tezi, že vysoká míra násilných úmrtí v papuánských společnostech zachovává velikost *populace přiměřenou limitům *ekosystému. Intenzivně se zajímal o teorii *příbuzenských systémů; v tomto kontextu navázal na Williama Halse Rivers *Riverse (1864–1922), který aplikoval *genealogickou metodu během výpravy do *Torresovy úžiny. Fortune v této otázce navázal a udržoval korespondenci s Claudem *Lévi-Straussem (narozen 1908) a Rodneyem *Needhamem (1923–2006). Výsledkem jeho zájmu o tuto problematiku bylo pojednání *A Note on Some Forms of Kinship Structure* (Poznámka o některých formách struktury příbuzenství, 1933). Jeho názory byly založeny z větší části na vlastních terénních výzkumech. Uskutečnil je v *Melanésii a ve Spojených státech amerických (rezervace Omahů, Nebraska). S podporou Alfreda Corta *Haddona (1855–1940) a Alfreda Reginalda *Radcliffe-Browna (1881–1955) provedl v letech 1927–1929 terénní výzkumy na ostrově Dobu a následně na Admirální ostrovech (ostrov Manus), kde pracoval společně se svou manželkou, americkou kulturní antropoložkou Margaret *Meadovou (1902–1978), s níž se seznámil při návratu z Dobu. Na výsledcích výzkumu na ostrově Manus postavil obsah knihy *Manus Religion: An Ethnological Study of the Manus Natives of the Admiralty Islands* (Náboženství na ostrově Manus: Etnologická studie obyvatel Manu na Admirální ostrovech, 1935). Materiál z výzkumu na Dobu využil při koncipování děl *The Social Organization of Dobu* (Sociální organizace na ostrově Dobu, 1931) a především *Sorcerers of Dobu: The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific* (Dobuanští čarodějové: Sociální antropologie dobuanských ostrovanů západního Pacifiku, 1932), které je dnes považováno za klasické antropologické dílo. V knize *Sorcerers of Dobu* zkoumal povahu dobuanské *kultury v kontextu *víry v *čarodějnictví, která je charakteristická pro mnohé společnosti Melanésie. Dobuané věří, že *nemoc, *smrt, neúroda nebo úroda jsou způsobeny aktivitami čarodějů a čarodějnic, kteří svých cílů dosahují recitováním zaříkadel, přičemž pro každý specifický cíl existují zvláštní zaříkadla. Ta jsou pronášena nad věcmi, s nimiž má *oběť nějaké pouto (zbytky jídel, exkrementy, vlasy, stopy apod. – označují se *sumwana*). Jejich získání je nesnadné a vyžaduje nutnost dostat se do blízkosti osoby; Dobuané proto trpí syndromem „bázlivého přátelství“. Proti čarodějnictví však existují obranné techniky, které mohou způsobit, že se kouzlo obrátí proti čarodějovi samému, takže i on je vystaven riziku. Jako mnoho dalších melanéských společností je i dobuanská komunita založena na principu *rovnosti (viz *big man). Kdokoli ho svými úspěchy, povahou nebo chováním porušuje, může se stát obětí čarodějnictví, případně může být z čarodějnictví obviněn, protože jeho úspěchy jsou dávány do souvislosti s praktikováním čarodějnictví. Čarodějnictví tak svou povahou rovnost současně udržuje i narušuje. V díle Dobuanští čarodějové se Fortune zabývá také institucí *kula, která na ostrově Dobu nabývá jiné povahy, než jakou ve své práci *Argonauts of the Western Pacific* (Argonauti západního Pacifiku, 1922) popsal a analyzoval Bronisław Kasper *Malinowski (1884–1942). Fortuneovy materiály z výzkumu na Dobu využila také Ruth Fulton *Benedictová (1887–1948) při koncipování díla *Patterns of Culture* (1934, česky: *Kulturní vzorce*. Praha: Argo, 1999), avšak

podle jeho mínění zkresleně, protože v podání Benedictové dominuje v dobuanské kultuře nepřátelství a podezřívavost. V letech 1931–1932 uskutečnil Reo Fortune s Margaret Meadovou řadu antropologických terénních výzkumů na *Nové Guineji v regionu Sepik: u *Arapešů v oblasti Alitua, Biwatů (Mundugumorů) ve středním Sepiku a u Chambriů (Čambuliů) ve východním Sepiku. Z výzkumu vzešla práce *The Arapesh* (Arapešové, 1942), v níž zaznamenal některé arapešské *mýty a základy arapeštiny. V roce 1935 uskutečnil Fortune terénní výzkum u Purariů, původně plánovaný v rozsahu dvanácti měsíců, ale vzhledem k nestabilní situaci v této oblasti předčasně ukončený po necelých šesti měsících. S použitím materiálu z výzkumu připravil text *Men of Purari* (Purariové), který zůstal nepublikován. Kolem roku 1931 připravil rukopis knihy věnované komparaci kultur na ostrovech Dobu a Manus. Dílo dedikoval Margaret Meadové a vyjádřil v něm přesvědčení o etické zodpovědnosti antropologa vůči lidem, jimiž se zabývá, a to zejména s ohledem na zveřejňování informací, jež jsou klíčem k jejich ovládnutí. Řada jeho prací však zůstala v rukopisech, které jsou uloženy v *archivu Národní knihovny Nového Zélandu.

Fosseyová, Dian (16. 1. 1932, San Francisco, USA – 27. 12. 1985, Karisoke Research Centre, Rwanda), americká zooložka a primatoložka. Specializovala se na výzkum *goril horských a spolu s Jane *Lawick-Goodallovou a Biruté *Galdikasovou je jednou ze zakladatelek moderní *primatologie velkých *lidoopů. Po setkání s Louism *Leakeym na cestě po Africe v roce 1963 se rozhodla studovat život horské gorily v pohorí Virungas. Po krátké zastávce v Zairu se kvůli tamním občanským nepokojům přemístila do Rwandy a založila v Karisoke výzkumnou stanici ležící mezi horami Karisimbi a Visoke. Své výzkumy zahájila v roce 1967 a prožila zde 18 let, které zasvětila gorilám. Když pytláci zabili jejího oblíbence Digita založila Digitův fond a zahájila kampaň zaměřenou proti pytláctví a na záchranu goril.

Dne 26. prosince roku 1985 byla Dian Fosseyová ve své chýši nalezena zavražděná. Její vražda zůstává neobjasněná. Poslední záznam v jejím deníku zněl: „Když si uvědomíme cenu všeho živého, budeme méně lpět na minulosti a můžeme se tak více soustředit na záchranu budoucnosti.“ Její kniha *Gorillas in the Mist* (1983, česky: *Gorily v mlze*. Praha: Mladá fronta, 1988) byla vydána dva roky před její tragickou smrtí. Poutavý příběh byl pod stejným názvem v roce 1986 zfilmován; roli Dian Fosseyové ztvárnila americká herečka Sigourney Weaverová.

Foucault, Michel (15. 10. 1926, Poitiers, Francie – 26. 6. 1984, Paříž, Francie), francouzský filozof, sociolog, psycholog, historik a teoretik kultury. V monografii *L'Archéologie du savoir* (1969, česky: *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové, 2002) se snaží o porozumění společenskému vývoji pronikáním do myšlenkových struktur, nikoli klasickým sledováním chronologických souvislostí. V protikladu ke *strukturalismu zdůrazňoval diskontinuitu dějin.

Analyzoval systém *trestního práva (*Surveiller et punir: Naissance de la prison*, 1975 [česky: *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha, 2000]), přičemž v této *analýze použil ideu Panopticonu z eseje Jeremyho *Benthama pro popis rozptýleného působení moci v moderních společnostech (respektive některých jejich významných institucích jako je škola, nemocnice, továrna armáda atd.), jejímž cílem je občany disciplinovat a „normalizovat“. Zabýval se také fenoménem *sexuality; z původně zamýšlených šestisvazkových „dějin sexuality“ publikoval tři svazky (předčasně zemřel na onemocnění *AIDS): *Histoire de la sexualité I: La Volonté de savoir* (Paris: Gallimard, 1976; česky: *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999); *Histoire de la sexualité II: L'Usage des plaisirs* (Paris: Gallimard, 1984; česky: *Dějiny sexuality II: Užívání slasti*. Praha: Herrmann & synové, 2003); *Histoire de la sexualité III: Le souci de soi* (Paris: Gallimard, 1984; česky: *Dějiny sexuality III: Péče o sebe*. Praha: Herrmann & synové, 2003).

Frank, André Gunder (24. 2. 1929, Berlín, Německo – 23. 4. 2005, Luxemburg, Lucembursko), německý historik, ekonom a sociolog; propagátor teorie závislosti a *Wallersteinovy teorie světového systému. Pocházel z německé židovské rodiny, která byla nucena po *Hitlerově nástupu k moci emigrovat do Švýcarska a v roce 1941 se přestěhovala do Spojených států amerických. André Gunder Frank studoval na Chicagské univerzitě, kde byl vedoucím jeho disertační práce Milton *Friedman, vůdčí reprezentant ekonomického neoliberalismu. Roku 1962 Frank odešel do Latinské Ameriky, působil v Centru pro socioekonomická studia v Chile a spolupracoval s *vládou Salvadora Allendeho. Po vojenském převratu přesídlil do Evropy, kde žil do své smrti v roce 2005 v Lucembursku.

André Gunder Frank měl značný mezioborový rozsah, kromě *ekonomie a *antropologie, jimiž se zabýval již v Chicagu, se věnoval geografii, historii, politickým vědám a mezinárodním vztahům. Vydal čtyřicet knih a tři sta článků, celkově přes tisíc publikací ve třiceti jazycích. Získal pověst pravděpodobně nejcitovanějšího ekonomy světa. Ve studii *ReOrient: Global Economy in the Asian Age* (ReOrient: Globální hospodářství v asijském věku, 1998) nebo ve sborníku *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?* (Světový systém: Pět století nebo pět tisíciletí?, 1993, editor spolu s Barrym K. Gillsem) se André Gunder Frank pokusil rozšířit Wallersteinovu časovou perspektivu z pěti století raného *novověku a moderní doby na údobí pěti tisíciletí.

Frazer, James George (1. 1. 1854, Glasgow, Skotsko – 7. 5. 1941, Cambridge, Anglie), britský antropolog, etnolog, religionista a klasický filolog; stoupenec *evolucionismu. Studoval na *univerzitách v Glasgově a Cambridgi klasické obory a právo a od roku 1879 působil na Trinity College, které zůstal věrný prakticky celý život; pouze v roce 1907 byl Frazer pověřen vedením Katedry sociální antropologie na univerzitě v Liverpoolu. Editování textů antických autorů, především díla *Periégésis tés Hellados* (Cesta kolem Řecka, česky: *Cesta po Řecku*, I, II. Praha: Svoboda, 1973, 1974) Pausania Periégéta (2. století n. l.) s podrobným popisem pamětihodností jednotlivých řeckých krajů, jej přivedlo k *etnografii a *antropologii, s níž se seznámil především v evolucionistickém pojetí Edwarda Burnetta *Tylora. Frazerovým vkladem do antropologických studií byla především hluboká znalost klasické filologie a problematiky *antických civilizací a *náboženství. Frazer byl ovlivněn dílem německého vědce Wilhelma Mannhardta (1831–1880), autora dvojdílného spisu *Wald-und Feldkulte* (Lesní a polní kulty, 1875, 1877), který byl přesvědčen, že venkovské prostředí představuje optimální rezervoár archaických „přežitků“.

James Frazer vydal celkem dvanáct svazků *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* (Zlatá ratolest: Výzkum magie a náboženství, první vydání 1890; třetí rozšířené a revidované vydání [12 svazků], 1911–1915, česky: *Zlatá ratolest*. Praha: Odeon, 1977), v nichž shromáždil ohromné množství dat o *rituálech, *mýtech a magických úkonech *kultur všech kontinentů. Tato ohromující syntéza byla ovšem zářmována do velmi tradičního tylorovského intelektualistického a animistického pojetí archaické *religiozity. První vydání díla *The Golden Bough* z roku 1890 neslo podtitul *A Study in Comparative Religion* (Srovnávací výzkum náboženství). Frazer zde rozvíjel tezi, že prvotním motivem vzniku archaického náboženství byl antropomorfně utilitární obraz přírodních sil: „*Divoch“ nebyl schopen rozlišit příčiny přirozené od nadpřirozených a představoval si, že *svět je ovládán nadpřirozenými silami, které jednají na základě stejných podnětů a postupů jako on sám. *Magie se zrodila za účelem ovlivnění *přírody a neomezeného využití jejích zdrojů. Druhé vydání *Zlaté ratolesti* z roku 1900 s vedlejší názvem *A Study in Magic and Religion* dále rozvíjelo Frazerovu obecnou teorii magie. Primitivní filozofii archaického věku představovala tzv. *sympatetická magie, která byla založena na dvou principech: homeopatickém a kontagiózním. *Homeopatická magie vychází ze *zákona podobnosti (*law of similarity*), podle kterého „podobné působí podobně“. Pojetí homeopatické magie Frazer pravděpodobně převzal od tylorovského folkloristy Edwina Sidneye Hartlanda. *Kontagiózní, dotyková magie*

spočívá na *zákonu dotyku (law of contact)*, to znamená primitivní představě, že věci, které byly jednou ve vzájemném kontaktu, si tento vztah zachovávají i po odloučení, a mohou proto na sebe při magických praktikách působit.

James George Frazer pokládal v duchu britské empirické *psychologie Davida *Huma oba zmíněné magické principy – kontagiózní a homeopatický – za výraz dvou základních procesů lidského myšlení: asociace představ na základě podobnosti a na základě souvislosti v prostoru a v čase.

Zlatá ratolest bezprostředně inspirovala četné přední modernistické umělce: Thomase Stearnse Eliota (1888–1965), Edwarda Morgana Forstera (1879–1970), Roberta Gravesa (1895–1985), Davida Herberta *Lawrence (1885–1930), Ezru Pounda (1885–1972), Edith Sitwellovou (1887–1964), Virginii Woolfovou (1882–1941) nebo Williama Butlera Yeatsa (1865–1939).

Mezi další významné Frazerovy práce patří *Totemism* (Totemismus, 1887), *Totemism and Exogamy* (Totemismus a exogamie, 1910), *Folk-lore in Old Testament* (Folklor ve Starém zákonu, 1918), *The Workship of Nature* (Uctívání přírody, 1926), *Man, God and Immortality: Thoughts on Human Progress* (Člověk, bůh a nesmrtelnost: Úvahy o pokroku lidstva, 1927), *The Fear of the Dead in Primitive Religion* (Strach z mrtvých v primitivním náboženství, 1933–1936) a *Creation and Evolution in Primitive Cosmogonies and Other Pieces* (Stvoření a vývoj v primitivních kosmogoniích a jiné práce, 1935).

Navzdory „kabinetní“ povaze své práce byl Frazer respektován i mezi stále aktivnějšími terénními antropology. Frazerovým pojetím posvátného *krále byl ovlivněn Charles Gabriel Seligman (1873–1940), který v roce 1910 prováděl etnografický výzkum v povodí horního Nilu. Isaac Schapera (1905–2003) rozvíjel obdobnou frazerovskou problematiku na London School of Economics. James George Frazer osobně podporoval terénní výzkumy mnohých mladších antropologů, například Alfreda Reginalda *Radcliffe-Browna v západní Austrálii nebo Johna Roscoea (1861–1932).

Freedman, Maurice (11. 12. 1920, Londýn, Anglie – 14. 7. 1975, Londýn, Anglie), britský antropolog. Po válce studoval antropologii na London School of Economics (LSE) a zaměřil se na antropologii čínské společnosti. V letech 1949–1950 prováděl výzkum příbuzenských vztahů v čínské komunitě (jazyková skupina Hokka) v Singapuru, poté se vrátil na LSE, kde byl roku 1965 jmenován profesorem. Od roku 1970 vedl sociální antropologii na *univerzitě v Oxfordu. Vlivný pedagog, který vychoval řadu žáků s obdobným zaměřením (Hugh D. R. Baker, Elizabeth *Crolllová, Stephen Feuchtwang aj.).

Zásadní význam mají jeho studie o rodové organizaci a kultu předků v jihovýchodní Číně (*Chinese Lineage Society: Fukien and Kwantung* [Čínská rodová společnost: Fu-ťien a Kuang-tung], London: Athlone Press 1966; *Family and Kinship in Chinese Society* [Rodina a příbuzenství v čínské společnosti], Stanford: Stanford University Press, 1970).

Freeman, Derek (15. 8. 1916, Wellington, Nový Zéland – 6. 7. 2001, Canberra, Austrálie), novozélandský antropolog. Absolvoval psychologii a filozofii na Victoria University College ve Wellingtonu a v roce 1938 zahájil doktorské studium u Ernesta Beaglehola, bývalého *Sapirova žáka. Roku 1939 začal působit v Education Department of Western Samoa. Za *druhé světové války sloužil jako dobrovolník u námořní pěchoty v Tichomoří. Po skončení *války studoval *antropologii na London School of Economics u Raymonda *Firtha a v roce 1948 obhájil disertační práci *The Social Structure of a Samoan Village Community* (Sociální struktura samoánské vesnické komunity). Terénní výzkum (mezi *Ibany na Saravaku, které poznal již za války) prováděl pod vedením Meyera *Fortese. Po dosažení doktorátu na *univerzitě v Cambridge v roce 1953 se Derek Freeman vrátil na Nový Zéland, kde působil na University of Otago. O dva roky později byl pozván na Australian National University.

Derek Freeman se rozešel s tradicí *sociálního determinismu, zajímal se o *psychoanalýzu a dílo Konrada *Lorenze (1903–1989) a studoval *etologii, *evoluční biologii, *primatologii,

*neurologii, *psychologii a *genetiku. Byl přesvědčen o tom, že pokud má být antropologie skutečnou vědou o člověku, musí být biologicky založena. V knize *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth* (Margaret Meadová a Samoa: Zrození a zánik antropologického mýtu) z roku 1983 podrobil tvrdé kritice klasické terénní výzkumy Margaret *Meadové na Samoi a zpochybnil východiska *Boasovy školy *kulturního determinismu a *sociálního relativismu, jejíž ideologické a aktivistické zaujetí podle jeho *názoru převážilo nad vědeckou objektivitou.

Freud, Sigmund (6. 5. 1856, Příbor – 23. 9. 1939, Londýn, Anglie), rakouský neurolog a psychiatr; pocházel z moravské židovské rodiny, po zaboru Rakouska Německem opustil Vídeň a uchýlil se do britského *exilu.

Freud je zakladatelem významné psychoterapeutické školy a *psychoanalýzy jako konceptu vývoje osobnosti a způsobu *terapie duševních poruch. *Léčení založil zejména na technice volných *asociací, výkladu snů a sexuálních podmínek – například z příběhu *Oidipa vytvořil *model pro pochopení podvědomých incestních závislostí a komplexů (*komplex, oidipický), kterými je ohrožena lidská psychika.

Vytvořil též jeden z klasických konceptů *rituálů. Rituály úzce propojuje jednak se svým pohledem na *náboženství, jednak se svou koncepcí vzniku a povahy lidské *kultury. Již ve svých raných spisech (*Zwangshandlungen und Religionsübungen* [Obsesivní jednání a náboženské praktiky], *Zeitschrift für Religionspsychologie*, 1907 aj.) klade Freud paralely mezi obsesivní jednání neurotiků a praktiky věřících. Oba případy analyzuje pomocí mechanismů potlačení a přemístění. Zatímco v případě neurotika jsou potlačovány sexuální impulzy, v případě věřícího jsou to impulzy egoistické a antisociální. To vede Freuda k tomu, aby považoval neurózu za projev individuální *religiozity a náboženství za projev univerzální neurózy. Spojuje přitom fenomén rituálů s pocitem viny. V následném zkoumání původu rituálů kombinuje *Darwinovu hypotézu prapůvodní *tlupy s prvkem obětní hostiny, který přejímá od amerického lingvisty Williama Robertsona *Smithe (1846–1894), a s Frazerovým důrazem na rituální vraždu jako nástroj udržení řádu, který je, ať již reálně, anebo jen domněle ohrožen. Výsledkem je jeho práce *Totem und Tabu* (1913, česky: *Totem a tabu*. Praha: Práh, 1991). Přichází v ní s *konstrukcí prapůvodního rituálu v podobě *totemické hostiny, periodicky pořádané oslavy, při níž shromážděné společenství nejprve zabije a poté společně pojídá jinak nedotknutelné posvátné totemové *zvíře. *Symboliku totemické hostiny interpretuje Freud z hlediska své psychoanalytické teorie.

Freudovo dílo shrnuté v řadě knižních publikací (*Die Traumdeutung* [1900, česky: *Výklad snů*. Praha: Julius Albert, 1937], *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* [1905, česky: *Tři úvahy o sexuální teorii*. Praha: Alois Srdce 1926], *Totem und Tabu* [1913, česky: *Totem a tabu*. Praha: Práh, 1991], *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* [1917, *Úvod do psychoanalýzy*. Praha: Julius Albert, 1936] aj.) hluboce ovlivnilo vývoj *psychologie, ale i *filozofie, *literatury a *výtvarného umění (zejména *surrealismus) a dalších oborů ve 20. století.

Frič, Alberto Vojtěch (8. 9. 1882, Praha – 4. 12. 1944, Praha), český etnograf, botanik, cestovatel a spisovatel. Výzkumné cesty podnikl do Jižní Ameriky a popsal řadu *indiánských etnik v odlehlých oblastech zejména Argentiny, Brazílie a Paraguaye (například *kuvadu u *Bororů). Jeho sbírky nativních artefaktů jsou uloženy v Petrohradě a v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur v Praze. Z díla: *Indiáni Jižní Ameriky* (1943).

Frič, Antonín (30. 7. 1832, Praha – 15. 11. 1913, Praha), český zoolog, paleontolog a archeolog. Celoživotní činností byl spjat s pražským Národním muzeem (1852–1913), kde byl ředitelem zoologických a pak i geologicko-paleontologických sbírek. Kromě toho byl na Lékařské fakultě *Univerzity Karlovy od roku 1863 docentem srovnávací anatomie a fyziologie, na Českém vysokém učení technickém (ČVUT) od roku 1864 docentem *zoologie a geologie, na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy od roku 1871 profesorem zoologie

(1892/1893 *rektorem); byl i členem mnoha světových vědeckých ústavů a společností. Na cestách do Londýna, Paříže (1867) či Dánska (1869) se obeznámil s novými poznatky o „diluviálním člověku“; už v roce 1867 získal a zveřejnil z pleistocenních sedimentů na Jenerálce u Prahy první rozpoznatý paleolitický artefakt v *českých zemích, pokoušel se o jeskynní výzkumy v Čechách.

*Archeologii, dobově chápanou jako součást *antropologie, v 70. letech popularizoval v časopise *Vesmír*, který v letech 1855–1906 vydával, či v rámci svých oblíbených geologických příruček (*O vrstvách kůry zemské a skamenělých tvorech v nich obsažených*, 1869; 2. upravené vydání pod názvem *Malá geologie, čili nauka o vrstvách kůry zemské*, 1875; *Geologické obrazy z pravěku země české*, 1874, 1906). V 80. letech se s velkým úsilím, ale s menším štěstím věnoval *paleoantropologii, hledání a klasifikaci pleistocenních lidských pozůstatků, které se později vesměs ukázaly přeceněnými, třebaže v dané době je uznávaly i největší zahraniční autority (Praha-Podbaba, Praha-Kobylisy aj.: O lidské kostře nalezené v Kobylisích, *Vesmír*, 1883; Über einen Menschenschädel aus dem Löß von Podbaba bei Prag [O lidské lebce ze spraše z Podbavy u Prahy], *Sitzungsberichte der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*, 1884; Über die Auffindung eines Menschenschädels im diluvialen Lehm von Střebichovic bei Schlan [O nálezu lidské lebky v diluviální hlíně ze Střebichovic u Slaného], 1885; O druhé lebce lidské, nalezené v diluviální hlíně v Čechách, *Vesmír*, 1885).

Friedman, Milton (31. 7. 1912, Brooklyn, New York City, USA – 16. 11. 2006, San Francisco, USA), americký ekonom; jedna z nejvýznamnějších osobností *liberalismu 20. století; zakladatel takzvané *Chicagské školy, přední představitel *monetarismu, oponent *keynesismu a odpůrce státních zásahů do *ekonomiky. Laureát Nobelovy ceny za ekonomii (1976) za přínos k analýze spotřeby a teorie peněz a za objasnění principů stabilizační politiky, čestný doktor Vysoké školy ekonomické v Praze (1997) a řady dalších vysokých škol.

Rozvinul kvantitativní teorii peněz o hlubší analýzu poptávky po penězích. Z díla: *Essays in Positive Economics* (Eseje o pozitivní ekonomii, 1953), *Capitalism and Freedom* (1962; česky: *Kapitalismus a svoboda*. Jinočany: H & H, 1993), *Monetary History of the United States, 1867–1960* (Měnová historie USA 1867–1960, spolu s Annou J. Schwartzovou, 1963), *Free to Choose* (1980, spolu s Rose Friedmanovou; česky: *Svoboda volby*. Jinočany: H & H, 1992).

Frobenius, Leo (29. 6. 1873, Berlín, Německo – 9. 8. 1938, Biganzolo, Itálie), německý antropolog, etnolog a afrikanista; zakladatel německé afrikanistiky a význačný představitel *školy kulturních okruhů, stoupenec *difuzionismu.

Uskutečnil výzkumné expedice do Afriky. *Kultury chápal organisticky a na základě jejich srovnávacího výzkumu soudil, že *kulturní kontakty se týkají nikoli jen šíření *kulturních prvků, ale celých *kulturních komplexů. Z díla: *Der Ursprung der afrikanischen Kulturen* (Původ afrických kultur, 1898), *Und Afrika sprach* (A Afrika promluvila, 1912–1913), *Atlantis* (Atlantis, 1921–1928), *Kulturgeschichte Afrikas* (Kulturní dějiny Afriky, 1933).

Fukuyama, Francis (27. 10. 1952, Chicago, USA), americký filozof, ekonom, politolog a publicista. Ve své nejznámější knize *The End of History and the Last Man* (1992, česky: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2002) vyslovil *hypotézu, že po pádu *komunismu nastává *konec historie, protože už neexistuje žádná forma *společnosti, která by mohla nahradit liberální *kapitalismus západního stylu.

Ve svých studiích z počátku jedenadvacátého století však svoji proslulou tezi o konci dějin modifikoval, protože vývoj vědy, především genetického inženýrství a *biotechnologií, může vést k zásadním změnám lidské povahy, což se odrazí v modifikaci politického *systému. Tento proces uvede *dějiny opět do pohybu.

Galdikasová, Biruté Marija Filomena (10. 5. 1946, Wiesbaden, Německo), kanadská primatoložka litevského původu; jedna ze zakladatelek (spolu s Jane *Goodallovou a Dian *Fosseyovou) moderní *biologie velkých *lidoopů. V současné době je profesorkou *antropologie na Simon Frazer University ve Vancouveru v Kanadě a prezidentkou Orangutan Foundation International.

Biruté Galdikasová již více než tři desetiletí pracuje v indonésckém Národním parku Tanjung Puting na Borneu, kde se zabývá chováním, *ekologií a v poslední době především reintrodukcí kaptiveovaných nebo pytláky ulovených *orangutanů zpět do *přírody. Vedle desítek vědeckých článků napsala také monografii *Reflections of Eden: My Years with the Orangutans of Borneo* (Odrazy ráje: Mé roky s orangutany na Borneu, 1995) a spolu s Nancy Briggsou knihu *Orangutan Odyssey* (Odyssea orangutanů, 1999).

Galénos z Pergamu (asi 129, Pergamon [dnes Bergama], Turecko – asi 199, Řím, Itálie), řecký lékař, anatom a filozof; tvůrce významného eklektického systému, který do značné míry obsáhl antické poznatky z oblasti *medicíny, *anatomie a *fyziologie, a přispěl tak k budování problémových okruhů, které dnes zařazujeme do *fyzické antropologie. Galénos se věnoval studiu medicíny a filozofie již od mládí, od roku 157 pracoval jako lékař v gladiátorské škole (zde jako jeden z prvních lékařů používal masáže jako prostředku k uvolnění svalstva), od roku 161 působil v Římě, kde se věnoval výzkumné činnosti a lékařské praxi (kolem roku 196 se stal osobním lékařem císaře *Marka Aurelia a posléze i jeho syna Commoda).

Galénos je zakladatelskou osobností lékařské vědecké metodologie, tvůrcem prvního uceleného medicínského systému (v lékařských výzkumech navázal na svého předchůdce *Hippokrata, zejména na jeho humorální teorii tělesných šťáv), kde je lidské tělo podle Galénova *názoru mikrokosmem, obdobou vnějšího *světa (makrosvěta). Čtyřem světovým živlům (ohni, vodě, vzduchu, zemi) proto podle něho v lidském těle odpovídají čtyři základní šťávy (*krev, sliz, žlutá *žluč, černá žluč), na jejichž stavu a vzájemných poměrech závisí *zdraví *organismu. Hippokratově nauce o šťávách dal její definitivní podobu. Za centrum lidského těla (a vlastně každého živočicha) přitom Galénos považoval nikoli hlavu a v ní uložený *mozek (tak jak je tomu dnes), nýbrž *játra (ta podle něho stojí za krvetvorbou) a společně s nimi *srdce, které slouží jako zdroj tělesného tepla. Základní zásady tohoto učení obsahuje jeho spis *Techné iátriké* (Lékařské umění). Galénos dále soudil, že základem medicíny je *anatomie – jako jeden z prvních lékařů při veřejných *pitvách zvířat (například hus, prasat či ovcí) mimo jiné dospěl k přesvědčení, že po anatomické stránce není rozdíl mezi tělem člověka a tělem *zvířete. Jeho řecký spis *Peri tón anatomikón encheiréseón* (Praktická anatomie, 15 knih) je nejdůležitější antické pojednání o anatomii, byť obsahuje mnoho omylů. Zdrojem Galénových omylů bylo přejímání nálezů získaných pitvou zvířat a jejich aplikace v anatomii lidského těla. Galénova anatomie, včetně chyb, se stala součástí církevní dogmatiky a byla vyučována na lékařských fakultách do 16. století („*Galenos dixit*“).

Galénos je autorem několika set vědeckých pojednání, která až do *novověku tvořila základ medicínských věd a jejich autor byl nezpochybnitelnou *autoritou. Od lékařů vyžadoval rovněž filozofické vzdělání a sám významně obohatil antickou *logiku.

Galilei, Galileo (15. 2. 1564, Pisa, Itálie – 8. 1. 1642, Arcetri, Itálie), italský astronom, fyzik a filozof. Jeho experimentální činnost je chápána jako důležitá praktická aplikace idejí Francise *Bacona o vědecké metodě. Galileiho dílo jako celek je považováno za nejvýznamnější průlom v oblasti poznání *přírody od dob *Aristotelových. Jeho konflikt s *římskokatolickou církví je brán jako nejdůležitější příklad počátečního konfliktu *náboženství a *vědy.

Galilei studoval na *univerzitě v Pise, kde pak vyučoval matematiku (1589–1592). V letech 1592–1610 působil na univerzitě v Padově jako profesor geometrie, mechaniky

a *astronomie. Galilei je oceňován především pro praktické zavedení kvantitativních *experimentů, zpracovávaných matematicky, patrně pod vlivem svého otce, hudebníka, který zkoumal pohyby strun. Galilei také přispěl k odmítnutí slepé důvěry k Aristotelovi a k oddělení vědy od *filozofie a náboženství. Roku 1604 oznámil svou podporu Mikuláši *Koperníkovi. Galilei byl prvním člověkem, který použil dalekohledu k pozorování oblohy; sám zhotovil modely zvětšující až 20x. První vlastní astronomická pozorování (včetně objevu Jupiterových měsíců) publikoval v pojednání *Sidereus Nuncius* (Hvězdný posel). Objev Jupiterových měsíců přinesl Galileimu jmenování čestným profesorem na univerzitě v Pise a v Padově. Další pozorování měsíců vykonal v roce 1620. Galilei též zaznamenal, že Venuše vykazuje fáze jako *Měsíc a přiklonil se k jejímu obíhání kolem *Slunce. Byl jedním z prvních pozorovatelů slunečních skvrn. Jako první podal zprávu o měsíčních pohořích a kráterech, jejichž existenci vyvodil ze stínů na měsíčním povrchu. To ho vedlo k závěru, že Měsíc není přesnou koulí, jak tvrdil Aristotelés. Galilei pozoroval Mléčnou dráhu a zjistil, že se skládá z jednotlivých hvězd. Lokalizoval také mnoho hvězd prostým okem nepozorovatelných. Galileiho práce o pohybech těles spolu s prakticky nezávislou prací Johannese *Keplera a Reného *Descarta předznamenává mechaniku Isaaca *Newtona.

Byl průkopníkem v provádění pečlivých experimentů a trval na matematickém popisu přírodních *zákonů. O Galileim se například traduje, že pouštěl koule o rozdílných hmotnostech z nakloněné věže v Pise, aby ukázal, že rychlost jejich pádu je nezávislá na jejich hmotnosti (neuvažujeme-li vliv odporu vzduchu). Tento výsledek by odporoval Aristotelovu tvrzení, že těžší objekty padají rychleji než lehčí. Ve skutečnosti prováděl experimenty s koulemi kutálejícími se po nakloněné rovině, čímž dokazoval, že objekty zrychlují nezávisle na jejich hmotnosti. Určil správné matematické vyjádření zákona pro zrychlení, který je považován za předchůdce pozdějších vědeckých zákonů vyjádřených matematicky. Usuzoval také, že objekty si udržují svou rychlost, dokud na ně nepůsobí síla, čímž popřel uznávanou Aristotelovu hypotézu, že objekty přirozeně zpomalují a zastaví se, pokud na ně nepůsobí síla. Tento princip je znám jako 1. Newtonův zákon.

Galilei také zjistil, že doba kmitu kyvadla nezávisí na amplitudě výchylky a uvědomil si, že tento jev je použitelný pro konstrukci hodin. Galilei vynalezl a zdokonalil kompas vhodný pro dělostřelce a zeměměřiče. Vyrobil teploměr na principu objemových změn vzduchu. Roku 1610 použil dalekohledu jako složeného *mikroskopu a od roku 1623 patrně jako první vyráběl vylepšené mikroskopy.

Galileiho spisy o koperníkovském *heliocentrismu pobouřily některé představitele *katolické církve, kteří tvrdili, že heliocentrismus je v přímém rozporu s *biblí a spisy Aristotela a *Platóna a řada z nich dokonce považovala Galileiho doktrínu za „ateistickou“ a naléhavě se dožadovala zásahu *inkvizice. Největším Galileiho protivníkem byl kardinál Roberto *Bellarmino (1542–1621), význačný teolog snažící se o soulad vědy s biblí. Snažil se ochránit *svět před ochromujícím dopadem heliocentrismu na *církve, pokud by bylo dokázáno, že *nebeská tělesa krouží kolem Slunce, například tím, že Galileiho „předstírané“ objevy kazí celý křesťanský plán spásy. Jiní prohlašovali, že uráží samé základy *teologie. Pokud je *Země jen jednou mezi několika planetami, není možné, aby Boží dílo bylo určeno jen pro její obyvatele, jak *křesťanství učí. Protože *Bůh nedělá nic nadarmo, musí být i jiné planety obydlené, čímž vznikl rozpor s biblí.

V roce 1616 varovala inkvizice Galileiho, aby neschvaloval ani nehájil hypotézu obsaženou v Koperníkově spisu *De revolutionibus orbium coelestium libri VI* (Šest knih o obězích nebeských sfér, 1543) a že nemá heliocentrickou teorii „učit žádným způsobem“. Když se o to Galilei v roce 1633 pokusil, inkvizice zahájila soudní při založenou na listině se záznamy z roku 1616. Následovaly *spory o povaze a formálních okolnostech předchozího zákazu. V roce 1623 se stal Galileiho blízký přítel Maffeo Barberini *papežem Urbanem VIII a Galilei dostal svolení do jisté míry ignorovat zákaz a napsat knihu o svých *názorech, i když

stále nesměl otevřeně tuto teorii podporovat. Tak vzniklo jeho dílo *Dialogo di Galileo Galilei sopra i due massimi sistemi del mondo Tolemaico e Copernicano* (Dialogy Galileia Galileiho o dvou největších systémech světa *Ptolemaiově a Koperníkově). Zaměřil se na argumentaci mezi dvěma intelektuály, jedním *geocentrickým, druhým heliocentrickým, a neutrálním laikem. Geocentrik byl ovšem vykreslen hloupě, heliocentrikovy argumenty dominovaly a přesvědčily i laického účastníka sporu. *Dialogy* byly publikovány v roce 1632 se souhlasem katolických *cenzorů, přesto však vyvolaly hněv církve. Navzdory souladu s dobovými pravidly pro publikování takovýchto spisů a jeho přátelství s papežem, byl Galilei roku 1633 předvolán před tribunál římské inkvizice, která zamítla Galileiho prosbu odložit nebo přeložit proces pro jeho podlomené zdraví. Galilei byl přinucen se dostavit do Říma, kde musel dva měsíce čekat na proces. Dne 12. dubna 1633 byl konečně předveden před tribunál a formální výsledek vedený inkvizicí začal. Proces sice probíhal relativně šetrně, ale podlomené zdraví a strach před mučením nakonec přinutily Galileiho, aby 30. dubna uznal, že pochybil. Dne 10. května odevzdal svoji psanou obhajobu, ve které se brání proti obvinění z porušování církevního příkazu, uznává, že pochybil pýchou při psaní své knihy, a žádá o prominutí trestu kvůli svému věku (69 let) a podlomenému zdraví. Dne 22. června 1633 inkvizice konala závěrečné slyšení, v němž Galilei požádal o slitování. Byl odsouzen a potrestán doživotním vězením, z něhož se změnou rozsudku stalo domácí vězení v jeho *vilách v Arcetri a ve Florencii. V domácím vězení mu bylo dovoleno pokračovat v méně kontroverzních výzkumech. Jeho *Dialogy* byly dány na index zakázaných knih. Ačkoliv rozsudek vynesený proti Galileimu neuváděl další knihy, Galilei později zjistil, že jakékoliv publikace, které napsal, byly zakázány. Zákaz však nebyl uplatňován například v Nizozemí. Galilei se mohl v roce 1638 přestěhovat do svého domu poblíž Florencie. Již zcela slepý pokračoval v učení a psaní. Zemřel ve své vile v Arcetri, severně od Florencie, v roce 1642.

Galileiho osud je klasickým případem vzdělance donuceného odvolat vědeckou představu, protože tím urazil mocné konzervativní síly ve společnosti: pro církev v tehdejší době mělo sloužit k hledání pravdy *dogma. Galileo Galilei se dočkal církevní omluvy a zrušení inkvizičního rozsudku až v roce 1992 od papeže Jana Pavla II.

Gall, Franz Josef (9. 3. 1758, Tiefenbronn u Badenu, Rakousko – 22. 8. 1828, Paříž, Francie), rakouský lékař a psycholog; zakladatel *frenologie, nauky o vztahu mezi *morfologií *lebky a duševními schopnostmi *člověka. Jeho nauka se původně měla nazývat „organologie“, ale na návrh svého spolupracovníka Johanna Caspara Spurzheima (1776–1832) ji nakonec (v roce 1798) pojmenoval „frenologie“ (například: Gall, Franz Josef – Spurzheim, Johann Caspar: *Anatomie et physiologie du système nerveux en général, et du cerveau en particulier: Avec des observations sur la possibilité de reconnoître plusieurs dispositions intellectuelles et morales de l'homme et des animaux, par la configuration de leurs têtes* [Anatomie a fyziologie nervového systému obecně a mozku zvláště, včetně pozorování zjišťujících možnost rozpoznat dispozice k řadě duševních a rozumových vlastností ze struktury lidské a zvířecí hlavy], 4 svazky, Paris 1810–1819). Gall provozoval ve Vídni soukromou praxi, kde podle morfologie lebky určoval schopnosti svých pacientů. Když byl císařským dekretem z Vídně vykázán, vydal se na přednáškové turné do Dánska, Holandska, Německa a dalších *zemí. Roku 1807 se usadil natrvalo v Paříži a v roce 1819 obdržel francouzské občanství. Navzdory rezervovanosti ze strany oficiálních míst a akademických kruhů získal značnou proslulost mezi širší vzdělanou veřejností a ovlivnil frenologické hnutí zejména ve Velké Británii a Spojených státech amerických.

Gall byl intuitivně přesvědčen, že střediska citů, vlastností a schopností jsou rozložena v mozku na různých místech. Zevrubně zkoumal *anatomii lebky a vlastnosti jedinců a našel tak v mozku, veden *intuicí a přáním, centra různých vlastností a schopností, například centrum oddanosti, poslušnosti, krvežíznivosti, muzikálnosti nebo matematických schopností. Vycházel z vcelku správného předpokladu. V mozku skutečně existují centra různých

psychofyzických funkcí, i když v poněkud jiném smyslu. Například *nadání pro *matematiku znamená vhodné prolnutí určitých schopností, kombinačního myšlení, vysoké schopnosti *abstrakce a schopnosti vytváření abstraktních představ, a přitom jednotlivé z těchto schopností jsou v určité míře potřebné i pro jiné obory činnosti. Ale zcela špatně si Gall určil směr svých výzkumů od samého začátku: vlastnosti mozku člověka se v tvaru jeho lebky neodrážejí. Gall je nicméně považován za jednoho z prvních badatelů, kteří dali impuls k pozdějšímu studiu anatomie a fyziologie mozku.

Galton, sir Francis (16. 2. 1822, Sparkbrook, Birmingham, Anglie – 17. 1. 1911, Haslemere, Surrey, Anglie), britský přírodovědec a spisovatel; bratranec Charlese *Darwina. Zabýval se výzkumem dědičnosti tělesných znaků, prokázal individualitu a neměnnost papilárních linií; vytvořil základy *eugeniky, *biometrie a *dermatoglyfiky. Přispěl také k rozvoji statistiky a dotazníkové metody. Metody statisticky uplatnil například ve studii *Statistical Inquiries into the Efficacy of Prayer* (Statistické výzkumy účinnosti modlitby, 1872), v níž dokazuje, že duchovenstvo nežije v průměru déle než třeba lékaři či právníci, že loď s misionáři na palubě se nepotopí s menší pravděpodobností než loď vezoucí pozemské statky.

Galton jako jeden z prvních badatelů usiloval o aplikaci *darwinismu na *člověka a *kulturu. Výsledky jeho výzkumů jej přivedly k závěru, že *evoluce lidského druhu probíhá *přirozeným výběrem jedinců, a zdokonalení lidstva je proto možné dosáhnout cíleným výběrem jedinců vhodných k rozmnožování. Galton se přímo inspiroval Darwinovým dílem *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (O původu druhů přirozeným výběrem aneb zachování zvýhodněných odrůd v boji o život, 1859; nejnovější české vydání: *O vzniku druhů přírodním výběrem*. Praha: Academia, 2007) a zaměřil se na studium dědičnosti duševních schopností. Výsledkem jeho výzkumu bylo dílo *Hereditary Genius: An Inquiry into Its Laws and Consequences* (Dědičná genialita a její důsledky, 1869), v němž shromáždil množství rodokmenů a pojednal o více než 300 rodinách, v nichž se narodily významné osobnosti. Na takto získaných datech dokazoval dědičnost různých typů nadání. Studium rodokmenů zjistil, že z významných lidí má 31 % významného otce, 41 % bratra a 48 % významného syna. Na základě těchto výzkumů prosazoval program systematického zdokonalování lidského druhu a pro tento program zavedl označení eugenika.

Eugenika je podle Galtona věda o zlepšování rodu, která je bezprostředně zaměřena na otázku vhodného párování, ale která, zejména v případě člověka, bere v potaz pochopení vlivů, jež dávají nepatrně vhodnější *rase či plemeni větší šanci na rychlé převládnutí mezi rasami méně vhodnými, než by tomu bylo bez působení těchto vlivů. Galton a jeho současníci měli jen mlhavou představu o materiálních základech dědičnosti a principů, podle nichž funguje. Galtonově eugenice nebyla zpočátku věnována významná pozornost. Teprve na začátku 20. století začala růst její podpora. Nový impuls dalo eugenice na počátku 20. století mimo jiné dílo Gregora Johanna *Mendela (1822–1884), které bylo znovuobjeveno v roce 1900. V prvních desetiletích 20. století vznikaly četné eugenické instituce – ve Velké Británii National Eugenics Laboratory (Národní eugenická laboratoř, 1904) a Eugenics Education Society (Eugenická učená společnost, 1908), ve Spojených státech amerických Eugenics Committee (Eugenický výbor, 1904) a Eugenics Record Office (Eugenický registrační úřad, 1910). Eugenika tohoto období se však opírala o darwinismus jen okrajově, podporu hledala především v rozvíjející se *genetice. Bylo to dáno mimo jiné i tím, že Darwinova teorie biologické evoluce měla jen slabou pozici v přírodních vědách. Až do třicátých let 20. století stál darwinismus jen na jedné noze. Stabilitu a větší akceschopnost získal až prolnutím s genetikou a populační genetikou ve třicátých letech, tedy až během tzv. moderní syntézy.

Gamble, Clive (10. 3. 1951, Londýn, Anglie), britský antropologicky orientovaný archeolog; profesor na *univerzitě v Southamptonu. Zaměřuje se na teorie lidské *kolonizace

*Starého světa, strukturu paleolitického osídlení a společnosti. Je autorem či spoluautorem několika monografií zabývajících se *evolucí člověka. Z díla: *Timewalkers: The Prehistory of Global Colonization* (Cestovatelé časem: Prehistorie globální kolonizace, 1993).

Garrodová, Dorothy Annie Elisabeth (5. 5. 1892, Londýn, Anglie – 18. 12. 1968, Cambridge, Anglie), anglická archeoložka; profesorka *univerzity v Cambridge. Proslula výzkumy jeskyní *Předního východu i Balkánu (Bačo Kiro). Navrhla termín *gravettien pro jednu z kultur *mladého paleolitu.

Geertz, Clifford James (23. 8. 1926, San Francisco, USA – 30. 10. 2006, Philadelphia, Pennsylvania, USA), americký antropolog; jeden z nejvýznamnějších představitelů *symbolické antropologie. Podle Geertze se lidské činy řídí *symboly a *kultura je „systémem předávaných představ vyjádřených symbolickými formami, jejichž prostřednictvím lidé komunikují, uchovávají a rozvíjejí své poznání o *světě a o svém přístupu k němu“. Člověka považuje za tvora ve své existenci zcela odkázaného na symboly, jichž je sám tvůrcem. Úlohou kultury je podle něho dávat světu význam a činit jej srozumitelným. Role antropologa pak spočívá ve snaze interpretovat ústřední symboly každé kultury, a tak ji představit v její smysluplnosti.

Prováděl rozsáhlé výzkumy v jihovýchodní Asii a v severní Africe a svým dílem významně přispěl k rozvoji na poli sociální a kulturní teorie, rovněž jeho orientace na konceptuální rámce, v nichž různí lidé žijí své životy, zůstává inspirující; v některých studiích anticipoval *postmoderní antropologii. Geertz se zabýval především *náboženstvím, zejména *islámem, obchodem na tržištích, ekonomickým vývojem, tradičními politickými strukturami, vesnickým a rodinným životem. Proslul výzkumem a interpretací *kohoutích zápasů na indonéském ostrově Bali, které jsou podle něho symbolickou odpovědí místních domorodců na *agresi a rivalitu skrytou pod povrchem balijské kultury (*Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight* [Zákeřná hra: Poznámky ke kohoutím zápasům na Bali], 1972). V posledním období se též věnoval problematice etnické *diverzity a jejích implikací pro současný svět. Z díla: *The Religion of Java* (Náboženství Jávy, 1960), *Agricultural Involution: The Process of Ecological Change in Indonesia* (Komplikované zemědělství: Proces ekologických změn v Indonésii, 1963), *The Social History of an Indonesian Town* (Sociální historie indonéského města, 1965), *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia* (Pozorování islámu: Vývoj náboženství v Maroku a Indonésii, 1968), *The Interpretation of Cultures* (1973, česky: *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000), *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali* (Negara: Divadelní stát devatenáctého století na Bali, 1980), *Works and Lives: The Anthropologist as Author* (Díla a životy: Antropolog jako spisovatel, 1988).

Gehlen, Arnold (29. 1. 1904, Lipsko, Německo – 30. 1. 1976, Hamburg, Německo), německý filozof a sociolog; jeden z významných představitelů moderní *filozofické antropologie. Ovlivněn filozofií *svobody u Johana Gottlieba *Fichta odmítl stupňovité či stadiální schéma organického, které bylo určující pro zakladatele filozofické antropologie, Helmuta *Plessnera a Maxe *Schelera, a jako radikální odlišnost postavení *člověka ve světě, která organizuje celý lidský život, stanovil „nedostatek“ (*Mangel*). V souladu s tím pak popsal základní lidské určení tak, že člověk je „bytostí nedostatku“ (*Mängelwesen*). Ze srovnání nižších forem života a člověka odvodil, že člověk není schopen existovat v nepřizpůsobeném prostředí se svou čistě přírodní výbavou smyslů, regulace tělesné teploty, přirozenými zbraněmi (zuby a nehty), nedostatečnou rychlostí pohybu apod. Morfologicky je člověk určen především nedostatkem, který lze v exaktně biologickém smyslu označit jako nepřizpůsobenost, nespecializovanost, jako nerozvinutost.

Z vymezení člověka jako bytosti nedostatku odvodil Gehlen důležitý antropologický aspekt. Existence v nedostatku je nutně existencí „otevřenou světu“ (*weltoffen*), protože člověk není přizpůsoben na určité „prostředí“ (*Umwelt*) a jeho orgány jsou na přirozené

podmínky naprosto nespécializované, musí své *životní prostředí vytvářet. Člověk je nespécializovaný, proto je jednající, a protože je jednající, může existovat. Podmínkou jeho existence je přetvoření *přírody, vznik umělé přírody čili *kultury. Táž role, která u *zvířete patří přirozenému životnímu prostředí, náleží u člověka jeho preparátu, tj. „kulturnímu prostředí“ (*Umwelt – Kulturwelt*).

Nutnost jednat je doprovázena nejistotou a rizikem neúspěchu. Kvůli jejich překonání se podle Gehlena rozvíjí lidská schopnost předvídat důsledky svého jednání. Aby člověk vůbec mohl zaujmout nějakou pozici, musí být vybaven předvídavostí. Ta znamená schopnost myšlenkově zvládat, představit si množství budoucích situací, předem chápat možnosti vlastního bytí. Gehlen označil tuto vlastnost jako konstitutivní „přebytek pudů“ (*Antriebsüberschuß*), který člověka motivuje k tomu, aby vzdor momentálnímu uspokojení některé ze svých potřeb (například nasycení) uvažoval o budoucí situaci (například hladu). Svě jednání pak člověk orientuje podle této představy budoucího, a nikoli podle aktuálního stavu. Otevřenost člověka ke světu tak získává zdůvodněnou produktivní stránku, která není založena pouze na individuálních motivech, nýbrž se může v případech sociálních nebo kulturních potřeb rozvíjet v nadindividuální úkoly „vyššího druhu“. Tím si Gehlen vytvořil předpoklady pro *vysvětlení vzniku a rozrůzněnosti sociálních řádů.

Tvoří-li člověk sociální pořádky, staví ho přebytek pudů před další úkoly. Především musí být jeho neadekvátní pudy, které jsou základem *agresivity, *násilí, *destrukce, přeformovány v duchu společenských pořádků. Rozvoj společnosti předpokládá, že nositelé takových pudů budou vystaveni výchovnému „formujícímu působení“ (*Formierungszwang*). Tak se posléze všechny položky zvláštního postavení člověka ve světě setkávají ve vrcholném znaku sociálního života, ve vzniku *institucí (například instituce *manželství jako sociálně tolerovaná forma vybití sexuálního pudu). Podle Gehlena nahrazují instituce ty nedostatky, jež plynou z biologické *konstituce člověka; zprvu se týkají industriální kultury, s jejím rozvojem pak i *duchovní kultury, *umění, *náboženství, *vědy apod.

Gehlenova antropologická koncepce vzniku institucí a společenského řádu je značně konzervativní, navíc ji dal velmi aktivně do služeb nacistického režimu v Německu (*nacismus). Nejen proto byl Gehlen značně kritizován.

Gellner, Ernest André (někdy také Arnošt Gellner, 9. 12. 1925, Paříž, Francie – 5. 11. 1995, Praha), česko-britský filozof, antropolog a sociolog židovského původu; proslul zejména analýzou *nacionalismu a muslimské společnosti. Narodil se v německy mluvící židovské rodině; dětství a raná školní léta prožil v Praze. V roce 1939 emigroval s rodiči do Anglie, kde po dostudování střední školy vstoupil do československé armády, s níž se v roce 1945 vrátil do Prahy. Zde začal studovat na *Univerzitě Karlově, navštěvoval přednášky Jana *Patočky a dalších filozofů. Předvídal politický vývoj *země a již v roce 1946 Československo opět opustil a vrátil se do Anglie.

Studoval *filozofii a *sociální antropologii na *univerzitě v Oxfordu a na London School of Economics. Mezi jeho učitele patřili například antropolog Alfred Reginald *Radcliffe-Brown a filozof Karl Raimund *Popper, který Gellnera ovlivnil svým kritickým *racionalismem. Po studiích působil Gellner jako profesor filozofie a *sociologie na London School of Economics, od roku 1984 vedl na univerzitě v Cambridgi Katedru sociální antropologie. Do Československa se vrátil nejprve jako návštěvník na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století, kdy se stýkal s místním *disentem; po listopadu 1989 zde zůstal natrvalo. Přednášel na Středoevropské univerzitě a na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

Z Gellnerovy analýzy nacionalismu vyplývá, že tento fenomén je vlastní pouze moderním *industriálním společnostem, ve kterých představuje kulturní centralizace a homogenizace nutnou podmínku fungování komplexního *hospodářství. Slavná je i jeho definice nacionalismu, podle níž se jedná „primárně o politický princip, který tvrdí, že politická a

národní jednotka by měly být shodné“ – přičemž z této definice by plynulo, že jako vůdčí politický princip je nacionalismus bezedným „sudem stělného prachu“.

Z díla: *Muslim Society* (Muslimská společnost, 1981), *Nations and Nationalism* (1983, česky: *Národy a nacionalismus*, 1993), *Plough, Sword and Book* (1988, česky: *Pluh, meč a kniha*, Brno, 2001).

Geoffroy, Étienne de Saint-Hilaire (15. 4. 1772, Étampes, Francie – 19. 6. 1844, Paříž, Francie), francouzský přírodovědec; spolu s Georgesem *Cuvierem (1769–1832) přispěl k budování *paleontologie, *embryologie a komparativní *anatomie. Přes počáteční intenzivní spolupráci se oba badatelé dostali do nesmiřitelného sporu. Geoffroy nejdříve studoval právo, později medicínu v Paříži na Collège du Cardinal Lemoine. V době *Velké francouzské revoluce získal místo profesora v Muséum national d'histoire naturelle (Národní přírodovědné muzeum), které bylo v roce 1793 transformováno z Jardin royal des plantes médicinales (Královské lékařské botanické zahrady). Kromě jiného se Geoffroy zúčastnil Napoleonovy expedice do Egypta (1798–1801), kde získal množství cenných přírodovědných materiálů. V roce 1807 se stal členem Akademie věd.

Geoffroy na rozdíl od Cuviera zastával názor, že se druhy transformují a odmítal teorii *kataklyzmat, která podle Cuviera vysvětluje existenci *fosilií bez nutnosti fyziologických a morfologických proměn druhů organismů v čase. Podle Geoffroye jsou všechny formy živočichů variací jednoho stavebního plánu, přičemž variabilita vzniká různým vývojem částí základního stavebního plánu. V díle *Philosophie anatomique* (Filozofická anatomie, 1818–1822, 2 svazky) odmítl Cuvierův systém *klasifikace a pracoval s tezí, že existuje jednota plánu – spojitost mezi všemi formami života; analyzoval homologie dýchacích orgánů mezi rybami a čtyřnohými živočichy.

Tezi o proměnách druhů v čase podpořil svým výzkumem krokodýlů. Zabýval se nejen jejich současnou *systematikou, ale také jejich *fylogenezí na základě studia fosilií. Současní krokodýlové vznikli podle Geoffroye z pravěkých nepřerušenu řadou proměn vyvolaných změnami atmosféry a současní i fosilní krokodýlové jsou jen variací stejného stavebního plánu. Transformace druhů se podle něj neodehrává postupnými změnami, jak se domníval jeho současník Jean-Baptiste *Lamarck (1744–1829), ale skokově a zejména v důsledku proměn prostředí, v němž se druhy nacházejí. Svou tezi opíral například o *ontogenezi žab, které se z ryby mění na obojživelníka změnou formy. Přispěl tak k profilování teorie *biologické evoluce. Shrnutí výsledků jeho výzkumů a názorů představuje monumentální dílo *Histoire naturelle des mammifères* (Přírodní historie savců, 1820–1842, 7 svazků).

Gerasimov, Michail Michailovič (2. 9. 1907, St. Petersburg, Ruská federace – 21. 7. 1970, Moskva, Ruská federace), ruský antropolog, archeolog a sochař; zakladatel *metody antropologické rekonstrukce podoby podle lebky. Na základě této metody rekonstruoval podobu obličeje (*tváře) *neandertálce (**Homo neanderthalensis*), *člověka *mladého paleolitu, vládce *Kyjevské Rusi *Jaroslava I. Moudrého (1016–1054), ruského *cara Ivana IV. Hrozného (1530–1584), německého básníka a spisovatele Friedricha Schillera (1759–1805) a dalších postav *prehistorie, *historie a *kultury.

V Moskvě založil Laboratoř antropologické rekonstrukce, která pokračuje v rozvíjení jeho metody. Z díla: *Vosstanovlenije lica po čerepu* (Rekonstrukce obličeje podle lebky, 1955), *Ljudi kamennogo veka* (Lidé doby kamenné, 1964).

Giddens, baron Anthony (18. 1. 1938, Londýn, Anglie), britský sociolog; profesor na London School of Economics. Zabývá se zejména dynamikou změn ve *společnosti (teorie strukturace a holistické pojetí) vyvolaných *globalizací. Společenský vývoj na přelomu 20. a 21. století interpretuje jako logický důsledek nevratné proměny jedince a společnosti v procesu modernizace a v globalizačních změnách vidí kromě hrozby i naději. Z díla: *Capitalism and Modern Social Theory* (Kapitalismus a moderní sociální teorie, 1971),

Sociology (1989, 1993, 1997, 2001, 2006, česky: *Sociologie*, 1999), *Europe in the Global Age* (Evropa v globální éře, 2006).

Glob, Peter Vilhelm (20. 2. 1911, Kalundborg, Dánsko – 20. 7. 1985, Kodaň, Dánsko), dánský archeolog; profesor árhuské *univerzity, ředitel Prehistorického muzea v Árhusu a ředitel Národního muzea v Kodani.

Prováděl výzkumy zejména *mladší a *pozdní doby kamenné v Dánsku a zasloužil se o studium mrtvých z *doby železné z *rašeliniště u *Tollundu a Grauballe a o zhodnocení jiných nálezů mrtvých těl z dánských bažin. Vedl archeologické expedice v některých *zemích arabského světa a v Grónsku. Z díla: *Mosefolket* (1965, česky: *Lidé z bažin*. Praha: Odeon, 1972).

Gluckman, Max (26. 1. 1911, Johannesburg, Jihoafrická republika – 13. 4. 1975, Jeruzalém, Izrael), jihoafrický sociální antropolog. Byl stoupencem strukturálně funkcionálního výzkumu *společnosti, který však zásadním způsobem obohatil o historickou perspektivu a o *teorii *konfliktů (v každé struktuře je podle něho možné identifikovat komponenty, které konflikty zprostředkovávají a rozvíjejí a jsou významným činitelem *integrace a diferenciací společnosti). Z díla: *Custom and Conflict in Africa* (Zvyk a konflikt v Africe, 1955).

Gobineau, Joseph Arthur de (14. 7. 1816, Paříž, Francie – 13. 10. 1882, Turín, Itálie), francouzský myslitel, diplomat a spisovatel pozdního *romantismu; jeden z průkopníků moderní *rasové teorie. Podle vlastního tvrzení pocházel ze staré aristokratické normanské rodiny, která se usadila ve 14. století v Guyenne a jejíž osudy Gobineau vylíčil v románu *Histoire d'Ottar Jarl et de sa descendance* (Historie Ottara Jarla a jeho potomstva, 1879). Zdá se však pravděpodobnější, že jeho předky byli zámožní *měšťané a *úředníci parlamentu v Bordeaux. Gobineau studoval lyceum ve švýcarském *městě Bienne, kde se naučil německy. V letech 1833 až 1848 žil v Paříži. Přispíval do *Journal des Débats* a sblížil se s významným liberálním myslitelem a politikem Alexisem de *Tocquevillem, který v roce 1848, kdy zastával funkci *ministra zahraničí, postavil Gobineaua do čela své ministerské kanceláře. Tocquevillův nástupce v *úřadu *generál de La Hitte, dávný přítel Gobineauova otce z královské *gardy, jmenoval Gobineaua tajemníkem vyslanectví v Bernu. Následovaly diplomatické posty v Hannoveru a Frankfurtu, kde se Gobineau seznámil s *baronem von Prokeschem-Ostenem, rakouským diplomatem a znalcem Orientu, s nímž Gobineau udržoval dlouholetou korespondenci.

V tomto údobí vznikalo Gobineauovo nejznámější dílo *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Pojednání o nerovnosti lidských ras, 1853 [sv. I, II], 1855 [sv. III, IV], česky: *O nerovnosti lidských plemen*. Praha: Orbis, 1941–1942, 2 sv. [zkrácený překlad]), v němž spojil tradiční tezi o *Árijcích jako tvůrcích velkých *civilizací s dobovými antropologickými a filologickými poznatky a učením o škodlivosti míšení mezi jednotlivými *rasami a vytvořil působivý mytopoetický rasový výklad lidských *dějin; spis se stal hlavní inspirací novodobých rasových teorií a ideologií (*ideologie, árijská, *teorie rasová). Roku 1854 byl Gobineau jmenován prvním tajemníkem velvyslanectví v Persii, kde setrval do roku 1858. Využil při této příležitosti znalosti *perštiny a navštívil Konstantinopol, Arménii, Egypt a Perský záliv. Své zkušenosti shrnul v knize *Trois ans en Asie* (Tři roky v Asii, 1859). Spis *Voyage à Terre-Neuve* (Cesta do Nové země, 1861) těžil z mise, kterou vykonal v souvislosti s jednáním o právech rybolovu na pobřeží Newfoundlandu. V roce 1861 byl jmenován velvyslancem v Teheránu a během cesty do svého působiště poznal Rusko. Roku 1864 byl Gobineau přidělen na diplomatické místo do *Athén, kde strávil čtyři roky. Ve zmíněném období vydal odborná pojednání *Traité des écritures cunéiformes* (Pojednání o klínopisných nápisech, 1864), *Les religions et les philosophies dans l'Asie centrale* (Náboženství a filozofie ve střední Asii, 1865) a *Histoire des Perses* (Dějiny Peršanů, 1869) a básnickou sbírku *L'Aphroëssa* a věnoval se sochařství. V roce 1868 odešel jako vyslanec do Brazílie,

což pokládal za kariérní sestup; v Rio de Janeiro se sblížil s císařem Pedrem II., který znal a obdivoval Gobineauovy spisy a jehož Gobineau doprovázel během cest po Evropě. Pohnuté události prusko-francouzské *vátky roku 1870 prožil na svém *zámku v Trie-en-Vexin. Thiersova *vláda ho jmenovala v roce 1872 velvyslancem ve Švédsku. Během pěti let strávených ve Stockholmu připravil k vydání básnickou skladbu *Amadis*, divadelní hru *La Renaissance* (Renesance, česky: *Renaissance: Scény historické*. Praha: Pelcl, 1904; *Renaissance: Historické scény*. Praha: Alois Srdce, 1925) a svůj nejznámější román *Les Pléiades* (Plejády). Na konci života se sblížil s Richardem Wagnerem a jeho kruhem.

Goldenweiser, Alexander Alexandrovich (29. 2. 1880, Kijev, Ukrajina – 6. 7. 1940, Portland, Oregon, USA), americký antropolog a sociolog ukrajinského původu; žák Franze *Boase. Zasloužil se zejména o rozvinutí antropologické *teorie *konvergence prostřednictvím tzv. „principu omezených možností kulturního vývoje“ – vycházel z předpokladu omezeného počtu *kulturních prvků, tedy i omezeného počtu jejich kombinací a variací, což přispívá ke *kulturní konvergenci. Z díla: *Anthropology: An Introduction to Primitive Culture* (Antropologie: Úvod do primitivní kultury, 1937).

Golson, Jack (narozen 1926), britský archeolog; profesor na The Australian National University (Canberra, Austrálie). Po studiích *archeologie a *historie na univerzitě v Cambridgi a archeologických výzkumech, které prováděl v Anglii a v Dánsku, působil Golson od roku 1954 v Austrálii; zasloužil se o rozpracování moderní koncepce prehistorie Austrálie, Nového Zélandu, Nové Kaledonie, Tongy a Samoy.

Vynikající objevy učinil na novoguinejské *lokalitě *Kuk, kde zjistil počátky vznikání zemědělského způsobu života v překvapivě raném údobí – před 9000 lety (Golson, J., *The Origins and Development of New Guinea Agriculture* [Původ a vývoj zemědělství na Nové Guineji]. In: Harris, D. R. – Hillman, G. C., ed., *Foraging and Farming: The Evolution of Plant Exploitation* [Pastevectví a zemědělství: Vývoj využívání rostlin], 1989).

Goodenough, Ward Hunt (30. 5. 1919, Cambridge, Massachusetts, USA), americký antropolog. Od 60. let 20. století se podílel na vytváření *kognitivní teorie kultury a ustavení *kognitivní antropologie. Z díla: *Description and Comparison in Cultural Anthropology* (Deskripce a komparace v kulturní antropologii, 1970), *Culture, Language and Society* (Kultura, jazyk a společnost, 1971).

Goody, Jack (27. 7. 1919, Londýn, Anglie), britský etnolog, antropolog a kulturolog. Patří k nejvýznamnějším současným sociálním antropologům. Uveřejnil řadu prací zejména o vývoji rituálů a rodiny. Z díla: *The Development of the Family and Marriage in Europe* (1983; česky: *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006), *Islam in Europe* (Islám v Evropě, 2003).

Gouges, Olympe de (7. 5. 1748, Montauban, Francie – 3. 11. 1793, Paříž, Francie), francouzská dramatička a spisovatelka; jedna ze zakladatelek *feminismu. Narodila se jako Marie Gouze, její otec byl řezník, matka pradlena. Vdala se mladá, v roce 1765; po ovdovění se i se synem přestěhovala do Paříže, kde se snažila vést nezávislý život, jehož výrazem bylo i přijetí nového jména Olympe de Gouges.

V Paříži se aktivně účastnila hnutí hájících *lidská práva. V roce 1791 se stala členkou kroužku Cercle social, který se scházel v domě Sophie de Condorcetové (manželky významného filozofa, matematika a politika *markýze de *Condorceta) a který prosazoval *rovnost žen a mužů v soukromém i společenském životě. Proto přivítala vypuknutí *Velké francouzské revoluce s nadějí a jako reakci na *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (*Deklarace práv člověka a občana, 1789) vydala v roce 1791 knížku *Les droits de la femme* (Práva ženy), která obsahuje *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (Deklarace práv ženy a občanky), v níž prohlásila, že ženy se rodí svobodné a jsou si rovné s muži, a požadovala zrovnoprávnění žen ve společnosti. V tomto duchu psala eseje, manifesty a sociálně angažované hry, v nichž obhajovala nebo požadovala *manželství

založené na rovnosti muže a ženy i právo na rozvod, právo na sexuální vztahy mimo manželství, plná práva pro děti narozené z neformálních vztahů apod. (*Forme du contrat social de l'homme et de la femme* [Společenská smlouva muže a ženy; součást knížky *Les droits de la femme*, 1791]; titul parafrázoval název slavného spisu Jeana-Jacquesa *Rousseaua *Du contrat social* [O společenské smlouvě], 1762) nebo osvobození otroků ve francouzských *koloniích (drama *Lesclavage des noirs, ou l'heureux naufrage* [Otroctví černých neboli šťastné ztroskotání lodi], 1792). Přivítala sice sociální a politické vymoženosti revoluce, ale současně kritizovala její negativní projevy, včetně popravu *krále Ludvíka XVI., kterou považovala za morálně nepřijatelnou a politicky nezodpovědnou (vzrůst rezistence svržených vrstev). S nárůstem represí rostla i její kritičnost. V roce 1793 byla na základě svého posledního díla (s enigmatickým názvem) *Les trois urnes, ou le salut de la Patrie, par un voyageur aérien* (Tři urny neboli blaho vlasti, od vzduchoplavce) zatčena, uvězněna a na náměstí Place de la Concorde v Paříži popravena. Nakolik ji současná mužská revoluční elita odsuzovala a nakolik se bála jejích myšlenek, je možné vyčíst ze slov, která napsal prokurátor Pařížské *komuny Pierre Gaspard Chaumette den po její popravě: „Rappelez-vous l'impudente Olympe de Gouges qui la première institua des sociétés de femmes et abandonna les soins du ménage pour se mêler de la République et dont la tête est tombée sous le fer vengeur des lois ...“ (Mějte na paměti nestoudnou Olympe de Gouges, která jako první založila ženské spolky a opustila péči o domácnost proto, aby se vměšovala do záležitostí *republiky, a jejíž hlava proto byla sřata železem zákonné odplaty ...). (Chaumette byl gilotinován o rok později ...)

Gould, Richard Allan (narozen 1939), americký etnoarcheolog; profesor na University of Hawaii. Proslul výzkumem chování *Austrálců, zejména ve vztahu ke kamenným surovinám. Vedl metodické polemiky s Lewisem R. *Binfordem. Z díla: *Living Archaeology* (Živá archeologie, 1980).

Gould, Stephen Jay (10. 9. 1941, New York, USA – 20. 5. 2002, New York, USA), americký paleontolog, evoluční biolog a historik a popularizátor vědy; v empirickém výzkumu se věnoval paleontologii měkkýšů. Společně s Nílesem Eldredgem je zakladatelem *teorie přerušovaných rovnováh. Patřil ke kritikům *sociobiologie a *evoluční psychologie. Vedle toho vystupoval proti různým formám vědeckého *rasismu, který ve svých dílech podroboval ostré kritice. Univerzitní studia završil na Kolumbijské univerzitě v roce 1967 a od té doby až do své smrti působil jako profesor na Harvardské univerzitě a jako kurátor Muzea srovnávací zoologie.

Mezi Gouldovy nejvýznamnější knižní práce se řadí *Ontogeny and Phylogeny* (Ontogeneze a fylogeneze, 1977), *The Mismeasure of Man* (1981, revidované a rozšířené vydání 1996; česky: *Jak neměřit člověka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998) – v tomto díle analyzuje a staví se skepticky k různým formám testování inteligence, *The Panda's Thumb* (1980; česky: *Pandin palec*. Praha: Mladá fronta, 1988); *Wonderful Life: The Burgess Shale and the Nature of History* (Nádherný život: Burgesská břidlice a podstata dějin, 1989) a opus magnum *The Structure of Evolutionary Theory* (Struktura evoluční teorie, 2002). K čtenářsky široce oblíbeným patří eseje, které od roku 1974 publikoval v magazínu *Natural History*, a které vyšly i knižně v deseti svazcích. Gould je připomínán zejména v souvislosti s teorií přerušovaných rovnováh, kritikou adaptacionismu a *opozicí k sociobiologii. Teorii přerušovaných rovnováh rozpracoval a publikoval společně s americkým paleontologem Nílesem Eldredgem. Gould a Eldredge představili tuto teorii na výročním setkání Americké geologické společnosti v roce 1971 v rámci symposia *Models in Paleobiology*. V roce 1972 jejich příspěvek vyšel pod názvem *Punctuated Equilibria: An Alternative to Phyletic Gradualism* (Přerušovaná rovnováha: Alternativa fyletického gradualismu). Paleontologové se potýkají s neúplností *fosilních záznamů. Gould a Eldredge se domnívají, že fosilní záznamy nejsou neúplné, a že jejich stav odráží průběh evoluce. Druhy se podle nich

nevyvíjejí postupnými drobnými evolučními změnami, ale objevují se náhle a zcela „hotové“. Stejně tak jako se náhle objevují, tak druhy z fosilních záznamů i mizí. Podle Goulda a Eldredgeho se střídají dvě fáze: evoluční stáze a rychlá evoluční změna. Gould v eseji pro *Natural History* sumarizoval teorii přerušovaných rovnováh takto: „Nový druh může vzniknout tehdy, když se malý dílek populace předků ocitne v izolaci na okraji prostoru původního výskytu. Ústřední populace jsou mohutné a ustálené a mají silný homogenizující vliv. Nové a výhodné *mutace se ředí celkovou masou té populace, ve které se šíří. I když četnost těchto mutací může být malá, jejich selektivní hodnotu vymaže měnící se *životní prostředí obvykle dřív, než se jim podaří upevnit své postavení. Fyletická tvorba druhů ve velkých populacích by tedy měla být velice vzácná – a fosilní doklady to potvrzují“ (Gould, S. J., 1988: 182) (viz také *peripatrická speciace, *teorie zamrzlé plasticity). Spolu se svým harvardským kolegou americkým evolučním biologem Richardem Charlesem Lewontinem v roce 1979 publikovali článek *The Spandrels of San Marco and the Panglossian Paradigm: A Critique of the Adaptationist Programme* (Spandrelly ve Sv. Markovi a panglosovské *paradigma: Kritika adaptacionistického programu, 1979). V článku se pokusili upozornit na nebezpečí tzv. panglosovského paradigmatu – tj. přístupu, který v každém evolučně vzniklém znaku spatřuje *adaptaci. Při argumentaci proti adaptacionistickému přístupu zvolili příklad z architektury, kde poukázali na úlohu tzv. spandrelů v hlavním *dómu *katedrály sv. Marka v Benátkách. Spandrel je podle Goulda a Lewontina směrem dolů se zužující trojúhelníkový útvar na styku dvou na sebe kolmých oblouků, jímž se čtvercový (nebo obecně polygonální) půdorys *dómu převádí na kruhovou základnu kupole nad ním (ve skutečnosti jde o tzv. pendantiv, jako spandrel se označuje prostor mezi dvěma sousedními oblouky v řadě nebo mezi zakřiveným objektem (obloukem, hodinami a podobně) a pravouhlým okolím). Gould a Lewontin tvrdili, že spandrelly jsou výsledkem jediného možného způsobu spojení zmíněných oblouků a nemají žádnou funkci, kromě toho, že nesou výzdobu katedrály. Podobně ne každý evolučně vzniklý znak je adaptací. Některé biologické struktury jsou jen vedlejším produktem evoluce.

Poslední Gouldova velká knižní práce *Struktura evoluční teorie* vzbudila značnou pozornost. Publikace o téměř patnácti stech stranách aspiruje na zmapování dějin a současného stavu teorie biologické evoluce. Překvapivě v ní však ignoruje příspěvky některých předních přírodovědců jako například Williama Donalda *Hamiltona, Roberta Triverse nebo Edwarda Osborna *Wilsona. Nezapývá se ani Dawkinsovou kritikou teorie přerušované rovnováhy ani sociobiologií. Bohužel to vrhá stín na monumentální vědecké Gouldovo dílo jako celek. Podle Nilse Oeijorda (2003) by se kniha neměla jmenovat „*Struktura evoluční teorie*“, ale „*Struktura Gouldovy evoluční teorie*“. V této práci Gould označil moderní syntézu za limitovaný *konsenzus, který se formoval ve dvou fázích: restrikcí a ustálením (v anglickém originálu: *hardening*). Od druhé fáze moderní syntézy došlo k dalším posunům v *evoluční teorii, a to i v dalších vydáních kanonických děl moderní syntézy.

Graebner, Robert Fritz (4. 3. 1877, Berlín, Německo – 13. 7. 1934, Berlín, Německo), německý antropolog a etnolog; představitel *difuzionismu. Graebner spolu se svým asistentem Bernhardem *Ankermannem vybudoval *německo-rakouskou školu kulturních okruhů, založenou na difuzionismu, pro něž stanovil metodologická kritéria (kritérium formy, vztahující se k formální podobnosti mezi zkoumanými kulturními objekty, a kritérium kvantity, postihující počet kulturních podobností), umožňující *identifikaci ohniska *invence, dráhy *migrace a *difuze a pronikání *kulturních prvků a *komplexů z jedné *společnosti do druhé a rekonstrukci *kulturních okruhů (*Kulturkreise*), což v konečném výsledku umožňuje postihnout světové dějiny kultury. Z díla: *Methode der Ethnologie* (Metoda etnologie, 1911), *Das Weltbild der Primitiven* (Světový obraz primitivů, 1924).

Grant, Madison (19. 11. 1865, New York City, USA – 30. 5. 1937, New York City, USA), americký právník, veřejný činitel, průkopník ochrany životního prostředí a výrazný představitel *eugeniky a *rasové ideologie. Po studiích Yaleovy a Kolumbijské univerzity se zapojil do politického života; byl blízkým přítelem amerických prezidentů Theodora Roosevelta a Herberta Hoovera. Madison Grant sehrál důležitou úlohu při aktivní ochraně *přírody a ohrožených druhů (například bizona) v Severní Americe. Inicíoval založení zoologické zahrady v Bronxu a zřízení několika přírodních rezervací.

Grantova kniha *The Passing of the Great Race* (Pomíjivost velké rasy, 1916) představovala jedno z nejvýznamnějších děl vědeckého *rasismu ve Spojených státech amerických, které zaznamenalo příznivý ohlas i v nacistickém Německu (například v díle archeologa Gustafa *Kossinny). Grant vylíčil „rasové dějiny“ Evropy v duchu *sociálního darwinismu na základě historické interakce mezi třemi *rasami (*nordickou, *alpínskou a *mediteránní) disponujícími nerovnými dědičnými vlastnostmi. Střetl se se školou Franze *Boase, sdružující odpůrce rasové ideologie a stoupence *sociálního determinismu. Boasovi se posléze podařilo získat převahu na půdě Americké antropologické asociace (American Anthropological Association), v důsledku čehož Madison Grant a eugenik Charles B. Davenport založili konkurenční Galtonovu společnost (Galton Society).

Gregory, Christopher (6. 3. 1947, Griffith, New South Wales, Austrálie), australský kulturní antropolog. Zabývá se *ekonomickou antropologií, *příbuzenstvím a etnografií *Melanésie. Studoval na University of New South Wales (1971, BCom; Hons I), Australian National University (1972, MEd) a University of Cambridge (1980, Ph.D).

K jeho klíčovými díly se řadí *Gifts and Commodities* (Dary a komodity, 1982), *Observing the Economy* (Pozorování ekonomiky, 1989) a *Savage Money: The Anthropology and Politics of Commodity Exchange* (Divoké peníze: Antropologie a politologie komoditní směny, 1997). V současnosti působí na University of Manchester ve Velké Británii. (Martin Soukup)

Grégr, Eduard (4. 3. 1827, Steyr, Rakousko – 1. 4. 1907, Lštění u Čerčan), český lékař a antropolog. V letech 1855–1858 působil jako asistent prof. Jana Evangelisty *Purkyně ve Fyziologickém ústavu Lékařské fakulty *Univerzity Karlovy v Praze, kde se zabýval antropologií, zejména kraniologií – studiem lebek *recentních i historických, jejichž sbírku začal v ústavu budovat (část jí je tu zachována dodnes) a stal se u nás průkopníkem *historické antropologie; patřil též mezi první popularizátory darwinovského *evolucionismu. Jeho publikované výsledky (O lebkách člověčích vůbec a o slovanských zvláště, *Živa*, 1858) použil Jan Erazim *Vocel i jiní archeologové této doby. Docentury lékařské fyziky (1859) se ale Grégr už roku 1864 vzdal a věnoval se politice mladočeské strany, žurnalistice a nakladatelské činnosti (mimo jiné vydával *Živu* v letech 1865–1867).

Griaule, Marcel (16. 5. 1898, Aisy-sur-Armançon, Francie – 23. 2. 1956, Paříž, Francie), francouzský etnolog, afrikanista; průkopník francouzských terénních výzkumů. Výzkumy prováděl zejména v Africe. Proslul studii složitého myšlenkového a sociokulturního systému afrických *Dogonů, jimiž přispěl k vyvrácení euroamerických představ o primitivnosti takzvaných *přírodních národů. Spolupracoval s Germaine *Dieterlenovou a také s Claudem *Lévi-Strausem. Z díla: *Masques Dogons* (Masky Dogonů, 1938), *Méthode de l'ethnographie* (Metoda etnografie, 1957). (Jaroslav Malina)

Günther, Hans Friedrich Karl (16. 2. 1891, Freiburg im Breisgau, Německo – 25. 9. 1968, Freiburg im Breisgau, Německo), německý antropolog a eugenik; jeden z nejvýznamnějších tvůrců a představitelů *rasové teorie a *rasové ideologie a *nacistické antropologie v době Výmarské republiky a *Třetí říše. Základy rasové teorie mu poskytly už vysokoškolské přednášky Eugena *Fischera. Romantický ideál národního hrdiny jeho prvotiny *Ritter, Tod und Teufel* (Rytíř, smrt a ďábel, 1920) přerostl v biologický *nacionalismus. V rasové *typologii popsal *nordickou rasu jako nejkvalitnější a zároveň nejohroženější. Byl zastáncem nucených sterilizací „méněcenných ras“, jejich izolace v pracovních táborech,

nucených *potratů a expatriací tzv. *rýnských bastardů. V roce 1932 se stal členem Národně socialistické německé dělnické strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei, zkratka: NSDAP) a získal řadu nacistických ocenění. Po *druhé světové válce byl v denacifikačním procesu klasifikován jako neaktivní přívrženec *nacismu.

Günther do konce života bagatelizoval nacistické zločiny (mimo jiné ve spisu *Mein Eindruck von Adolf Hitler* [Můj dojem z Adolfa Hitlera], 1969) a varoval před zánikem západoevropské kultury, jemuž lze zabránit jen uváženou rodinnou politikou, prevencí dědičného zatížení a selektivním výběrem. Jeho *názory stále nacházejí četné stoupence. Z díla: *Rassenkunde des deutschen Volkes* (Rasová nauka německého národa, 1922, v roce 1933 16. vydání), *Rassenkunde Europas* (Rasová nauka Evropy, 1926; 1. vydání 1925 pod názvem *Kleine Rassenkunde Europas* [Malá rasová nauka Evropy]), *Rassenkunde des jüdischen Volkes* (Rasová nauka židovského národa, 1930), *Herkunft und Rassengeschichte der Germanen* (Původ a rasové dějiny Germánů, 1935).

Gustafson, Gösta (16. 4. 1906 – 20. 10. 2001), švédský lékař a forenzní odontolog; zakladatel forenzní *odontologie a oborové organizace International Organisation for Forensic Odonto-Stomatology (IOFOS). Absolvent zubního lékařství na *univerzitách v Mnichově (1932) a ve Stockholmu (1934). V letech 1934–1950 provozoval soukromou praxi v Göteborgu, 1950–1972 působil na odontologické fakultě univerzity v Lundu jako profesor a vedoucí oddělení ústní histopatologie. Člen 24 mezinárodních odborných společností a nositel řady vědeckých ocenění.

Zabýval se *histologií tvrdých zubních *tkání a odhady věku (*Gustafsonova metoda). Jako první použil termín forenzní odontologie – v roce 1966 ve své knize *Forensic Odontology* (Forenzní odontologie, London: Staples Press).

Haddon, Alfred Cort (24. 5. 1855, Londýn, Anglie – 20. 4. 1940, Cambridge, Anglie), britský sociální antropolog a přírodovědec; přispěl k formování moderní *antropologie. Vzdělání získal na University of Cambridge (BA, 1878), doktorát obhájil na téže *univerzitě v roce 1897 (Sc.D.), kde také od roku 1901 působil až do své smrti.

Haddon v osmdesátých letech 19. století zastával post profesora v Royal College of Science v Dublinu, a to se zaměřením na mořskou biologii. V letech 1888–1889 podnikl vědeckou expedici do *Torresovy úžiny, jejímž cílem bylo studium utváření korálových útesů. Vedle zmíněného výzkumu se věnoval také studiu domorodých kultur této oblasti. Postupoval s pomocí tehdy rozšířené příručky *Notes and Queries on Anthropology, for Use of Travelers and Residents in Uncivilized Lands* (Poznámky a otázky pro antropologii pro potřebu cestovatelů a obyvatel necivilizovaných zemí, 1874), kterou vydala Royal Anthropological Institute. Haddon podle manuálu zaznamenával *legendy, *zvyky a *víry původního obyvatelstva. Kromě toho získal *artefakty, které mu pomohly uhradit náklady na expedici. Po návratu se začal věnovat antropologii, ačkoli tehdy na britských univerzitách neexistovala žádná *katedra sociální antropologie nebo etnologie. Během letních měsíců sbíral etnografická data na pobřeží Irska, na jejichž základě publikoval dílo *Aran Islands* (Aranské ostrovy, 1893). Publikoval i další práce a statě na antropologická témata a udržoval kontakty s řadou antropologů. Od roku 1894 přednášel *fyzickou antropologii na katedře anatomie University of Cambridge.

Díky kontaktům se mu podařilo získat finanční zdroje na uspořádání nové expedice do Torresovy úžiny, která byla tentokrát výhradně zaměřena na studium původního obyvatelstva. Pro tyto účely sestavil interdisciplinární tým: lingvista Sidney Herbert Ray (1858–1939), lékař a antropolog Charles Gabriel *Seligman (1873–1940), antropolog a fotograf výpravy Anthony Wilkin (?–1901), psychiatr a antropolog William Halse *Rivers (1864–1922) a psychologové William McDougall (1871–1938) a Charles Samuel Myers (1873–1946). Během expedice byly využity některé výzkumné metody, techniky a nástroje, které jsou dnes běžnou součástí intenzivního antropologického výzkumu – psychologické testy,

*genealogická metoda (Rivers), fotografování a využití fonografu. Během expedice byl získán rozsáhlý materiál, který zahrnoval kresby, mapy, deníky, fotografie a zejména rozsáhlý soubor artefaktů, který je dnes součástí sbírek britských muzeí a patří k nejlépe zdokumentovaným souborům artefaktů z jednoho areálu. Na expedici získaly zkušenosti dvě klíčové postavy britské *sociální antropologie, Seligman a Rivers, kteří vychovali vlivnou generaci britských sociálních antropologů.

V roce 1901 se James George *Frazer (1854–1941) na University of Cambridge zasadil o vytvoření místa pro Haddona, a to se zaměřením na *etnologii. Haddon následně podnikl studijní cestu na univerzity a do muzeí ve Spojených státech amerických. Po návratu, inspirován Franzem *Boasem (1858–1942), prosadil na Oxfordské univerzitě studijní program antropologie, který byl založen na Boasově modelu. V roce 1906 vznikl postgraduální program s důrazem na terénní antropologii. V roce 1913 byl rovněž z jeho iniciativy zahájen pregraduální program. Haddon během své akademické kariéry systematicky usiloval o výchovu odborníků na plánování a organizování *terénních antropologických výzkumů s důrazem na osvojování metodologických nástrojů. Tento trend britské sociální antropologie směrem k terénní antropologii svébytným způsobem završil talentovaný zakladatel moderní antropologie Bronisław Kasper *Malinowski (1884–1942).

Haddonova expedice do Torresovy úžiny představuje mezník v dějinách antropologie, neboť představuje přechod antropologů z knihoven do terénu. Antropologové se tímto krokem přestali spoléhat jen na útržkovité informace od misionářů, cestovatelů a dobrodruhů. Materiál a data, která Haddon s členy týmu během expedice získal, vyšla v šestisvazkovém díle *Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Strait* (Zprávy Cambridžské expedice do Torresovy úžiny, 1902–1935), která dosud představuje hlavní zdroj o *etnografii Torresovy úžiny. Kromě uvedeného díla je Haddon autorem spisu *The Races of Man and Their Distribution* (Lidské rasy a jejich rozšíření, 1924) a posmrtně vydaného spisu *Smoking and Tobacco Pipes in New Guinea* (Kouření a dýmky na Nové Guineji, 1946).

Haeckel, Ernst Heinrich Philipp August (16. 2. 1834, Potsdam, Německo – 9. 8. 1919, Jena, Německo), německý zoolog a filozof; stoupenec a propagátor *darwinismu a přírodovědného materialismu. Zavedl pojem *ekologie. Zabýval se kmenovým vývojem organismů a *srovnávací anatomií a *morfologií. Vytvořil teorii gastrey (dvouvrstevná gastrula je výchozím, nejprimitivnějším morfotypem mnohobuněčných živočichů) a formuloval biogenetický *zákon (zákon rekapitulace).

Zasloužil se o popularizaci darwinismu, avšak byl také zakladatelem přírodovědeckého materialismu, nazývaného tehdy také *monismus, ideologicko-filozofického směru, podle něhož se ekonomika, politika a etika, principy civilizace a život národů řídí stejnými principy jako darwinistický zápas o přežití silnějších jedinců (sociální darwinismus); tento Haeckelův postoj ospravedlňující *nacionalismus a *rasismus se později stal součástí *ideologie nacistického Německa. Z díla: *Generelle Morphologie der Organismen* (Všeobecná morfologie organismů, 1866), *Systematische Phylogenie* (Systematická fylogenie, 3 sv., 1894–1896), *Die Welträthsel* (1899, česky: *Záhady světa*, Praha: Samostatnost, 1905).

Hamilton, William Donald (1. 8. 1936, Káhira, Egypt – 7. 3. 2000, Oxford, Anglie), britský evoluční biolog. Nejznámějším se stal díky své teoretické práci o genetických základech příbuzenské *selekce (anglicky: *kin selection*), ve které (spolu s Georgem C. Williamsem a Richardem Dawkinsem) prosazoval tzv. genový pohled na evoluci (srov. *fitness, individuální; *fitness, inkluzivní; *pravidlo, Hamiltonovo), a o poměru pohlaví a evoluci pohlavního rozmnožování. Patřil k předním proponentům *sociobiologie. Jeho práce vyšly souborně ve třísvazkové publikaci *Narrow Roads of Gene Land* (Úzké cesty do genových oblastí; Vol. 1: *Evolution of Social Behaviour* [Evoluce sociálního chování], 1996; Vol. 2: *Evolution of Sex* [Evoluce sexu], 2001; Vol. 3: *Last Words* [Slovo na závěr], 2005).

Hanafi, Hassan (celé jméno Hassan Hanafi Hassanien) (13. 2. 1935, Káhira, Egypt), egyptský filozof a levicový intelektuál. V roce 1966 získal doktorský titul na pařížské Sorbonně a od roku 1967 vyučoval na *univerzitách v Egyptě, USA, Maroku či Japonsku. Dlouhodobě působí ve funkci viceprezidenta Federace arabských filozofických společností. Proslul jako tvůrce islámského reformního projektu nazvaného „Dědictví a modernita“ (arabsky: *Al-Turath wa al-Tajdid*), který se parciálně zabývá tématem „Náš postoj vůči dědictví Západu“ (arabsky: *Mawqifuna min al-Turath al-Gharbi*).

Kritizoval rozbor orientalistického *diskurzu Edwarda W. *Saida za přijetí západních standardů sekulárního *humanismu, čímž se podle něj Said sám přiblížil zpochybňovanému přístupu orientalistů. Hanafi je v arabském světě stěžejním propagátorem *okcidentalismu jako prostředku ke studiu a poznávání *Západu. Ve svých dílech se zaměřuje na islámskou filozofii a právní vědu. Pro své umírněné postoje vzbudil nelibost islámských fundamentalistů a byl označen za apostatu. Filozoficky je silně ovlivněn Edmundem *Husserlem. Z díla: *Religious Dialogue and Revolution* (Náboženský dialog a revoluce, 1977), *Muquaddima fi 'ilm al-Istighrab* (Úvod do okcidentalismu, 1991), *Islam in the Modern World* (Islám v moderním světě, 1995), *Cultures and Civilizations, Conflict or Dialogue?* (Kultury a civilizace, konflikt nebo dialog?, 2005).

Hannerz, Ulf (9. 6. 1942, Malmö, Švédsko), švédský kulturní antropolog; profesor na Stockholm University. Věnuje se *urbánní antropologii, antropologii prostředí a globální antropologii. Je členem Royal Swedish Academy of Sciences, American Academy of Arts and Sciences a bývalým předsedou Chair of the European Association of Social Anthropologists.

Svůj výzkum zaměřil především na urbánní antropologii, antropologii médií a transnacionální kulturní procesy. V oblasti migrační problematiky pracuje s tzv. síťovou analýzou. Zobrazil světový systém s *migracemi jako síť sítí a převedl do analytických pojmů tezi, že každý jedinec pracuje s významy, *hodnotami a *normami, které putují po sítích centrum-periferních vztahů, poněkud odlišně, přetváří si je k svému obrazu a používá jich k dosažení svých cílů v souladu se situací v lokálním prostředí. Podle Hannerze imigrant může podněty z nového prostředí: a) zahrnout do svého stávajícího systému hodnot a norem (*encapsulation*), b) distancovat se od nich (*segregativity*), c) včlenit do nového hodnotového a normativního systému (*integrativity*), d) nezávisle a kreativně s nimi pracovat (*solitude*). Z díla: *Exploring the City* (Zkoumání města, 1980), *Transnational Connections* (Nadnárodní spojení, 1996).

Hansen, Hans Ole (4. 1. 1939, Frederiksberg, Dánsko), dánský archeolog a etnolog; jeden ze zakladatelů moderní *experimentální archeologie. V Lejre v Dánsku založil a vedl *Historisk-Arkaeologisk Forsøgscener, Lejre (Historicko-archeologické experimentální centrum, Lejre). Z díla: *Lejre Research Center* (Výzkumné středisko v Lejre, 1982).

Harris, Marvin (18. 8. 1927, Brooklyn, New York, USA – 25. 10. 2001, Gainesville, Florida, USA), americký kulturní antropolog; průkopník a hlavní představitel směru, který sám označil jako *kulturní materialismus. Harris studoval pod vedením Juliana *Stewarda (1902–1972) na Kolumbijské univerzitě (BA, 1948), kde také v roce 1953 získal doktorát. Převážnou část své akademické dráhy prožil na Kolumbijské univerzitě, kde vypracoval své vlivné teorie kulturního materialismu. Kolumbijskou univerzitu opustil v roce 1980, když získal místo na katedře antropologie Floridské univerzity, kde zůstal až do konce své profesní dráhy.

Harris podnikl terénní výzkumy na čtyřech kontinentech. V roce 1956 uskutečnil terénní výzkum v Islas de la Bahia (Brazílie), na němž založil dílo *Town and Country in Brazil* (Město a země v Brazílii, 1956). V roce 1956–1957 provedl výzkum v Mozambiku, kde se zabýval portugalským vlivem na kulturní *transformaci afrických populací. Výsledky popsal v subjektivně zabarveném textu *Portugal's African „Wards“ – A First Hand Report on Labor*

and Education in Mocambique (Portugalská „ochrana“ Afriky – zpráva z první ruky o práci a vzdělávání v Mozambiku, 1958). Další výzkumy uskutečnil v Africe, Ekvádoru a Indii a zúročil je v díle *Minorities in the New World* (Minority v novém světě, 1958).

Kulturní materialismus představil v pomyslné trilogii věnované antropologické teorii: *The Nature of Cultural Things* (Povaha kulturních záležitostí, 1964), *The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture* (Vzestup antropologické teorie: Historie teorií kultury, 1968) a *Culture, Man and Nature: An Introduction to General Anthropology* (Kultura, člověk a příroda: Úvod do obecné antropologie, 1971). V první knize podal epistemologický základ kulturního materialismu, v druhé osobitým způsobem vylíčil dějiny antropologie a podrobil kritice školu Franze *Boase, *konfiguracionismus Ruth *Benedictové (1887–1948) a Alfreda Luise *Kroebera (1876–1960) a *strukturální antropologii Clauda *Lévi-Strause (narozen 1908). Polemizoval zde s idiografickými přístupy v antropologii; na dějiny antropologie pohlížel z perspektivy kulturního materialismu, který zevrubně uvedl právě v tomto díle. Dále obhajoval tezi, že antropologie neexistovala před *osvícenstvím, protože teprve tehdy se formovalo antropologické pojetí pojmu *kultura. V třetí knize demonstroval sílu kulturního materialismu jeho schopností interpretovat kulturní jevy. Souhrnně zhodnotil kulturní materialismus v knize *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture* (Kulturní materialismus: Zápolení o kulturologii, 1979). O teoretických otázkách kulturního materialismu diskutoval ještě v díle *Theories of Culture in Postmodern Times* (Teorie kultury v postmoderní době, 1999), v níž se vrátil k tématům, kterými se zabýval již v knize *Cultural Materialism*; probíral *emický a *etický přístup, *sociobiologii, *biologický determinismus a *kulturní determinismus, idiografické a nomotetické přístupy v antropologii apod. Ostré kritice podrobil zejména *strukturalismus, *symbolickou, *interpretativní a *postmoderní antropologii.

Při formulování tezí kulturního materialismu se Harris inspiroval dílem Karla *Marxe (1818–1883). Konceptci kulturního materialismu založil na principu kauzální priority infrastruktury (způsob výroby a reprodukce materiálního života kultury), která ovlivňuje strukturu (sociální strukturu, systém *příbuzenství, *ekonomiku apod.) a ta zase superstrukturu (symbolické systémy). Harris byl přesvědčen, že podobné technologie aplikované v obdobných prostředích mají tendenci produkovat analogické uspořádání výroby a produkce, které pak vyvolávají obdobné druhy sociálních uspořádání, jež ospravedlňují a koordinují svoje aktivity prostřednictvím analogických systémů hodnot a věr.

Harris svou výzkumnou strategii rozšířil o emický a etický přístup (*metoda emické deskripce, *metoda etické deskripce), které poprvé představil Kenneth *Pike (1912–2000). V Harrisově pojetí se výzkumník při emickém přístupu učí pravidlům a kategoriím studované kultury z perspektivy zkoumané kultury. Při etickém přístupu pracuje s pomocí vědeckých konceptů a měřítek (kalorie, porodnost, úmrtnost apod.), a to bez ohledu na perspektivu příslušníků zkoumané kultury. Harris vypracoval vlastní metodu využití obou přístupů, a to jejich kombinací s behaviorální a mentální dimenzí sociokulturních jevů. Tím získal matici „emický popis mentálního života“, „emický popis behaviorální oblasti“, „etický popis mentálního života“, „etický popis behaviorální oblasti“. Tato matice umožňuje studovat a vysvětlovat sociokulturní jevy z několika perspektiv, přičemž kulturní materialismus usiluje o vymezení vztahů mentálních sdělení a jejich emického popisu k chování a jeho etickému popisu. Harris tím však nerezignoval na uskutečnitelnost etického popisu myslí druhého člověka; antropolog v jeho pojetí může reálně popsat mentální život druhého.

Harris je autorem řady dalších knižních publikací. V knize *Patterns of Race in the Americas* (Rasové vzorce v Amerikách, 1964) analyzoval vzorce vztahů mezi *rasami v obou Amerikách za použití teoretického rámce kulturního materialismu. V práci *Cows, Pigs, Wars and Witches: The Riddles of Culture* (Krávy, prasata, války a čarodějnice: Kulturní hádanky, 1974) užil kulturní materialismus k vysvětlení rozmanitých enigmatických jevů: proč je v

indické kultuře kráva posvátná, proč je vepřové v muslimských a židovských kulturách *tabu, jaké jsou příčiny honu na čarodějnice v *Evropě apod. V knize *Cannibals and Kings: The Origins of Cultures* (Kanibalové a králové: Zrody kultur, 1977) zkoumal, jak se kultury přizpůsobují měnícím se ekologickým podmínkám. Dílo *Good to Eat: Riddles of Food and Culture* (Je dobré jíst: Hádanky jídla a kultury, 1985) zasvětil různorodosti gastronomických vzorců a hledal jejich vysvětlení na úrovni praktické, ekonomické nebo politické. Kniha je polemikou s Lévi-Straussovou tezí, že klasifikačním systémům, které pracují i s *potravinovými tabu, můžeme porozumět, protože „je dobré je myslet“ (není jasný obsah sdělení). Harris argumentoval, že zvíře je nejdříve dobré sníst a pak teprve myslet. V díle *Our Kind: Who We Are, Where We Came From, and Where We Are Going* (Náš druh: Kdo jsme, odkud pocházíme a kam míříme, 1989) probíral otázky *sociální, *kulturní a *biologické evoluce ve vztahu k rozvoji *politiky, mužské *dominance, evoluci rad apod. V publikaci *America Now: The Anthropology of a Changing Culture* (Současná Amerika: Antropologie měnící se kultury, 1981), která později vyšla také pod názvem *Why Nothing Works: The Anthropology of Daily Life* (Proč nic nefunguje: Antropologie všedního života, 1987), věnoval pozornost otázkám existence kriminality, moderních *kultů, špatných výrobků, úpadku amerického dolaru apod.. V posledních pěti uvedených knihách opakovaně hledal odpovědi na různé „kulturní hádanky“; přirovnal je k bramborovým lupínkům, kdy nikdo nedokáže sníst pouze jeden.

Harvey, William (1. 4. 1578, Folkestone, Kent, Anglie – 3. 6. 1657, Hampstead, Camden, Anglie), anglický lékař, anatom a fyziolog; zakladatel moderní fyziologie, zastánce epigeneze ve vývoji („*Omne vivum ex vivo*“ – „Život jen ze života“). V roce 1619 objevil princip krevního oběhu v uzavřené soustavě a v roce 1628 tento objev publikoval: Byl první, kdo zavedl do *fyziologie *experiment jako *kritérium poznání. Z díla: *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* (Anatomické cvičení o pohybu srdce a krve ve zvířatech, 1628), *Exercitationes de generatione animalium* (Úvahy o rozmnožování živočichů, 1651).

Hayek, Friedrich August von (8. 5. 1899, Vídeň, Rakousko – 23. 3. 1992, Freiburg, Německo), rakouský ekonom; syn vídeňského profesora botaniky Augusta von Hayeka; působil též ve Velké Británii, v USA a v Německu; profesor Chicagské univerzity. Žák Ludwiga von *Misesa a hlavní představitel rakouské ekonomické školy ve 20. století a jeden z nejznámějších liberálů minulého století, proslulý pracemi v oblasti ekonomie, politické filozofie, psychologie a epistemologie. Přednášel na London School of Economics, v letech 1950–1962 na Chicagské univerzitě, a od roku 1962 opět v Evropě. Ve 30. letech rozpracoval teorii hospodářského cyklu založenou na rakouské teorii kapitálu. Zabýval se též teorií peněz a cen. Proslul jako velký odpůrce ekonomy Johna Maynarda *Keynese. Ve 40. letech se začal věnovat roli znalostí v tržním procesu.

Již ve 30. letech přispěl Hayek zásadním způsobem k diskuzi o *socialismu. Jeho kniha z roku 1944 *The Road to Serfdom* (česky: *Cesta do otroctví*. Praha: Academia, 1990) se stala jednou z nevlivnějších publikací pojednávajících o nebezpečí totalitářských tendencí tehdejší doby. V období po *druhé světové válce se věnoval především politicko-filozofickým problémům a otázkám metodologie společenských věd. Do dějin liberálního myšlení se zapsal mimo jiné svou *analýzou dvou typů společenského řádu, z nichž pouze jeden – tzv. *katalaxe, čili spontánní řád – je schopen zajistit lidem maximum *svobody. Druhý typ řádu – organizace či ekonomika – na rozdíl od prvního stanovuje *hierarchii společných cílů, jichž je třeba dosáhnout, a jako takový se hodí pouze pro oblasti, které se svými obecnými pravidly jednání nemůže obsáhnout trh (coby ústřední mechanismus katalaxe). Nositel Nobelovy ceny za ekonomii (1974).

Další Hayekova díla: *The Constitution of Liberty* (Ústava svobody, 1960), *Law, Legislation and Liberty* (3 sv., 1973–1979, česky: *Právo, zákonodárství a svoboda*, 3 sv. Praha:

Academia, 1991), *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism* (1988, česky: *Osudná domýšlivost: Omyly socialismu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995).

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (27. 8. 1770, Stuttgart, Německo – 14. 11. 1831, Berlín, Německo), německý filozof. Vytvořil objektivně idealistický filozofický systém, zdůrazňující dialektickou (*dialektika) povahu *světa i *myšlení. Významně ovlivnil další vývoj *filozofie. Stanovil si za úkol vypracovat celkové dialektické pojetí světa, *dějin, *přírody a *myšlení jako procesu, v němž se uskutečňuje vývojová *zákonitost. Zabýval se rovněž dějinami filozofie, estetikou, filozofií práva apod.

Hegel definitivně charakterizoval *občanskou společnost jako ne pouze ekonomicky strukturovanou oblast či pouhý součet *občanů *státu a zavádí, na rozdíl od *Aristotela, který rozlišuje pouze *polis a oikos, termín občanské společnosti jako označení sféry mezi rodinou a státem; občanská společnost zde tedy není identická ani se státem, ani s rodinou. Občanská společnost shrnuje ekonomické prolínání v rámci nepoliticky strukturované sféry, ale zároveň není sférou rodiny. Z díla: *Phänomenologie des Geistes* (1807, česky: *Fenomenologie ducha*. Praha: Československá akademie věd, 1960), *Wissenschaft der Logik*, I–III (Věda o logice, I–III, 1812–1816, přepracováno 1831, vydáno 1832), *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (Encyklopedie filozofických věd v základním obrysu, od roku 1817, česky vyšlo: *Malá logika: Encyklopedie filozofických věd*, 1. díl. Praha: Svoboda, 1992), *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821, česky: *Základy filozofie práva*. Praha: Academia, 1992).

Heizer, Robert Fleming (13. 7. 1915, Denver, Colorado, USA – 18. 7. 1979, Berkeley, California, USA), americký archeolog; profesor na University of California v Berkeley. Je autorem řady zásadních objevů z různých pravěkých a starověkých období v Severní a Střední Americe a archeologických učebnic. Zasloužil se zejména o hlubší poznání *olmécké kultury, především výzkumy v *La Ventě v Mexiku. Z díla: Hole, F. – Heizer, R. F., *An Introduction to Prehistoric Archaeology* (Úvod do prehistorické archeologie, 1965). (Jaroslav Malina)

Heller, Jan (22. 4. 1925, Plzeň – 15. 1. 2008, Praha), český lingvista, bibliista, teolog a religionista; profesor religionistiky, přední znalec *Starého zákona. V letech 1945–1948 studoval teologii na Husově evangelické bohoslovecké fakultě v Praze; filozofii (u Jana Patočky) a češtinu studoval na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze. V rámci studia pobýval v letech 1947–1948 na stipendijní stáži na *univerzitě v Basileji. Po dokončení studia teologie zahájil akademickou dráhu v roce 1950, kdy se stal asistentem a lektorem hebrejštiny na Katedře biblistiky Komenského evangelické bohoslovecké fakulty. Následujícího roku obhájil doktorát teologie a v roce 1963 se habilitoval v oboru Starý zákon, jmenování docentem však bylo státní správou pozdrženo. V letech 1948–1951 byl vikářem Českobratrské církve evangelické v Hořovicích. V letech 1966–1968 působil jako hostující docent na Humboldtově univerzitě v Berlíně a na Kirchliche Hochschule v Západním Berlíně. Oba pobyty měly vliv na konečné jmenování Jana Hellera docentem pro obor religionistika v roce 1968 a v roce 1970 byl jmenován profesorem pro stejný obor. V roce 1977 přešel na Katedru biblistiky, kterou vedl do roku 1992. Roku 1990 se stal prvním prezidentem nově založené Československé společnosti pro studium náboženství (od roku 1993 České společnosti pro studium náboženství a od roku 2007 České společnosti pro religionistiku), ve funkci setrval do roku 1993. Od roku 1992 v důchodu. V letech 1999–2000 byl ředitelem nově založeného Centra biblických studií Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy v Praze.

Do dějin české religionistiky se Jan Heller zapsal vlastní hypotézou vzniku náboženství (tzv. rezponzivní hypotéza), kterou formuloval v česky psaném religionistickém kompendiu (*Nástin religionistiky*, 1988). Mezi jeho další badatelské aktivity patří studium problematiky tzv. „etického zlomu“ (8.–6. století př. n. l), významně se podílel i na českém ekumenickém překladu *bible (1979) a na tvorbě Biblické konkordance. Z díla: *Hebrejsko-řecko-latinsko-český slovníček pro bohoslovce*, 1955; *Starověká náboženství: Náboženské systémy starého*

Egypta, Mezopotámie a Kenaanu, 1978, 1988; *Nástin religionistiky* (ve spoluautorství s Milanem Mrázkem), 1988; *Von der Schrift zum Wort: Das Alte Testament zwischen Gestern und Heute*, Berlin 1990; *Bůh sestupující: Pokus o christologii Starého zákona*, 1994; *Tři svědkové: Mojžíš – Izaiáš – žalmista*, 1995; *Přehled Starého zákona*, 2. opravené vydání, 1997; *Vocabularium biblicum septem linguarum: hebraico-graeco-latino-anglico-germanico-hungarico-bohemicum – Biblický slovník sedmi jazyků: hebrejsko-řecko-latinsko-anglicko-německo-maďarsko-český*, 4. rozšířené vydání, 2000; *Stezka ve skalách: Postila*, 2006; *Obtížné oddíly knih Mojžíšových* (ve spoluautorství s Martinem Prudkým), 2006; *Znamení odkazující k nebi*, 2007.

Herder, Johann Gottfried von (25. 8. 1744, Mohrungen, dnes Morag, Polsko – 18. 12. 1803, Weimar, Německo), německý osvícenský filozof, spisovatel a literární vědec. Myšlenku progresivního vývoje v *přírodě rozvinul v učení o *pokroku v dějinách a o vývoji společnosti k *humanismu.

Herder je spolu s Jeanem-Jacquesem *Rousseauem považován za ideového otce toho typu *demokracie, který zdůrazňuje vždy státní potažmo národní zájem před zájmem individua. Právě svým důrazem na *národ jako kulturně-politickou jednotku se zařadil mezi významné hlasatele kulturně definovaného *nacionalismu; později z jeho díla vycházela řada evropských obrozeneckých hnutí. Sám svůj přístup přirovnal ke *kopernikovskému obratu: „Filozofie, která chce sloužit národu, musí postavit národ do středu svých problémů, i když je k tomu třeba změnit její pozici natolik, jako v případě *Koperníkova systému ve vztahu k systému *Ptolemaiovu; jaké plodné možnosti se však odkryjí, stane-li se filozofie antropologií.“ Z díla: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Myšlenky k filozofii dějin lidstva, 4 svazky, 1784–1791, česky: *Vývoj lidskosti*. Praha: Laichter, 1941).

Hérodotos (asi 485 př. n. l., Halikárnassos, nyní Bodrum, Turecko – asi 425 př. n. l.), řecký historik a cestovatel; zvaný „otec historie“. Autor devíti knih *Historiés apodexis* (Výklad vyzkoumaného, též Múzy nebo Dějiny, česky: *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Múzy*. Praha: Odeon, 1972, 2. vydání Praha: Academia, 2004; *Herodotovy dějiny*, I., II., III. Praha: Julius Grégr a František Šimáček a Edvard Grégr, 1863–1864). Koncipoval je jako výklad tří velkých témat: vznik rozporu mezi Asií a Evropou, růst perské moci, historie řecko-perských válek jako svár mezi řeckou láskou ke *svobodě a perskou *despocií. Zaznamenal i řadu geografických a etnografických pozorování, kolem roku 450 př. n. l. navštívil i Egypt a zanechal o tom podrobné písemné svědectví (2. kniha jeho *Dějin*).

Hérofilos (Herophilos, 335 př. n. l., Chalcedon, nyní Kadiköy, Turecko – 280 př. n. l.), řecký lékař. Působil v alexandrijském *Múseiu, tehdejším středisku vzdělanosti, kde spolu s *Erasistratem založili lékařskou školu. Byl prvním lékařem, který pitval mrtvolu za přítomnosti žáků a asistentů. Údajně mu bylo dovoleno provádět *vivisekci. *Pitvy mu poskytly dostatek materiálu k tomu, aby položil základy vědecké *anatomie – je proto právem nazýván otcem anatomie. Poprvé funkčně odlišil *nervy od šlach a cév, nervy rozdělil na smyslové (senzorické) a pohybové (motorické), *tepny odlišil od *žil podle anatomické stavby; z vnitřních orgánů studoval dále zejména: *mozek (popsal mozkové dutiny), *míchu, *játra, *slinivku břišní, *mízní cévy, *slinné žlázy, *pohlavní orgány, oko a nervy oka. V lidském těle jsou podle něho hlavními pochody: zažívání (s hlavním orgánem játry), zahřívání (se *srdcem jako hlavním orgánem), vnímání (podmíněné nervy) a myšlení (s centrem v mozku). Nervy si představoval jako trubice naplněné proudícím fluidem, analogicky k cévám naplněným krví.

Vytvořil některé anatomické termíny používané do současnosti – *reticula*, *duodenum. Věnoval pozornost příznakům *choroby, čímž položil základy symptomatologie. Jako první klinicky využíval pulz (měřený pomocí vodních hodin – klepsydra). Hérofilovy spisy se nedochovaly, ve zlomcích je však najdeme v odkazech v *Galénových spisech.

Hérofilos svým zájmem o empirické studium lidského těla anticipoval vznik *fyzické

antropologie.

Herskovits, Melville Jean (10. 9. 1895, Bellefontaine, Ohio, USA – 25. 2. 1963, Evanston, USA), americký antropolog a afrikanista; stoupenec *konfiguracionismu. Zabýval se zejména problematikou *kulturní změny a *akulturace, přispěl k rozvoji *teoretické antropologie, *ekonomické antropologie a *antropologie umění. Z díla: *Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology* (Člověk a jeho dílo: Kulturní antropologie, 1948), *Cultural Anthropology* (Kulturní antropologie, 1955).

Hésiodos (ca 700 př. n. l., Askra, Boiótie, Řecko), řecký básník; první historicky doložená postava evropské literatury. Původně zemědělec z Boiótie, který se naučil umění potulných pěvců, rapsódů. Vedle *Homéra nejvýznamnější básník archaické doby, tvůrce žánru didaktického eposu. Báseň *Theogóniá* (Původ bohů) ztělesňuje pokus o systematizaci *mýtu; skladba zpracovává báje o vzniku *světa z *chaosu a *genealogii *bohů.

V básnické skladbě *Erga kaj hémerai* (Práce a dni), představující pestrou směs morálních ponaučení a mytologických vstupů, podává výpověď těžce pracujícího *rolníka a o pesimistickém pojetí vývoje světa, jenž od harmonického *zlatého věku postupně upadá přes stříbrný, měděný a hérójský věk k soudobému nuznému železnému věku. Ostatní Hésiodovy práce se zachovaly pouze ve fragmentech.

Hester, Thomas R. (28. 4. 1946, Crystal City, Texas, USA), americký archeolog; profesor a ředitel Texas Archeological Research Laboratory, University of Texas, Austin. Zkoumá vývoj osídlení na území státu Texas, zejména v jeho nejstarších údobích, spjatých s *lovem a *sběračstvím; významné objevy učinil v jeskyni Baker Cave osídlené od 7. tisíciletí př. n. l. až do doby kolem roku 2600 př. n. l.

Heyerdahl, Thor (6. 10. 1914, Larvik, Norsko – 18. 4. 2002, Colla Micheri, Itálie), norský etnolog, cestovatel, experimentální archeolog a zoolog; stoupenec *difuzionismu. Studoval především možnosti dávných styků *Starého světa a *Nového světa. Autor teorie o vlivu *civilizace starého Egypta na *civilizace předkolumbovské Ameriky.

V roce 1947 vedl expedici plavící se na rekonstruovaném indiánském voru Kon-Tiki z Peru do *Polynésie, aby dokázal možnost osídlení Polynésie z Ameriky (film z plavby byl odměněn Oscarem, 1952). Na papyrovém člunu Ra (Ra I, 1969, Ra II, 1970) podnikl cestu ze Safí (Maroko) na ostrov Barbados v Malých Antilách. Prováděl rovněž výzkumy na *Velikonočním ostrově. Z díla: *Kon-Tiki* (Kon-Tiki, 1950, česky: *Ve znamení Kon-Tiki*. Praha: Mladá fronta, 1957), *Aku Aku: The Secret of Easter Island* (1958, česky: *Aku Aku: Tajemství Velikonočního ostrova*, 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1960), *Early Man and the Ocean: A Search for the Beginnings of Navigation and Seaborne Civilizations* (Raný člověk a oceán: Hledání počátků navigace a mořeplavby civilizací, 1978, česky: *Staré civilizace a oceán*. Praha: Panorama, 1983).

Hildegarda z Bingen (Hildegardis Bongensis, Hildegard von Bingen, zvaná Rýnská Sibyla, 1098, Böckelheim, Německo – 17. 9. 1179, klášter Rupertsberg u Bingen, Německo), německá jeptiška a světica, mystička, lékařka, biologka, hudební skladatelka a spisovatelka. Od roku 1147 byla abatyší kláštera Rupertsberg u Bingen. Provozovala lékařskou praxi a zajímala se o studium *přírody; od mládí byla dobře obeznámena s klasickými antickými a arabskými medicínskými, filozofickými a přírodovědnými spisy, vycházela však také ze zkušeností lidového léčení a z tradic benediktýnské klášterní *medicíny.

Poznatky shromáždila v latinských spisech *Causae et curae* (Příčiny a léčení) a *Physica* (Nauka o přírodě). Napsala hru se zpěvy *Ordo virtutum* (Řád ctností), která obsahuje skladby duchovní lyriky. Své náboženské vize vyložila ve spise *Liber Scivias Domini* (Poznej cesty Páně, 1141–1151, česky: *Cestyvěz nebo Vidění a zjevení*. Kniha I. Praha: H. Kosterka, 1911). Koncem 16. století byla zapsána do oficiálního seznamu *svatých, i když formálně proces *svatořečení (kanonizace) neproběhl (v katolické církvi je považována za svatou).

Hippokratés z Kóu (kolem 460 př. n. l., řecký ostrov Kós – kolem 375 př. n. l., Larissa, Řecko), řecký lékař a filozof; jeden z nejproslulejších lékařů starověku. Založil lékařskou školu vycházející z principu, že nemoc je přirozený stav a proces. V medicíně navázal na přírodní filozofii a humorální teorii (o šťávách v lidském těle) spojil s pozorováním projevů *zdraví a *nemoci. Osobitým způsobem spojil Empedoklovo filozofické učení o čtyřech základních živlech (ohni, vzduchu, zemi, vodě) s teorií o tělesných tekutinách, které údajně působí na lidské zdraví a určují *temperament každého člověka. Domníval se, že temperament člověka je dán převahou jedné ze čtyř základních tekutin, které obsahuje lidské tělo: „červená krev“ – *sanguis*, „žlutá žluč“ – *cholé*, „bělavá tekutina“ – *flegma* a „černá žluč“, zřejmě sražená krev – *melancholé*. Soudil, že převaha jedné z nich a jejich vzájemný poměr určuje schopnosti a typ chování člověka. Převaha žluči předurčovala rychlé a prudké reakce *cholerika, schopného často a silně vzplanout a bezprostředně se zaujmout pro věc i myšlenku. Převaha krve u *sangviniků znamenala sice pomalejší, ale zato trvalejší reakce, hlubší zájem a soustředění. Černá žluč byla příčinou nevýrazných pocitů a chabých reakcí *melancholiků. Lidé s převahou bělavé tekutiny byli označováni jako *flegmatici, reagující pomalu a někdy i povrchně. Toto členění jako nejhrubší klasifikaci typů lidské osobnosti používají antropologové a psychologové dodnes.

Soudil, že životospřáva a zdravé prostředí jsou základem zdraví a tělesné *harmonie. Normální stav lidského organismu závisí na správném poměru těchto tělesných tekutin a působení vnějšího prostředí. Porušení rovnováhy ovšem způsobuje nemoc, jejíž konkrétní příčiny je možné odhalit pouze prostřednictvím empirického zkoumání. Vlastní *lčba proto měla obnovit původní „přírodní“ harmonii. Při léčení Hippokratés prosazoval zásadu přinášet užitek a neškodit s důrazem na hygienicko-dietickou a farmaceutickou terapii.

Zdůrazňoval individuální přístup k nemocnému. Stanovil etické požadavky na jednání lékařů (Hippokratova přísaha; česky vyšlo: *Hippokratova lékařská přísaha*, 1982). Odmítl pověry a primitivní léčitelskou magii a položil základy medicíny jako vědeckého oboru. Je mu připisováno rozsáhlé dílo *Corpus Hippocraticum* (Hippokratovský soubor, 58 spisů v 73 knihách) pojednávající, kromě jiného, o *anatomii, fyziologii, chirurgii nebo o vlivu prostředí na organismus.

V oblasti anatomie jsou Hippokratovy *názory poznamenány nedostatečnými možnostmi přesného bádání. Z jeho prací je zřejmé, že byl odkázán na pitvy zvířat, i když jeho velice přesné popisy *kostí lebky a žeber svědčí i o tom, že měl možnost empirického studia lidských koster. Hippokratovy představy o *fyziologii jsou ale poněkud naivní. Domníval se například, že studená krev proudí z jater (*hepar) a ze sleziny do pravé poloviny srdce, v levé srdeční komoře se zahřívá a odtud proudí teplá krev do cév.

Přes řadu omylů Hippokrates výrazným způsobem ovlivnil další vývoj studia a léčby lidského organismu. Svědčí o tom ostatně fakt, že právě s jeho jménem je spojena slavná *přísaha, která kodifikuje vztah lékaře k nemocnému a zakládá etickou dimenzi vědy o člověku.

Hirschfeld, Magnus (14. 5. 1868, Kolberg, dnes Kołobrzeg, Polsko – 14. 5. 1935, Nice, Francie), německý lékař, sexuolog; průkopník moderní *sexuologie. Spolu s Iwanem *Blochem, Albertem *Mollem a dalšími lékaři založil v roce 1913 Lékařskou společnost pro sexuologii a eugeniku, první sexuologickou společnost světa.

V publikaci *Sappho und Sokrates* (Sapfó a Sókratés, 1896) formuloval *homosexualitu jako integrální součást lidské *sexuality a v roce 1897 založil *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee* (Vědecko-humanitární výbor), který propagoval myšlenku odkriminalizování homosexuality – zejména na stránkách jím založeného periodika *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*, jež vycházelo v letech 1899–1923. Aktuální poznatky o homosexualitě shrnul v monumentální práci *Die Homosexualität des Mannes und des Weibes* (Homosexualita muže a ženy, 1914). V roce 1919 založil v Berlíně *Institut für Sexualwissenschaft* (Ústav pro

sexuální bádání), první vědecký ústav tohoto zaměření na světě, který se záhy stal nejznámější sexuologickou institucí své doby; byl zrušen po nástupu nacistů k moci v roce 1933.

Hirt, Tomáš (3. 3. 1975, Praha), český antropolog; v roce 2000 absolvoval obor obecná antropologie na Fakultě humanitních studií *Univerzity Karlovy v Praze a od téhož roku vyučuje na *Katedře antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.

Badatelsky se orientuje především na problematiku *nacionalismu, etnicity a multikulturalismu, a to zejména ve vztahu k romské populaci v České republice a ve vztahu ke krajanským *diasporám na Balkáně. Zároveň působí v *Centru aplikované antropologie a terénního výzkumu při Katedře antropologie FF ZČU. Společně s Markem Jakoubkem editoval sborník *Romové: Kulturologické etudy* (Plzeň: Čeněk, 2004), *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit* (Plzeň: Čeněk, 2005) a „*Romové*“ v *osidlech sociálního vyloučení* (Plzeň: Čeněk, 2006). Kontakt: Mgr. Tomáš Hirt, Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 306 14 Plzeň, e-mail: tomash@ksa.zcu.cz.

Hlaváček, Petr (23. 2. 1955, Boršice), český technolog; vysokoškolský pedagog a výzkumník specializující se na problematiku zdravotně nezávadného obouvání, expert na historii obouvání, děkan Fakulty technologické Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Vystudoval Vysoké učení technické Brno, Fakultu technologickou se sídlem v tehdejší Gottwaldově (1977), CSc. (1985) tamtéž, docent pro Technologie makromolekulárních látek (1996, *Návrh modelu pro predikci rychlosti růstu dětských nohou určujícího bezpečnou dobu nošení nově zakoupené dětské obuvi*). Přednáší předměty Obuvnická a galanterní technologie, Základy protetiky a ortetiky, Biomechanika obuté nohy. V letech 1998–2009 absolvovalo pod jeho vedením devět studentů doktorského studijního programu, v současné době je školitelem sedmi doktorských studentů. Je členem oborové rady Chemie a technologie makromolekulárních látek, předsedou komise pro státní závěrečné zkoušky v bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu Hygiena a inženýrství obouvání. Je rovněž členem našich a zahraničních grémií a institucí (Vědecká rada Fakulty chemické Vysokého učení technického v Brně, Vědecká rada Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, Vědecká rada Fakulty managementu a ekonomie Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně). Je expertem UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) v sekci výroba obuvi, zástupcem České republiky ve výzkumném sdružení EURIS (European Union of Research Institutes for Shoes), zástupcem České republiky v U.I.T.I.C. (International Association of Shoe Industry Technicians). V České obuvnické a kožedělné asociaci zastává funkci viceprezidenta. Dále je členem ALG (Archaeological Leather Group, Velká Británie) a HCC (The Honourable Cordwainers Company, USA).

Od počátku 90. let se specializoval na vývoj speciální profylaktické obuvi pro diabetiky. Výsledky výzkumu byly prodány společnosti Baťa ve formě licence. Tato obuv byla oceněna na zahraničních veletrzích a vyrábí se dodnes. Na základě výsledků byl vyzván organizací IWGDF (International Working Group on the Diabetic Foot) k vypracování světového konsenzu pro konstrukci speciální obuvi pro diabetiky. V současné době pracuje v týmu na nové normě ISO, řešící Návrh nového systému číslování obuvi. Dlouhodobě se zabývá historií obuvi: studoval a popsal paleoindiánské sandály z Fort Rock Cave v Oregonu (USA), mokasíny ze solných dolů v *Hallstattu (Kunsthistorisches Museum, Vídeň, Rakousko), obuv *terakotové armády Prvního svrchovaného císaře Čchinů (Lin-tchung u Si-anu, Čína), byzantské sandály z Istanbulu (Turecko), fragmenty obuvi z *relikviáře sv. Maura (zámek v Bečově nad Teplou), holínky Albrechta z Valdštejna (Krajské muzeum Cheb), obuv utopence ze studny na hradě Špilberku (Brno). Pokusil se doplnit scházející kapitolu do Manuálu Dionýsa z Furny o symbolice sandálů (obuvi) na byzantských *ikonách, dokumentoval obuv antických soch ve 24 antických a archeologických muzeích v Řecku. Spolupracuje na popisu

sandálu z nálezů na pevnosti Massada (Izrael) a fragmentů obuvi z jeskyní v Kumránu (Izrael). Se svým výzkumným týmem se podílel na výzkumu obuvi *Ötziho a provedl archeologický experiment. Byl řešitelem řady evropských projektů EUREKA, Erasmus, Leonardo a Fondu rozvoje vysokých škol (FRVŠ).

Publikoval přes 150 článků v odborných časopisech, aktivně vystoupil na více než stovce kongresů a sympozií. Krátkodobě přednášel v Číně, Německu a USA. Obdržel světovou cenu od International Association of Shoe Industry Technicians (2004) – za posunutí lidského poznání v oblasti obouvání a ochrany nohou. Za archeologický experiment Ötziho obuvi získal nominaci amerického časopisu *Discover* na ocenění „Objev roku 2003“ s konečným umístěním na 100. místě. (Za to byl Tomášem Baťou kritizován a vyzván k nápravě, protože baťovské číslo je 99.) Dále byl oceněn cenou Modrá stuha německých obuvníků (Weissenfels 2002), Křišťálovým štítem v mexickém Leonu (1997). Na kongresu EMED AWARD v Leedsu 2004 byl nominován na speciální ocenění za výzkum obuvi z období *eneolitu. Kontakt: Doc. Ing. Petr Hlaváček, CSc., Fakulta technologická Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, náměstí T. G. Masaryka 275, 762 72 Zlín, e-mail: hlavacek@ft.utb.cz.

Hnilica, Karel (3. 10. 1955, Plzeň), český sociální psycholog. Vystudoval psychologii na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze. Vyučuje sociální psychologii na Filozofické fakultě UK v Praze a na Pedagogické fakultě UK v Praze.

Věnuje se problematice vlivu *hodnot, postojů, *předsudků a *stereotypů na kvalitu života v moderní společnosti. Je autorem ca 40 článků v odborných časopisech, několika kapitol v odborných monografiích, několika desítek účelových výzkumných zpráv a monografie *Stereotypy, předsudky, diskriminace* (Praha: Karolinum, rukopis přijatý k publikování). Kontakt: PhDr. Karel Hnilica, CSc., *Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1; e-mail: khnilica@hotmail.com.

Hobbes, Thomas (5. 4. 1588, Malmesbury, Anglie – 4. 12. 1679, Derbyshire, Anglie), anglický filozof a teoretik práva a státu. Odmítl ideu o božském původu státu, zastával teorii *společenské smlouvy, vycházející z koncepce přirozeného sklonu člověka k *egoismu. Autor výroku „člověk člověku vlkem“, který měl popisovat podmínky v hypotetické situaci tzv. *přirozeného stavu (tj. stavu, kdy neexistuje politická autorita a lidé jsou ve svém konání absolutně svobodní), byl logikou svého myšlení doveden až k představě suveréna (*Leviatana), který má nad svými poddanými absolutní moc – a to proto, aby nemohlo dojít k návratu do stavu přirozeného, tedy válečného. Hobbesova motivace pro obhajobu panovnického *absolutismu se obvykle hledá v dějinných okolnostech jeho doby (*občanská válka v Anglii apod.). Ve specifické *interpretaci amerického myslitele německého původu Lea Strausse (1899–1973) byl nicméně Hobbes paradoxně prvním skutečným liberálem, a to díky svému *individualismu a důrazu na fundamentální *rovnost všech lidí (každý může v přirozeném stavu zabít každého).

Z díla: *The Elements of Law, Natural and Political* (Základy filozofie státu a společnosti, 1650), *Leviathan, or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth, Ecclesiasticall and Civil* (1651, česky: *Leviathan neboli O podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, 1941).

Hodder, Ian (23. 11. 1948, Bristol, Anglie), britský archeolog; teoretik postprocesuální archeologie (*archeologie, procesuální a postprocesuální), profesor na University of Cambridge. Původně se zabýval využitím kvantitativních metod v archeologii, nyní se orientuje na sociální teorii, *strukturalismus a konkrétně vztah *symbolů a symbolického myšlení obecně vůči sociální struktuře. V současné době obnovil výzkum neolitického sídliště *Çatal Hüyük v Anatolii. Z díla: *The Archaeological Process: An Introduction* (Archeologický proces: Úvod, 1999).

Hoebel, Edward Adamson (6. 11. 1906, Madison, Wisconsin, USA – 23. 7. 1993, St. Paul, Minnesota, USA), americký antropolog. Zabýval se zejména problematikou právních systémů. Vycházel z vlastních terénních výzkumů *indiánských etnik v Severní Americe a přispěl ke konstituování *antropologie práva jako vědní disciplíny. *Cheyenne Way: Conflict and Case Law in Primitive Jurisprudence* (Cesta Čejenů: Konflikt a případové právo v primitivní jurisprudenci, 1941).

Holub, Emil (7. 10. 1847, Holice – 21. 2. 1902, Vídeň, Rakousko), český lékař a cestovatel. V letech 1872–1879 a 1883–1887 podnikl tři výpravy do střední Afriky; došel až na sever od Zambezi. Záměr dosáhnout východoafrické pobřeží zmařili roku 1886 Mašukulumbové (jeden z *kmenů etnické skupiny *Ilové-*Tongové), kteří jej na výpravě přepadli. Do vlasti přivezl bohaté sbírky přírodnin a etnografického materiálu, mimo jiné otisky skalních kreseb, které správně připsal *Sanům. Z díla: *Sedm let v jižní Africe* (1880–1881), *Druhá cesta po Jižní Africe: z Kapského Města do země Mašukulumbův* (1890, dvoudílný cestopis).

Holý, Ladislav (4. 4. 1933, Praha – 13. 4. 1997, St. Andrews, Velká Británie), britský sociální antropolog, etnograf a afrikanista českého původu. V letech 1951–1956 vystudoval etnografii a archeologii na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze; ještě jako student byl zaměstnán v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur v Praze (1954–1956), po ukončení studií nastoupil do Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV v Praze, kde působil až do roku 1968. V letech 1963 až 1968 přednášel obecnou a mimoevropskou (především africkou) etnografii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

V letech 1961 a 1965 uskutečnil základní terénní výzkum u *kmene Berti v Súdánu, opakované výzkumy následovaly v letech 1977, 1978, 1980 a 1986; výsledky publikoval v monografiích věnovaných vztahům lokálního a příbuzenského povědomí a skupinové příslušnosti. Ve druhé polovině 60. let se zabýval problematikou společenské stratifikace v kmenové Africe. V březnu 1968 odejel do Zambie, kde byl až do roku 1972 ředitelem muzea v Livingstonu. Pobyt využil k výzkumům u etnik Bemba a Toka, z nichž výtěžil monografii (*Strategies and Norms in a Changing Matrilineal Society: Descent, Succession and Inheritance among the Toka of Zambia* [Strategie a normy v měnící se matrilineární společnosti: Dědictví, nástupnictví a příbuzenství u Toků ze Zambie], 1986). Vzhledem k tomu, že se po ukončení kontraktu nevrátil do Československa, byl prohlášen za emigranta. V letech 1973–1979 přednášel na Queen's University v Belfastu, od roku 1979 až do své smrti působil na St. Andrews University ve Skotsku, od roku 1987 jako profesor a vedoucí *katedry. V 70. letech se zaměřil zejména na řešení problematiky společenského vědomí, norem a hodnotových systémů. Roku 1979 vydal sborník věnovaný problematice příbuzenských systémů (*Segmentary Lineage Systems Reconsidered*, koedice s Milanem Stuchlíkem) a v roce 1987 publikoval učebnici komparativní antropologie (*Comparative Anthropology*). Po roce 1989 hostoval na Filozofické fakultě *Univerzity Karlovy v Praze; jeho poslední kniha je věnována problematice českého *nacionalismu (*The Little Czech and the Great Czech Nation: National Identity and the Post-Communist Transformation of Society* [Malý český člověk a velký český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti], 1996; česky: *Malý český člověk a skvělý český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, 2001).

Horáčková, Ladislava (17. 6. 1949, Hulín), česká antropoložka; absolventka Přírodovědecké fakulty *Masarykovy univerzity v Brně a *Univerzity Karlovy v Praze. Pracuje jako antropoložka, odborná asistentka a vedoucí *Oddělení lékařské antropologie Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity. Její pedagogická práce zahrnuje praktickou výuku a pitevní cvičení *normální anatomie pro české i zahraniční studenty LF MU, přednáší a vede praktickou výuku anatomie pohybového systému pro fyzioterapeuty a řadu let přednášela základy *osteologie a *antropologie pro studenty

archeologie a historie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Slezské univerzity v Opavě.

V odborné práci se zabývá osteologií a historickou antropologií se speciálním zaměřením na paleopatologii středověkých a novověkých populací. Je autorkou či spoluautorkou více než 50 odborných publikací. Pro edici *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsala (s Eugenem Strouhalem a Lenkou Vargovou) 15. svazek *Základy paleopatologie* (2004) a 34. svazek *Anatomie pro antropology I: Pohybový systém* (2007). V letech 1997–2009 se zúčastnila jako antropoložka osmi mezinárodních expedicí v nekropoli Nové říše v Sakkáře (Egypt). V letech 1999–2007 zastávala funkci místopředsedkyně *České společnosti antropologické a od roku 1995 je předsedkyní její brněnské pobočky. Je rovněž členkou redakční rady časopisu *Anthropologie, Evropské antropologické a Evropské paleopatologické asociace a České anatomické společnosti. V roce 2003 byla její práce oceněna *Pamětní medailí dr. Aleše Hrdličky. Kontakt: RNDr. Ladislava Horáčková, Ph.D., Oddělení lékařské antropologie Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, Kamenice 3, 625 00 Brno, e-mail: lhovac@med.muni.cz.

Horyna, Břetislav (8. 6. 1959, Ivančice u Brna), český filozof, religionista a překladatel. Studoval filozofii a politickou ekonomii na *Masarykově univerzitě (tehdy Univerzita Jana Evangelisty Purkyně) v Brně, začátkem 90. let také teologii na *Univerzitě Karlově v Praze a Ludwig-Maximilian-Universität v Mnichově. Po krátkém působení na Akademii věd začal roku 1990 pracovat na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity jako vedoucí oddělení religionistiky na nově vzniklém Ústavu pro etiku a religionistiku. Odtud odešel roku 1992 na nově založenou Katedru filozofie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, kde zůstal jako odborný asistent a posléze docent do roku 1997. V témže roce se vrátil do Brna na Katedru filozofie Filozofické fakulty MU, kde působí dodnes, od roku 2001 jako profesor filozofie.

Těžiště jeho práce spočívá v dějinách německé filozofie 18.–20. století se zvláštním důrazem na éru *německého idealismu a rané romantiky, jakož i nejsoučasnější směry a osobnosti německé filozofie na přelomu 20. a 21. století. Dalšími oblastmi jeho zájmu jsou filozofická antropologie (jí věnoval svou disertační práci), politická a sociální filozofie, filozofie náboženství, teorie a metodologie vědy aplikovaná na *religionistiku. Mimořádnou pozornost věnuje překladatelství (dosud přeložil 28 monografií z oblasti filozofie, teologie a religionistiky). V roce 2001 získal jednoroční hostovskou profesuru Robert-Bosch-Stiftung, během které přednášel na *univerzitách v Mnichově, Bonnu a Hannoveru. Pravidelné přednášky koná každoročně na Filozofické fakultě Leibniz-Universität v Hannoveru, a to paralelně z filozofie německého idealismu a z religionistiky. Je členem domácích i zahraničních vědeckých společností, především České asociace pro religionistiku, jíž byl v letech 1993–2008 prezidentem, Německé asociace pro religionistiku (DVRW a její pracovní skupiny pro teorii a metodologii religionistiky (AKTUM), a dalších nadnárodních organizací. Působí nebo působil v různých univerzitních orgánech (například vědeckých radách, oborových radách ad.) na Filozofické fakultě MU a jinde. Je členem redakčních rad několika odborných časopisů a šéfredaktorem odborného periodika *Religio* (Revue pro religionistiku). V roce 2006 byla jeho práce *Dějiny rané romantiky* nominována na ocenění Magnesia Litera v sekci odborných prací a získala Výroční cenu nakladatelství Vyšehrad. O rok později byla oceněna Cenou rektora Masarykovy univerzity za nejlepší vědeckou práci.

Horyna je autorem jedenácti knižních monografií, asi tří set zahraničních a domácích knižních, časopiseckých, sborníkových a dalších publikací a jedné básnické sbírky. Podílel se na vzniku prvních polistopadových filozofických a religionistických slovníků v Česku, často je přizván ke spolupráci při reedicích renomovaných evropských a amerických vědeckých *encyklopedií a slovníků.

Knížní monografie: *Úvod do religionistiky*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994; *Filosofie posledních let před koncem filosofie: Kapitoly ze současné německé filosofie*, Praha: Koniasch Latin Press, 1998; *Filosofie náboženství: Pokus o typologii*, Brno: Masarykova univerzita, 1999 (spoluautorka Helena Pavlincová); *Počátky filozofické antropologie*, Brno: Torzo, 1999, 2002; *Mýty jednoho slova: Filosofické eseje*, Praha: Koniasch Latin Press, 2000; *Idea Evropy: Pohledy do filosofie dějin*, Praha: Argo, 2001; *Druhá moderna: Ulrich Beck a teorie reflexivní modernizace*, Brno: Masarykova univerzita, 2001; *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001 (spoluautorka Helena Pavlincová); *Dějiny rané romantiky. Fichte – Schlegel – Novalis*, Praha: Vyšehrad, 2005; *Teorie metafory: Metaforologie Hanse Blumenberga*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007; *Filosofie skepse*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008. Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Horyna, Ph.D., Katedra filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arne Nováka 1, 660 88 Brno, telefon: 549493405, e-mail: horyna@phil.muni.cz.

Howard, Edgar Billings (28. 2. 1887, New Orleans, USA – 18. 3. 1943, San Diego, California, USA), americký kulturní antropolog; geolog a paleontolog, profesor na University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia. V roce 1932 zahájil výzkumy paleolitického osídlení v *Clovisu v Novém Mexiku, což bylo po *Folsomu druhé paleolitické naleziště odkryté v Novém světě. Na základě svých archeologických a paleontologických studií nálezů z dalších amerických lokalit i z východní Sibíře řešil zejména otázky nejstaršího osídlení Severní Ameriky. (Jaroslav Malina)

Howell, Francis Clark (27. 11. 1925, Kansas City, Missouri, USA – 10. 3. 2007, Berkeley, California, USA), americký paleoantropolog; emeritní profesor antropologie na University of California v Berkeley. Jeden ze zakladatelů výzkumu lidských počátků v Africe. Z díla: *Early Man* (Raný člověk, 1965).

Howells, William White (27. 11. 1908, New York City, New York, USA – 20. 12. 2005, Kittery Point, Maine, USA), americký antropolog; profesor na Harvard University v Cambridgi ve Spojených státech a prezident Americké antropologické společnosti. Věnoval se americké i světové kulturní a fyzické antropologii a je autorem základních knih s touto problematikou. Z díla: *Back of History: The Story Our Own Origins* (Obrácená strana historie: Příběh našeho vlastního původu, 1954).

Hrdlička, Aleš (29. 3. 1869, Humpolec – 5. 9. 1943, Washington, D. C., USA), americký antropolog českého původu; jeden z nejvýznamnějších zakladatelů moderní biologické/fyzické antropologie. Zásadní význam měly jeho výzkumy evoluce člověka, jež se vyznačují výrazným protirasistickým *kontextem. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších antropologů 20. století a za nejvýznamnějšího antropologa českého původu vůbec.

V roce 1899 přijal neplacené místo antropologa v American Museum of Natural History v New Yorku. V roce 1903 nastoupil jako antropolog do National Museum of Natural History, Smithsonian Institution ve Washingtonu, D. C., kde založil oddělení fyzické antropologie. Postupně v něm vybudoval jednu z nejuplněnějších osteologických kolekcí na světě. Kurátorem antropologického oddělení byl v letech 1910–1942. V roce 1918 začal vydávat *American Journal of Physical Anthropology* a v roce 1939 založil American Association of Physical Anthropologists. Rozvíjel řadu nových antropologických oborů, například *forenzní a *ergonomickou antropologii. Stal se průkopníkem standardizace měření člověka a jeho skeletu. Financoval založení Muzea člověka *Univerzity Karlovy v Praze (*Hrdličkovo muzeum člověka) a vydávání časopisu *Anthropologie v Československu.

Hlavními Hrdličkovými vědeckými tématy byly otázky původu amerického obyvatelstva a evoluce člověka. V publikacích *The Skeletal Remains Suggesting or Attributed to Early Man in North America* (Kosterní pozůstatky v Severní Americe připomínající raného člověka nebo mu přičítané, 1907) a *Early Man in South America* (Prehistorický člověk v Jižní Americe,

1912) na základě studia kosterního materiálu dospěl k závěru, že americký kontinent byl osídlen relativně pozdě (koncem *pleistocénu a počátkem *holocénu). V roce 1925 publikoval knihu *Old Americans* (Starobyli Američané). Následně rozvinul tezi o neandertálském původu moderního člověka, tedy že lidstvo má společného předka, **Homo neanderthalensis*, který původně obýval Afriku a Evropu a odtud se rozšířil do ostatních částí světa. Tuto teorii zveřejnil roku 1927 na půdě Královské britské společnosti pro antropologii ve své přednášce nazvané *The Neanderthal Phase of Man* (Neandertálská fáze člověka, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. LVII, 1927). Obdržel za ni Zlatou Huxleyho medaili (Huxley Memorial Medal of the Royal Anthropological Institute, London); v tomtéž roce ji publikoval pod stejným názvem. Jeho posledním velkým tématem byla teorie o asijském původu amerických indiánů, kteří podle něj pravděpodobně přešli takzvanou severní cestou přes Beringovu úžinu (tehdy představující jakýsi pevninský most). Další Hrdličkovy nejvýznamnější publikace: *Anthropometry* (Antropometrie, 1920; 2. vydání 1939 přepracoval a nazval *Practical Anthropometry*), *O původu a vývoji člověka i budoucnosti lidstva* (Praha: B. Kočí, 1924), *The Skeletal Remains of Early Man* (Kosterní pozůstatky raného člověka, 1930), *The Question of Ancient Man in America* (Problematika raného člověka v Americe, 1937), *Alaska Diary, 1926–1931* (Aljašský deník 1926–1931, 1943), *The Anthropology of Kodiak Island* (Antropologie ostrova Kodiak, 1944), *The Aleutian and Commander Islands and Their Inhabitants* (Aleutské a Komandorské ostrovy a jejich obyvatelé, 1945). Dostalo se mu mnoha poct a ocenění, mezi nimi byl čestný doktorát *Masarykovy univerzity v Brně v roce 1929.

Hruška, Blahoslav (5. 5. 1945, Český Brod – 27. 6. 2008, Trnava, Slovensko), český sumerolog, asyriolog a religionista; profesor a vedoucí Katedry religionistiky a teorie náboženství Husitské teologické fakulty *Univerzity Karlovy v Praze, vědecký pracovník Orientálního ústavu Akademie věd České republiky v Praze. V letech 1962–1967 absolvoval obory klínopisné bádání a archeologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1973–1989 byl výkonným redaktorem a 1989–1997 šéfredaktorem mezinárodního vědeckého časopisu *Archiv orientální* (více než 40 vlastních příspěvků). Překládal vědecko-naučnou literaturu (například kapitoly věnované dějinám starověku v knihách a sbornících: *Kronika lidstva* (2. vydání, 1993); *Kronika techniky* (1993); *Kronika medicíny* (1994); *Sfinga 2* (1998); *Sfinga 3* (1998); *Svět staré Mezopotámie a starověkého Blízkého východu* (1998); *Nebe, peklo a nirvána* (2000) a významně se podílel na tvorbě *encyklopedií (*Diderot, Universum* aj.); dále spolupracoval s Českým rozhlasem (pořady *Meteor* a *Mikroforum*) a s Českou televizí (historický seriál *Sfinga, Století válek*).

V pedagogické a vědecké práci se zabýval především hospodářskými dějinami a náboženstvím starověkého Předního východu, sumerskými klínopisnými texty, mytologií a mytickým myšlením. Publikoval u nás i v zahraničí řadu vědeckých studií, encyklopedických hesel a knih: *Der Mythenadler Anzu in Literatur und Vorstellung des alten Mesopotamien* (1973); *Mýty staré Mezopotámie* (část Sumer) (1997); *Prameny života* (1982, spoluautor); *Pod babylonskou věží* (1987); *Tradiční obilnářství staré Mezopotámie* (1990); *Kultovní život starého Sumeru* (1990); *Sumerian Agriculture: New Findings* (1995); *Duchovní prameny života* (část Sumer) (1997) aj. Zejména v článcích časopisu *Nový Orient* přiblížil českým čtenářům historické a kulturní dědictví sumerské civilizace v dávné Mezopotámii. Autorsky se podílel na projektu **Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, 1: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace* (2007).

Byl členem výboru Mezinárodní asociace asyriologů (Paříž, Amsterdam) a mezioborového týmu Sumerian Agriculture Group se sídlem v Cambridgi, v roce 1996 byl jedním z hlavních organizátorů 43. Mezinárodního kongresu asyriologů v Praze, v letech

1994–1997 řídil rozsáhlý grantový projekt *Jazyky a kultury starověkého Předního východu* (1994–1996), který se stal základem knižní publikace (*Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999). Od roku 1996 pracoval na samostatném projektu *Poznání bez soustavy pojmů* v prestižním Ústavu Maxe Plancka pro dějiny vědy v Berlíně, kde také pořádal semináře. V Německém archeologickém ústavu (DAI) v Berlíně se podílel na projektu *Forschungsarchiv* (staré ruské výzkumy v Příkaspí a Kavkazsku). Na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze akreditoval magisterské a doktorandské studium *religionistiky, byl členem Akademického senátu a přednášel studentům dějiny Izraele ve starověku, přehled světových náboženství a kulturní dějiny starého Předního východu. Na Západočeské univerzitě v Plzni se podílel na výuce sociální a kulturní antropologie (*Duchovní svět starověkého Předního východu, Vliv náboženských systémů Předního východu na křesťanství*). Působil též jako školitel v postgraduálním studiu, a to i na jiných fakultách Univerzity Karlovy v Praze a na *univerzitách v Brně, Olomouci a Plzni.

Hsu, Francis L. K. (28. 10. 1909, Čuang-che, provincie Liao-ning, Čína – 15. 12. 1999, Tiburon, California, USA), americký antropolog čínského původu. Vedl Katedru antropologie na Northwestern University a v letech 1977–1978 předsedal Americké antropologické společnosti. Vystudoval v Šanghaji (1933), doktorát získal na London School of Economics u Bronislava *Malinowského v roce 1940. Poté pobýval na terénním výzkumu v provincii Jün-nan, roku 1944 přesídlil do USA.

Trvalý věhlas získal hned první monografií *Under the Ancestors' Shadow: Chinese Culture and Personality* (Ve stínu předků: Čínská kultura a osobitost, 1948). Komparativní přístup uplatnil v knize *Americans and Chinese: Two Ways of Life* (Američané a Číňané: Dvě cesty života, 1953; 3. vydání pod názvem *Americans & Chinese: Passages to Differences* [Američané a Číňané: Přístupy k rozdílům], 1981). V pozdějších letech se od čínské problematiky částečně odklonil: *Psychological Anthropology* (Psychologická antropologie, 1961, 1972, editor).

Hubáček, Ondřej (27. 5. 1955, Praha), český sociolog a kulturolog. Od roku 1991 působí na *Katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Na počátku devadesátých let se podílel na tvorbě koncepce a založení studijního oboru *kulturologie na Katedře teorie kultury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V rámci koncepce oboru je garantem tematického bloku Mediální kultura a komunikace a vyučuje předmět Kultura a média v moderní společnosti pro studenty oboru kulturologie i jiných oborů.

Od poloviny devadesátých let se zabývá koncepčním vedením a organizací vědecko-výzkumné činnosti Katedry teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, zejména přípravou a realizací dlouhodobých empirických výzkumů lokální kultury a sociokulturní adaptace malých měst. Sám se přitom odborně zaměřuje na problematiku lidských zdrojů jako sociokulturního potenciálu a inovací. Je editorem a spoluautorem řady studií obsahujících výsledky výzkumů, například *Kulturní a sociální změny v lokální společnosti: Sociokulturní analýza průběhu transformačních procesů v městských komunitách* (1998), *Transformace městských komunit: Kulturní a sociální změny v lokální společnosti* (2005), *Rozvoj české společnosti v EU: Lidské zdroje, výzvy a rizika. Výsledky výzkumu obyvatel měst Český Krumlov, Blatná a Velké Meziříčí prováděného v letech 1992 až 2008* (2008), *Adaptace městských komunit – kulturní a sociální změny v lokální společnosti* (2009). V první polovině devadesátých let se jako člen spoluřešitelského týmu Sociologického ústavu AV ČR podílel na řešení mezinárodního projektu Local Democracy and Innovation. Je spoluautorem výsledné publikace *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe* (1996). Od roku 2006 zajišťuje odbornou spolupráci Katedry teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze s Ministerstvem kultury ČR v oblastech expertiz, konzultací výzkumných

záměrů, zpracování koncepčních materiálů Ministerstva kultury ČR a dílčích kulturologických výzkumů a studií. Kontakt: PhDr. Ondřej Hubáček, Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: Ondrej.Hubacek@ff.cuni.cz.

Hublin, Jean-Jacques (30. 11. 1953, Mostaganem, Alžírsko), francouzský antropolog; ředitel Ústavu pro lidskou evoluci (Department of Human Evolution), Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Lipsko (Německo). Patří k nejvýznamnějším odborníkům na nejstarší evropské populace a jejich „neandertalizaci“.

Hume, David (7. 5. 1711, Berwickshire, Skotsko – 25. 8. 1776, Edinburgh, Skotsko), skotský osvícenský filozof, historik a ekonom; pokračovatel anglického *empirismu a *senzualismu. Zabýval se zejména problémy původu a možností lidského vědění a poznávání. Zdroj poznání spatřoval ve zkušenosti, chápané jako naše duševní zážitky.

V ekonomii zformuloval základní zásady kvantitativní teorie peněz, kterou využil ke kritice merkantilistické doktríny obchodní bilance, když ukázal, že *země nemůže udržet přebytek obchodní bilance. Svými *názory na *motivace chování člověka ovlivnil Adama *Smithe.

V oblasti politického myšlení byl umírněným obhájcem *monarchie, založené ovšem na vládě práva. Uznával i přednosti republikánského zřízení, ovšem stejně jako ve zbytku svého díla se vyhýbal *dogmatismu a ve svém hodnocení režimů vycházel z toho, co je vyzkoušené – proto ho lze v obecném smyslu považovat za jednoho z předchůdců *konzervatismu. Hlavní díla: *A Treatise of Human Nature* (Pojednání o lidské přirozenosti, 1739–1740), *An Enquiry Concerning Human Understanding* (1748 pod názvem *Philosophical Essays Concerning Human Understanding*, česky: *Zkoumání lidského rozumu*. Praha: Svoboda, 1972, *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1996 a další vydání), *Political Discourses* (Politické rozpravy, 1752), *Essays Moral, Political and Literary* ([součástí *Essays and Treatises on Several Subjects*] Morální, politické a literární eseje, 1758).

Hundt, Magnus (1449, Magdeburg, Německo – 1519, Leipzig, Německo), německý lékař, anatom, fyziolog, filozof a teolog. Ve spisu o psychické i fyzické podstatě člověka *Antropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus, de elementis, partibus et membris humani corporis* (Antropologické pojednání o hodnotě člověka, jeho přirozenosti a vlastnostech a rovněž o elementech, ústrojích a údech lidského těla, Lipsko 1501) užil termín „anthropologie“ pro označení tělesné stavby člověka.

Huntington, Samuel Phillips (18. 4. 1927, New York, USA – 24. 12. 2008, Martha's Vineyard, Massachusetts, USA), americký politický vědec a historik. Huntington vystudoval Yaleovu a Harvardovu univerzitu, kde stále působí. Věnoval se původně problematice modernizace a demokratizace především v *zemích *třetího světa (*Political Order in Changing Societies* [Politický řád v měnících se společnostech], 1968). V sedmdesátých letech pracoval rovněž jako vládní poradce v Brazílii a několika dalších státech.

V roce 1996 vydal velmi vlivnou knihu *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (česky: *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka, 2001), ve které razil tezi, že po skončení *studené války je pro světový řád charakteristické soupeření mezi osmi velkými civilizačními celky (západním, pravoslavným, islámským, hinduistickým, konfuciánským, japonským, latinskoamerickým a africkým). Západ bude údajně ztrácet svůj vliv ve prospěch zejména konfuciánské civilizace s centrem v Číně, přičemž destabilizujícím prvkem mezinárodního systému je *islámská civilizace. Modernizace podle Huntingtona nevyvolává sociokulturní *konvergenci, ale naopak posiluje partikulární civilizační *identitu. Roku 2004 publikoval Huntington knihu *Who Are We?: The Challenges to America's National Identity* (Kdo jsme?: Výzva americké národní identity, česky: *Kam kráčíš, Ameriko?: Krize americké identity*. Praha: Rybka, 2005), ve které se zabýval problematikou

americké národní identity, jež čelí zejména hispánské *imigraci. (Viz též *antropologie a makrohistorie.)

Husserl, Edmund Gustav Albrecht (8. 4. 1859, Prostějov – 26. 4. 1938, Freiburg, Německo), německý filozof (narozený v Prostějově). Tvůrce transcendentální *fenomenologie, jíž navazoval na Reného *Descarta ve snaze o nalezení pevného základu veškerého poznání. Ve svých raných pracích se Husserl věnoval filozofickému zkoumání matematiky. Z díla: *Philosophie als strenge Wissenschaft* (Filozofie jako přísná věda, 1910–1911), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie* (1913, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*, I. Praha: Oikoymenth, 2004), *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie* (1936, česky: *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: Academia, 1972). (Jaroslav Malina)

hut':

1. ve středověku zejména kamenická a stavební dílna, často rodinného charakteru, zřizovaná obvykle při velkých stavbách (*katedrály) jako konstrukčně technické i umělecké středisko a učiliště sdružující architekty, kameníky, *tovaryše a učně. Členové huti byli vyvázáni z osobních feudálních závislostí a svobodně putovali od *města k městu; šířili tak nové konstrukční i umělecké směry v celé gotické Evropě;

2. závod s pecemi, v nichž se z rud vyrábějí (nebo rafinují) *kovy a jejich slitiny, nebo základní sklářské výrobky, určené k dalšímu zpracování. (Jaroslav Malina)

Huxley, Aldous Leonard (26. 7. 1894, Godalming, Surrey, Anglie – 22. 11. 1963, Los Angeles, USA), anglický spisovatel a esejista; bratr biologa a filozofa Juliana *Huxleyho. Napsal řadu románů: *Antic Hay* (Antický rej, 1923), *Point Counter Point* (Kontrapunkt života, 1928) aj.

Proslul zejména svou antiutopií *Brave New World* (Krásný nový svět, 1932; česky přeložený pod názvem *Konec civilizace*), která je otřesným portrétem zmechanizovaného a odlidštěného budoucího světa.

Huxley, sir Julian Sorell (22. 6. 1887, Londýn, Anglie – 14. 2. 1975, Londýn, Anglie), anglický biolog, filozof a spisovatel; stoupenec *neoevolucionismu; bratr spisovatele Aldouse *Huxleyho. Zabýval se experimentální zoologií (zkoumal zejména alometrický *růst živočichů) a vztahem mezi biologickou a kulturní evolucí.

Evoluci, pod vlivem Herberta *Spencera, chápal jako jednosměrný proces, směřující k vytváření stále nových, vyšších a rozmanitějších stupňů organizace a soudil, že u člověka evoluce funguje spíše jako proces kulturní než biologický; těmito *názory ovlivnil neoevolucionistické proudy zejména v soudobé *antropologii a *archeologii. V letech 1947–1948 byl prvním generálním ředitelem *UNESCO. Z díla: *Evolution: The Modern Synthesis* (Evoluce: Moderní syntéza, 1942), *Man in the Modern World* (Člověk v moderním světě, 1947), *New Bottles for New Wine* (Nové láhve pro nové víno, 1957).

Huxley, Thomas Henry (4. 5. 1825, Ealing, Middlesex, Anglie – 29. 6. 1895, Eastbourne, Anglie), anglický biolog; stoupenec a propagátor Darwinovy evoluční teorie, zastánce filozofického směru agnosticizmu. Z díla: *Evidence as to Man's Place in Nature* (Místo *člověka v *přírodě, 1863).

Hymes, Dell H. (7. 6. 1927, Portland, Oregon, USA), americký antropolog a lingvista. V 60. letech 20. století vytvořil v rámci *lingvistické antropologie interdisciplinárně orientovaný směr „etnografie řeči“, založený na konceptu, že nikoli *lingvistika, nýbrž *etnografie, nikoli *jazyk, nýbrž *komunikace musí poskytovat rámec, uvnitř kterého je třeba popsat místo jazyka v myšlení, kultuře a společnosti. Z díla: *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistic and Anthropology* (Jazyk v kultuře a společnosti: Čítanka lingvistiky a antropologie, 1964), *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach* (Základy sociolingvistiky: Etnografický přístup, 1974).

Hynie, Josef (8. 5. 1900, Dobruška – 23. 3. 1989, Praha), český lékař, sexuolog; profesor *Univerzity Karlovy v Praze, hlavní představitel české sexuologické školy, v letech 1935–1974 přednosta *Sexuologického ústavu Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Věnoval se zejména problematice pohlavního dospívání a vývoje osobnosti, možnostem rozpoznávání a léčení pohlavních poruch. Z díla: *Úvod do lékařské sexuologie* (1940), *Mladé mužství* (2., přepracované vydání, 1945), *Sexuální život a jeho nedostatky* (1. vydání 1937, 6. doplněné vydání 1946), *Lékařská sexuologie*, 1, 2 (1967–1968), *Základy sexuologie*, 1, 2 (1974).